

**EBÜ'L-LEYS es-SEMERKANDÎ TEFSİRİ TERCÜMESİ
YASİN SURESİNİN DİL ÖZELLİKLERİ
(İnceleme-Metin-Dizin)**

Cemile YAKUT

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi
Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU
2015
Her hakkı saklıdır.**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Cemile YAKUT

EBÜ'L-LEYS es-SEMERKANDÎ TEFSİRİ TERCÜMESİ
YASİN SURESİNİN DİL ÖZELLİKLERİ
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

02/10/2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Ebü'l-Leys Es-Semerkindî Tefsiri Tercümesi, Yasin Suresinin Dil Özellikleri (İnceleme-Metin-Dizin)” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02.10.2015

Cemile YAKUT

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

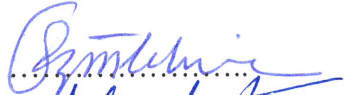
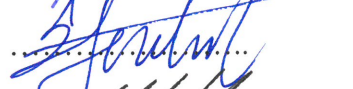
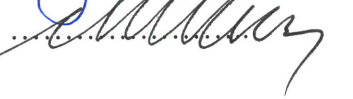
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU danışmanlığında, Cemile YAKUT tarafından hazırlanan bu çalışma 02 / 10 / 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Murat KACIROĞLU

İmza:
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	XI
ÖN SÖZ	XIXII

GİRİŞ	1
I. ESERİN YAZARI VE MÜTERCİMİ	1
II. ESERİN DİLİ	4

BİRİNCİ BÖLÜM**İNCELEME**

1.1. YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ	1
1.1.1. Ünlülerin Yazılışı	1
1.1.1.1. a ve e Ünlülerinin Yazılışı	1
1.1.1.2. ı ve i Ünlülerinin Yazılışı	1
1.1.1.3. o ve ö Ünlülerinin Yazılışı	2
1.1.1.4. u ve ü Ünlülerinin Yazılışı	2
1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı	3
1.1.2.1. p ve b Ünsüzlerinin Yazılışı	3
1.1.2.2. ñ Ünsüzünün Yazılışı	3
1.1.2.3. s ve ş Ünsüzlerinin Yazılışı	4
1.1.2.4. g ve ğ Ünsüzlerinin Yazılışları	4
1.1.2.5. d ve t Ünsüzlerinin Yazılışı	4
1.1.3. Hemzenin Yazılışı	5
1.1.4. Şeddenin Yazılışı	5

1.2. SES BİLGİSİ	5
1.2.1. Ses Düşmesi	5
1.2.1.1. Ünlü Düşmesi	5
1.2.1.2. Ünsüz Düşmesi.....	6
1.2.1.3. Karşılaşan İki Ünsüzden Birinin Düşmesi (Tekleşme)	6
1.2.1.4. Hece Yutumu.....	6
1.2.2. Uzun Ünlüler	7
1.2.3. Ses Türemesi	7
1.2.3.1. Ünlü Türemesi	7
1.2.3.2. Ünsüz Türemesi.....	7
1.2.3.3. Ünsüz İkileşmesi	8
1.2.4. Ses Değişmeleri.....	8
1.2.4.1. Ünlü Değişmesi	8
1.2.4.2. Ünsüz Değişmesi	9
1.2.4.2.1. Ünsüz Tonlulaşması.....	9
1.2.4.2.2 Ünsüz Tonsuzlaşması	10
1.2.4.2.3. Ünsüz Sızıcılaşması	10
1.2.5. Hece Kaynaşması	11
1.2.6. Uyumlar.....	11
1.2.6.1. Ünlü Uyumu	11
1.2.6.1.1. Dil Uyumu	12
1.2.6.1.2. Dudak Uyumu.....	12
1.2.6.1.2.1. Yuvarlaklaşma	12
1.2.6.1.2.1.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma.....	13
1.2.6.1.2.1.1.1. Türkçe Kelimelerde Yuvarlaklaşma.....	13
1.2.6.1.2.1.2 Eklerde Yuvarlaklaşma	13
1.2.6.1.2.1.2.1. Yapım Eklerinde Yuvarlaklaşma	13
1.2.6.1.2.1.2.2. Çekim Eklerinde Yuvarlaklaşma.....	14
1.2.6.1.2.2. Düzleşme.....	15
1.2.6.2. Ünsüz Uyumu.....	15

1.3. ŞEKİL BİLGİSİ.....	16
1.3.1. Yapım Ekleri	16
1.3.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri	16
1.3.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri	17
1.3.1.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri	17
1.3.1.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	18
1.3.2. İsim Çekim Ekleri	18
1.3.2.1. Hâl Ekleri.....	18
1.3.2.1.1. Yalın Hâl.....	18
1.3.2.1.2. Yükleme Hâli.....	19
1.3.2.1.3. İlgi Hâli	19
1.3.2.1.4. Yönelme Hâli.....	19
1.3.2.1.5. Bulunma Hâli.....	19
1.3.2.1.6. Ayrılma Hâli	20
1.3.2.1.7. Vasıta Hâli	20
1.3.2.1.8. Yön Ekleri.....	20
1.3.2.1.9. Eşitlik Hâli	20
1.3.2.2. İyelik Ekleri	21
1.3.2.3. Aitlik Ekleri	21
1.3.2.4. Çokluk Eki.....	22
1.3.2.5. Soru Eki	22
1.3.3. Sıfatlar	22
1.3.3.1. Niteleme Sıfatları.....	22
1.3.3.2. Belirtme Sıfatları	22
1.3.3.2.1. Sayı Sıfatları	22
1.3.3.2.2. İşaret Sıfatları.....	23
1.3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....	23
1.3.3.2.4. Soru Sıfatları.....	23
1.3.4. Zamirler.....	23
1.3.4.1. Şahıs Zamirleri	24

1.3.4.2. Dönüştürme Zamirleri	24
1.3.4.3. İşaret Zamirleri	25
1.3.4.4. Soru Zamirleri	25
1.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri	25
1.3.4.6. Bağlama Zamirleri	26
1.3.5. Zarflar	26
1.3.5.1. Zaman Zarfları	26
1.3.5.2. Hâl Zarfları	26
1.3.5.3. Yer- Yön Zarfları	27
1.3.5.4. Miktar Zarfları	27
1.3.6. Edatlar	27
1.3.6.1. Son Çekim Edatları	27
1.3.6.2. Bağlama Edatları	27
1.3.6.3. Çağırma Edatları	28
1.3.6.4. Karşılaştırma- Denkleştirme Edatları	28
1.3.7. Fiil Çekimi	28
1.3.7.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri	28
1.3.7.1.1. Şahıs Zamiri Kökenli Şahıs Ekleri	28
1.3.7.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri	29
1.3.7.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri	29
1.3.7.2. Fiil Çekiminde Zaman	29
1.3.7.2.1. Basit Kipler	29
1.3.7.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	29
1.3.7.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	30
1.3.7.2.1.3. Geniş Zaman	30
1.3.7.2.1.4. Gelecek Zaman	30
1.3.7.2.1.5. İstek Kipi	31
1.3.7.2.1.6. Şart Kipi	31
1.3.7.2.1.7. Emir Kipi	32
1.3.7.2.1.8. Gereklilik Kipi	32

1.3.7.3. Birleşik Kipler	33
1.3.7.3.1. Hikaye	33
1.3.7.3.2. Rivayet	33
1.3.7.3.3. Şart	33
1.3.7.3.4. İsimlerde Bildirme	33
1.3.7.3.4.1. Geniş Zaman	34
1.3.7.3.4.2. Görülen Geçmiş Zaman	34
1.3.7.4. Fiilimsiler	35
1.3.7.4.1. İsim Fiiller	35
1.3.7.4.2. Sıfat Fiiller	35
1.3.7.4.3. Zarf Fiiller	36
1.4. KELİME GRUPLARI	37
1.4.1. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu	37
1.4.2. Sıfat Tamlaması	37
1.4.3. Bağlama Grubu	38
1.4.4. İsim - Fiil Grubu	38
1.4.5. Zarf - Fiil Grubu	39
1.4.6. Sıfat - Fiil Grubu	39
1.4.7. Birleşik İsim Grubu	40
1.4.8. Ünlem Grubu	40
1.4.9. Edat Grubu	40
1.4.10. Tekrar Grubu	40
1.4.11. Sayı Grubu	41
1.4.12. Kısaltma Grubu	41
1.4.13. Birleşik Fiil Grubu	41
1.4.13.1. İsimle Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller	41
1.4.13.2. Bir Fiil Unsuruyla Bir Zarf-Fiil ve Yardımcı Fiilden Kurulan Birleşik Fiiller	42
SONUÇ	44

İKİNCİ BÖLÜM

METİN	46
DİZİN.....	46
KAYNAKÇA.....	126
ÖZGEÇMİŞ	129

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÜ'L-LEYS es-SEMERKANDÎ TEFSİRİ TERCÜMESİ YASİN SURESİNİN
DİL ÖZELLİKLERİ

Cemile YAKUT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

2015, Sayfa: 129

Jüri: Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Danışman)
Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
Doç. Dr. Murat KACIROĞLU

Bu çalışma XV. Yüzyılın ilk yarısında Eski Anadolu Türkçesini yansıtan eserlerden kabul edilen *Ebü'l-Leys Tefsiri Tercümesi*'nin *Yasin Suresi*'nin çeviri yazılı metnini ve dil incelemesini konu edinmiştir.

Ebü'l-Leys Tefsiri'nin, Eski Anadolu Türkçesi devresinde üç yazar tarafından tercüme edildiği, bu tercümelerin de pek çok nüshalarının bulunduğu bilinmektedir. Ebü'l-Leys'in bu eserinin Türkçe tercümeleri, Tarama Sözlüğü için taranmıştır. Bazı üniversitelerde eserin dil özelliklerini ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma ise *inceleme*, *metin*, *dizin* bölümlerinden meydana gelmiştir.

Birinci bölüm olan *inceleme* kısmında eser, dil yönünden ele alınmıştır. Metnin dil özelliği olarak ünlü ve ünsüzlerin yazılışları, ses değişiklikleri, yapım ekleri, çekim ekleri, kelime çeşitleri, kelime grupları ve diğer dil bilgisi özellikleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm, 21 sayfalık harekesiz olan mensur metnin transkripsiyonunu ihtiva eder. Eserin transkripsiyonlu metni ise 22 sayfa, 659 satır ve mükerrerleriyle birlikte 8.914 kelimedenden meydana gelmektedir.

Üçüncü bölüm, *dizin*'e (gramatikal indeks) ayrılarak, kelimelerle çekim eklerinin metinde geçtiği yerler gösterilmiş, böylece metnin söz varlığı ile gramer unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-i Dâ'î, Eski Anadolu Türkçesi, Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys-i Semerkandî.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE LANGUAGE PROPERTIES OF THE SURAH YASIN IN THE
TRANSLATION AND INTERPRETATION OF THE EBÜ'L-LEYS es-
SEMERKANDI**

Cemile YAKUT

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

2015, Page: 129

**Jury: Assoc. Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Advisor)
Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
Assoc. Prof. Dr. Murat KACIROĞLU**

This study focuses on the examination of the Surah Yasin in the translation and interpretation of the Ebü'l -Leys which has been accepted as one of the most significant works reflecting the Early Anatolian Turkish in the first half of XV.century

It has been long known that this work of Ebü'l-Leys was translated by three writers in the Early Anatolian Turkish period, and it has a lot of copies. The turkish translations of this work of Ebu'l-Leys has been scanned for 'Tarama Sözlüğü' (Scanning Dictionary). In some universities, the study revealed language features of the work done.

This research is made up of text, and index. In the first part, the way vowels and consonants are written as language properties, derivational affixes, inflections, tybir of words and other grammar properties are dwelled on.

The second part consists of a 21-page transcription of the prose poem text. The translation with transcription is 22 pages, and is composed of 659 lines and 8.913 words together with repeated ones. The third part is allocated for index (grammar index) and the places in which the words are in the text are marked, and exemplified with a few words.

Key Words: Ahmed-i Dâ'î, Old Anatolia Turkish, Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys-i Semerkandî.

KISALTMALAR DİZİNİ

Ar.	: Arapça
as.	: aleyhi's-selam "ona selam olsun manasında" peygamberlerin adı anılırken kullanılan söz
Ar.T.	: Arapça, Türkçe
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
EAÜFEF	: Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
ET	: Eski Türkçe
Fr.	: Fransızca
Far.	: Farsça
Far.T.	: Farsça, Türkçe
H.	: Hicri
İb.	: İbranice
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
krş.	: karşılaştırınız
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mec.	: mecazî
nr.	: numara
OT.	: Orta Türkçe
ra.	: razıya'llahü anhü "Allah ondan razı olsun" anlamında din büyükleri anılırken kullanılan dua sözü.
s.	: sayfa
s.	: sayı
Soğd.	: Soğdca
ss.	: sayfadan sayfaya
T.	: Türkçe
TDAY	: Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten

TDK	: Türk Dil Kurumu
TM	: Türkiyat Mecmuası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TT.	: Türkiye Türkçesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: yayınları
Yun.	: Yunanca
zf.	: zarf

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء	ˆ	م	M; m
آ	A, Ā; a, ā	ن	N; n
ا	A, e; a, e	و	V, O, Ö, U, Ü, Ū, Ō v, o, ö, u, ü, ū, ō
ب	B, P; b, p	ه	H, A, E; h, a, e
پ	P; p	ی	Y, I, Ī; y, ı, i, ī
ت	T; t		
ث	Ṭ; ṣ		
ج	C, Ç; c, ç		
چ	Ç; ç		
ح	H; h		
د	D; d		
ذ	Z; z		
ر	R; r		
ز	Z; z		
ژ	J; j		
س	S; s		
ش	Ş; ş		
ص	Ş; ş		
ض	D; d / Ž; ž		
ط	T; t		
ظ	z		
ع	ˆ		
غ	Ĝ; ĝ		
ف	F; f		
ق	Q; q		
ك	K, G, Ñ; k, g, ñ		
گ	G, Ñ; g, ñ		
ل	L; l		

ÖN SÖZ

Ebü'l-Leys es-Semekandî Tefsiri Tercümesi Yasin Suresinin Dil Özellikleri (İnceleme-Metin-Dizin) adlı bu çalışma, *Ebü'l-Leys es-Semekandî Tefsiri Tercümesi, Musa İbni Hüseyin İznikî, (Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası), Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1983, 2.cilt s.1238-1258* künyeli tıpkıbasım eseri esas alınarak yapılmıştır. Eserin Arapça aslı, M. 983 tarihinde ölen Ebü'l-Leys es-Semerkindî tarafından yazılmıştır.

Araştırmaya aldığımız kısım Yasin Suresi ile sınırlı olup 21 sayfalık harekesiz mensur bir metnidir. Çeviri yazılı metin ise 22 sayfa, 659 satır ve mükerrerleriyle birlikte 8.914 sözcükten meydana gelmektedir.

Bu çalışma *İnceleme, Metin, Dizin (Gramatikal İndeks)* olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir.

Giriş kısmında eser, eserin mütercimi ve eserin dili hakkında bilgiler verilmiştir.

İnceleme bölümünde gramatikal özellikler kısaca incelenmiştir. Araştırmaya alınan bölüm için, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini iyi bir biçimde yansıtmaktadır, denilebilir.

Metin kısmında eserin çeviri yazısı (transkripsiyon) yapılırken metinde geçen sayfa numaraları aynen alınmış, satırlar ise 1'den 27'ye kadar numaralandırılmıştır. Ayrıca ayetler koyu harf ile gösterilmiştir. Ayet tercümeleri aslına bağlı olarak çevrilmiştir.

Dizin (gramatikal indeks) bölümünde metinde geçen tüm kelimeler ile isim ve fiil işletim ekleri alfabetik düzen içerisinde listelenmiştir. Kelimelerin anlamsal karşılıkları, metinde geçen kullanım biçimlerine uygun olarak yüklendikleri manalara göre verilmeye çalışılmıştır. Çeviri yazısı yapılan ve olduğu gibi yazılan Arapça ibarelerdeki kelimeler indekse alınmamıştır.

Bu çalışmaya beni sevk eden ve her müşkül durumda yanımda olan ancak tezimin bitmesine yakın bir zamanda geçirmiş olduğu kalp krizi nedeniyle aniden aramızdan ayrılan müteveffa hocam Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK'a, danışmanlığımı üstlenip değerli yardımlarını benden esirgemeyen hocam Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU'na, çalışmalarından istifade ettiğim Dr. Ali ÇİÇEK hocamıza ve desteklerini devamlı yanımda hissettiğim aileme çok teşekkür ederim.

Erzurum, 2015

Cemile YAKUT

GİRİŞ

I. ESERİN YAZARI VE MÜTERCİMİ

İmam Fakih Ebü'l-Leys es-Semerkindî X. asrın ikinci yarısında yaşamış Hanefî fıkıhçısı ve kelamcısıdır. Doğum ve ölüm tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte, M.963 yılında öldüğü kabul edilmektedir. Lakabı “İmâmü'l-Hüdâ” olup asıl adı Ebü'l-Leys Nasr bin Muhammed bin Ahmed İbrahim es-Semerkindî¹ olarak geçer. İslam dünyasının yakından tanıdığı Semerkindî'nin hayatıyla ilgili olarak bilgi veren birçok kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı:

1. Abdu'l-Kadir el Kureşî'nin “El-Cevâhir el-Mudia”, Haydarabat, 1332.,
2. Zeynü'd-din el-Kasım bin, Ali bin Kutluboğa “Tacü'tTerâcim fî Tabakati'l-Hanefiyye,
3. Muhammed Abdulhayy el Laknavi, “El-Fevaid el-Behiyye”, Kahire, 1324.
4. Hayreddin el Zirikli'nin “El-Alâm” başlıklı 10 ciltlik büyük biyografya ansiklopedisindeki yazısıdır.

Bir bölümünü çalışma konusu olarak aldığımız bu tefsir tercümesinde görüldüğü gibi, Ebü'l-Leys, tefsirinde rivayet metodunu izlemiştir. Tefsirine baktığımızda ayetleri öncelikle ayetlerle tefsir ettiğini görmekteyiz. Aynı şekilde ayetleri hadislerle ve sahabi görüşleriyle de tefsir etmiştir. Yer yer İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk, Mukâtil, Kelbî ve İmam-ı Süddî'den yaptığı rivâyetlere de yer vermiştir. İki cilt halinde Türkçeye tercüme edilen tefsir orta büyüklüktedir. Anlatımı rahat ve faydalıdır.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğünün VII. Cildinde, Ebü'l-Leys Tefsiri'nin XV. yüzyılda Türkçeye yapılan tercümeleriyle ilgili şu bilgilere rastlanmaktadır.

“1. Tefsir-i Ebü'l-Leys Tercümesi: H. 387(997) yılında ölen Semerkindli Ebü'l - Leys'in yazdığı Arapça Kur'an tefsirinin tercümesidir. Çeviren 1450 (854)'de ölen ünlü Türk bilgini İbni Arapşah Ahmed'dir.

2. Tefsir-i Ebü'l-Leys Tercümesi: 1429 (833) yılında memleketinde ölen bilginlerimizden İznikli Musa bin Hacı Hüseyin'in çevirisidir.

¹ *İslam Ansiklopedisi*, MEB, IV, 90.

3. Tefsir-i Ebü'l-Leys Tercümesi: XV. yüzyıl şair ve bilginlerinden Germiyanlı Ahmed-i Dâ'î tarafından yapılan tercümesidir. Çeviri Nuruosmaniye kitaplığında 138-191 numara ile kayıtlıdır.²

XV. yüzyılda Türkçeye tercüme edilen bu tefsir tercümelerinden birinin Ahmed-i Dâ'î'ye ait olduğu bilinmektedir. Eserin Ahmed-i Dâ'î tarafından tercüme edildiği husundaki en önemli görüş İsmail Hikmet Ertaylan'a aittir. Ertaylan, Ebü'l-Leys tefsirinin başlıca üç kişi tarafından tercüme edildiğini, tercüme edenlerin en eskisinin Ahmed-i Dâ'î olduğunu vurgular. Yaptığı araştırmalar neticesinde İznikî'ye ait bir Ebü'l-Leys tefsiri tercümesine rastlayamadığını belirtir.³

Tercüme eden diğer bilginlerimiz ise Ebü'l-Fazl Musa İbni Hacı Hüseyin İbni İsa İznikî⁴ ve Nasir İbni Muhammedü'l-Fakihü's-Semerkindiyül- Hanefî'dir.⁵ Tefsir-i Ebü'l-Leys Tercümesi, İshak Yazıcı'ya göre de üç şahıs tarafından tercüme edilmiştir.⁶ Bu şahsiyetler İbn Arabşah, Ahmed-i Dâ'î ve Mûsâ Hacı Hüseyin el-İznikî'dir. Yazıcı, İznikî'nin İbn Arabşah'ın yaptığı tercümeyle kısılttığını belirtir. İsmail Taş⁷ ise diğer nüshalarla karşılaştırdığında bu nüshanın İznikî'ye ait olduğunu; eserlerinin hemen hemen hepsinde aynı kelimedden hareketle eserin Ahmed-i Dâ'î'ye ait olduğunu söylemenin mümkün olmadığını ortaya koymuştur. İshak Yazıcı⁸ daha sonraki değerlendirmelerinde Ebü'l-Leys tercümesinin büyük bir ihtimalle Ahmed-i Dâ'î'ye ait olduğunu, buna delil olarak da eser içerisinde geçen “ dâ'î ” ve “ fakir dâ'î ” kelimelerini göstermektedir.

Abdülbaki Çetin⁹ makalesinde; Keşfü'z-Zünûn'da Ebü'l-Leys es-Semerkindi tefsirinin Türkçeye İbn Arabşah tarafından çevrildiğinin kayıtlı olduğu, İznikî ve Ahmed-i Dâ'î tarafından çevrildiğine dair herhangi bir kayıt olmadığını söylemektedir. Bursa, İstanbul, Kahire ve Berlin kütüphanelerinde bulunan bazı tefsir tercümelerinin

² *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, (Ekler 2. bs.), VII, VIII-LIX.

³ İ. Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, Üçler Basım Evi, İstanbul 1952, 140-141.

⁴ Ertaylan, 147-148.

⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z - Zünun*, İstanbul 1310, I, 305.

⁶ *Ebü'l-Leys es- Semerkandî Tefsirinin Tercümesi*, (Tercüme: Mûsâ b. Hacı Hüseyin İznikî), Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1983, I-II, 5.

⁷ İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebü'l-Leys Es-Semerkindî Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercümeye Verilen İsim*, s.113.

⁸ İshak Yazıcı, “Tefsiri Ebü'l-Leys Tercemeleri Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Samsun 1992, 79-83.

⁹ Abdülbaki Çetin, “Ebü'l- Leys es Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22-Güz, Konya 2007, 55-56.

bir kısmının İbn Arabşah'a, bir kısmının da İznikî'ye ait olduğunu savunur. Ayrıca Bursalı Mehmet Tahir'in Ahmed-i Dâ'î'nin Ebü'l-Leys tefsirini Türkçeye çevirdiğini kaydeden ilk araştırmacı olduğunu belirtir.

Abdülbaki Çetin¹⁰ yine aynı makalesinde konuyu dört madde şeklinde özetlemiştir:

1. Ebü'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri, Musa İznikî tarafından "Enfesü'l-Cevâhir" adıyla Türkçeye tercüme edildiğini belirtmiş, eserde yer alan sorular ve bu sorulara "bu fakir da'î eyle cevab virür ki..." diye başlayan kısımlar başta olmak üzere İznikî tercümeyle birçok eklemeye bulunduğu vurgulamıştır. Bu durumun İznikî'nin "kendi el yazısı ile Umur Beğ'e ithafen yazmış olduğu" mütercim nüshasındaki "ellefehu ve reccemehu" (Bursa YEBEK, Ulucami 436,) kaydıyla örtüştüğünü göstermiştir.

2. Ahmed-i Da'î'ye izafe edilen Ebü'l-Leys-i Semerkandî Tefsiri Tercemesi" nüshaları, Enfesü'l-Cevâhir adlı Ebü'l-Leys es-Semerkandî tefsiri tercümesinin nüshaları olduğunu belirtmektedir.

3. Enfesü'l-Cevâhir'in muhtasar bir düzenlenmesi yapılmış, bu muhtasar düzenlemenin Nuruosmaniye 136, Ayasofya 147 ve Mihrişah Sultan 9 nüshaları olduğunu, Hacı Halife'nin Ebu'l-Leys tefsiri tercümesini İbn Arabşah'a mal etmesini göz önünde bulundurarak bu muhtasar nüsha İbn Arabşah tarafından düzenlenmiş olduğunu vurgulamaktadır.

4. İznikî aynı zamanda Hazin-i Bağdadi'nin "Lubabu'l-te'vil fi Ma'ani'ttenzil"ini de Türkçeye çevirmiştir. Bu tercümenin Al-i İmran sûresi 96. ayetiyle başlayıp Hud sûresinin son ayetinin tefsiriyle biten, İznikî'nin kaleminden çıkmış cildi Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde Ulu Cami 435 numarada kayıtlı olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak biz de Abdülbaki Çetin'in değerlendirmelerine katılarak tercümenin Musa İznikî'ye ait olduğu kanaatini taşıdığımızı belirtmek isteriz.

¹⁰ Çetin, 85.

II. ESERİN DİLİ

Eserde, hem dönemin bir özelliği olarak hem de dinî bir eser olması sebebiyle Arapça ve Farsça sözcükler oldukça fazla kullanılmıştır.

Bir bölümünü inceleme fırsatı bulduğumuz eserin dil yapısına bakıldığında doğrudan doğruya Ebü'l-Leys'den bir tercüme olmayıp onu esas alarak rivayetlerden yararlanarak yapılmış yeni bir Türkçe tefsir gibi düşünülebileceğini söylemek mümkündür. Yazar buna inandığından istediği yerlerde kendi düşüncesini açıklamış, çok serbest ifadeler kullanmış, kendini ve çevresini eserin içine sokmayı başarmış, böylece samimiyet ve inandırıcılığı esas almıştır. Hikmet İsmail Ertaylan, eserin Ahmed-i Da'î'ye ait olduğunu öne sürdüğü görüşlerini paylaşırken eserin diliyle ilgili şunları söylemektedir.¹¹ Ertaylan, yazarın bu tercümesinde okuyazar herkesin kolaylıkla okuyup anlayabileceği bir dil kullandığını; buna gerekçe olarak da derin bir bilgiye sahip olması, dönemin halk dilini çok iyi bilmesi ve Türkçeye sahip olması gibi özellikleri göstermiştir. Bu devirde Türkçenin karmaşık olduğundan, istenilen şeyleri ifadeye elverişli bulunmadığından şikâyet eden yazarlar olsa da bu tercümede böyle bir sıkıntıya rastlanmadığını, Türk dilini çok iyi bildiği anlaşılan bir yazarın kaleminden Türkçe kendini en iyi şekilde ifade imkânı bulduğunu, başta dilimiz olmak üzere nesir edebiyatımız kendisine çok şey borçlu olduğunu belirtmiştir. Denilebilir ki bu eseri bütünüyle Türkçeye tercümede sıkıntı yaşamayan yazar dil araştırma noktasında bize muazzam bir eser kazandırmıştır.

İmlâ ise dönemin diğer eserlerinde de olduğu gibi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İmlâ hatalarını en aza indirebilmek için metnin çeviri yazısı yapılırken kaynaklardan yararlanılmıştır.

¹¹ Ertaylan, 147-148.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ

Metnimizin harekesiz olması, kelimelerin okunuşları ve yazımları noktasında ciddi zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu hususta, dönemin imla ve yazılış özelliklerini açıklayan eserlerle, metinde çok az da olsa var olan üstün, esre, ötre, üstünlü elif, hemze işareti, ye harfi ve diğer yazılışlar esas alınarak çeviri yazısı yapılabilmiştir. Bu bölümde metnin gramatikal özellikleri özet olarak verilmiştir.

1.1.1. Ünlülerin Yazılışı

1.1.1.1. a ve e Ünlülerinin Yazılışı

Metnimizde a ünlüsü için elif (ا) ve üstün (آ) işareti kullanılmıştır. Üstünle başlayan ilk hecelerde ise elif oldukça az kullanılmıştır. (elif harfi ا , med'li elif آ işaretleri ile gösterilmiştir.)

İlk hecede a ünlüsünün bazen elifle bazan de medli elifle yazıldığı görülmüştür.

baylara بايلره 1250/26 andan اندن 1238/18

ağaçdan آاغچدن 1247/23 adı آدى 1241/17

İç seste bulunan a ünlüsü ya üstün (آ) işaretiyle ya da üstünlü elif (اُ) ile karşılanmıştır. Bazense hiçbir işaret kullanılmamıştır.

baña باڭه 1243/7 dağı داغ 1256/2 olmayalar اولمیلر 1252/20

Son seste bulunan a ünlüsü he (ه) ile karşılanmıştır.

olmaya اولمیه 1258/23 olurşa اولورسه 1242/2 korğa قورقه 1241/16

1.1.1.2. ı ve i Ünlülerinin Yazılışı

İlk hecede ı ve i ünlüleri bazen elif ye ile bazen de harekesiz elifle yazılmıştır.

indürdük ایندردک 1239/14 işbu ایشبو 1245/20

işlene اشلنه 1241/27 istemeyüp استمیوب 1241/16

İç seslerde i ve i ünlüleri büyük çoğunlukla ye ile bazen de işaretli olarak yazılmıştır.

itdiler ایتدیر 1239/22 kıldı قیلدی 1250/23

Son seste bulunan ı ve i ünlüleri ye (ی) ile karşılanmıştır.

göñlini گوڭلینی 1240/27 anı آنی 1248/25

rızāsı رضاسی 1242/24 seni سنی 1243/25

1.1.1.3. o ve ö Ünlülerinin Yazılışı

Kalınlık, incelik, darlık ve genişlik bakımından ayrıca bir işaret kullanılmamıştır.

Metinde o ve ö ünlüleri elif-vav (و) ya da ötreli elif-vav (و) ile karşılanmıştır.

olur اولور 1238/7 ola او لا 1251/10 öldürdi اولدوردی 1243/14

oğur اوڭور 1248/26

İç seste o ve ö ünlüleri genellikle vav (و) ya da işaretli olarak karşılanmıştır.

soñra صڭره 1250/13 yokdur يوقدر 1249/11

dostı دوستی 1250/26 dönüp دونوب 1250/21

1.1.1.4. u ve ü Ünlülerinin Yazılışı

Bu ünlülerin yazılışı da o ve ö ünlüleriyle aynı olmasına karşın ilk hecenin dışındaki hecelerde de bulunabilirler. İç hecelerde vav ile, bazen de işaretli olarak gösterilmiş; son hecede ise vav ile yazıldığını görmekteyiz.

o ve ö ünlüleri için metnimizde genellikle ötreyle göstermek yerine ya elif-vav ya vav harfi ya da işaretli olarak göstermek tercih edilmiştir.

Metinde u ve ü ünlüleri ön seste elif-vav (و) ve ötreli elif (و) ile karşılanmıştır.

üzre أزره 1247/1

İç seste yer alan u ve ü ünlüleri vav (و) harfi ile karşılandığını görüyoruz.

getürdüñüz كتوردوڭوز 1243/15 sorup سورب 1253/24

öldürdi اولدوردى 1243/14 gündüz کوندز 1249/13
 didügi دیدوکی 1250/4 öñündeki اوکندهکی 1250/11
 ileyüñüzdeki الیؤنؤزدکی 1250/2

Son seste yer alan u ve ü ünlüleri genellikle vav (و) ile karşılanmıştır.

ötrü اوترو 1243/9 dürlü 1247/18 درلو

Sözcüklerde ünlüler kimi zaman harekeyle kimi zaman ise harfle gösterilmiştir.

idüp ایدوپ 1247/8 olurlardı اولورلردی 1257/2 ötrü اوترو 1243/9

1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

1.1.2.1. p ve b Ünsüzlerinin Yazılışı

Türkçe metinlerde *be* ve *pe* harflerinin sürekli olarak birbirine karıştırıldıklarını görmekteyiz. Bu karışıklık daha çok *p* sesinin *be* harfi ile yazılması biçiminde olmuştur. Eski Anadolu metinlerinde *p* sesi bir imlâ tarzı olarak *be* harfiyle yazılmış; bazı yerlerde ise *pe* harfi, noktaların gelişi güzel konması yüzünden farkına varılmadan *be* ile işaretlenmiştir.¹²

bırağup براغوب 1240/3 depelendiler دپلندیلر 1241/5

pes پس 1240/17 böyle بویله 1241/12

bürüyüp بورویب 1240/26 kapladuğ قبالادق 1240/24

-p zarf -fiil eki metnimizde *be* ile karşılanmıştır. Ancak çeviri yazılı metnimizde zarf fiil -p ile gösterilmiştir.

sorup سورب 1253/24 gelüp کلوب 1240/10

dönüp دونوب 1240/9 tutup طتوب 1258/18

1.1.2.2. ñ Ünsüzünün Yazılışı

Eski Türkçede *ng* biçiminde yazılan *ñ* ünsüzü metnimizde bir iki örneğin dışında, sürekli olarak *kef* harfiyle gösterilmiştir. *ñ* olarak yazıya geçirilen *ng*'in esasen

¹² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul 2002, 80.

iki ayrı sestem meydana geldiği bilinmektedir.¹³ Dolayısıyla bunu iki ses olarak kabul etmek gerekir.

Tańırdan تڭرىدىن 1250/1	şońra صڭره 1250/13
resülün رسولڭ 1242/8	kafirlerün كافرلڭ 1239/20
ańıldı اڭلدى 1240/14	ħatırın خاطرڭ 1239/1

1.1.2.3. s ve ş Ünsüzlerinin Yazılışı

Arapça ve Farsça kelimelerde bulunan sin ve sad harflerinin ince kalın ünlülere göre yazılımları belli bir düzen içerisinde olmaktadır. Metnimize ise s ünsüzün kalın ünlülülerden önce geldiği zaman, genellikle sad ile bazen de sin ile yazıldığını görmekteyiz .

şońra صڭره 1241/27	şagırlara صاغرلره 1244/2
arasında اراسنده 1243/22	nesne نسنه 1243/21
südlerdür سودلدر 1247/24	kimselere كيمسلره 1245/23

1.2.2.4. g ve ğ Ünsüzlerinin Yazılışları

Arap harfli k, g ayrımı yapılmadığı için bu iki harfin okunuşu çoğu kere karışmıştır. Bu iki sesi karşılamak için kef kullanılmıştır.

kimseler كيمسلر 1256/3	girmeklüge كرمكلوکه 1253/26	gibi كىبى 1256/20
------------------------	-----------------------------	-------------------

1.1.2.5. d ve t Ünsüzlerinin Yazılışı

Eski Türkçede kelime başında d sesi yoktu. Batı Türkçesinde kelime başında d'ler ET'de hep t şeklinde iken EAT'nde d'ye dönüşmüştür. Bu metinde de bunun örneklerini görmek mümkündür. Metinde bu kelimeler (د) ile yazılmıştır. Metin içerisinde bazı kelimelerin bazen (د) bazen de (ط) ile yazılan şekillerini görmek mümkündür.

¹³ Hamza Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK, Ankara 1995, 54.

dilerlerse دالرلرسه 1256/15

dürlü درلو 1247/18

dağı دخى 1247/1

depelediler دپلدر 1246/18

taşra طشره 1242/12

tarafından طرفندن 1243/26

1.1.3. Hemzenin Yazılışı

Arapça asıllı kelimelerde bulunan hemzenin kelime sonlarında uzun ünlüden sonra çok kere yazılmadığı görülmektedir.

ibtidā اِبْتَدَا 1250/24

nidā نِدَا 1253/9

Aynı şekilde kelime içindeki hece sonunda bulunan hemze birkaç kelimedeyazılmıştır.

teḥīr تَأْخِير 1244/15

mü'minler مُؤْمِنَلَر 1250/15

1.1.4. Şeddenin Yazılışı

Metnimizde bulunan Arapça kökenli kelimelerdeki şeddenin yazımında bir istikrar yoktur. Bazen aynı kelimenin hem şeddeli hem de şeddesiz yazılışı vardır.

ḥaḡ حَق 1242/23

red رَد 1238/23

evvelā اَوَّلَا 1243/8

1.2. SES BİLGİSİ

1.2.1. Ses Düşmesi

İncelenen metinde kelimelerin kullanımı veya çekimi sırasında bazı seslerin düştüğü görülmektedir.

1.2.1.1. Ünlü Düşmesi

Sözcüklere çekim ve yapım eklerinin gelmesi ve birleşik sözcüklerin yapımı sırasında bir ünlünün kaybolmasına ünlü düşmesi denir.¹⁴ Eski Anadolu Türkçesinde

¹⁴ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara 2006, 74.

genellikle orta hece ünlüsünün düştüğü görülmektedir. Metinde bu durumu ifade eden örnekler şunlardır:

üzre 1247/1 < üzere	gönlini 1240/27 <göñülini
buyrukları 1238/16 < buyur-	hakkıçün 1239/21 <hakkı-içün
boynına 1240/14 <boyunına	güçle 1240/7 < güç-ile
hükmi 1238/21 < hükümi	

1.2.1.2. Ünsüz Düşmesi

Sözcüklerde bazı ünsüzlerin kaybolmasına ünsüz düşmesi denir.¹⁵ Bu ses olayı; ünsüzün düştüğü yere göre, sözcük başında (afesis/prosioposis), içinde (sinkop) ya da sonunda (apokop) görülebilir.¹⁶ Metnimizdeki ünsüz düşmesi örnekleri şu şekildedir:

getür- (<keltür-) getürdi 1241/17,	getürdüñüz 1243/15,
ol- (<bol-) olup 1241/19	otur- (<oltur-) otururdum 1248/18

1.2.1.3. Karşılaşan İki Ünsüzden Birinin Düşmesi (Tekleşme)

Dilimize Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden geçmiş bazı sözlerin iç seslerindeki çift ünsüzlerin tekleşmesi olayıdır.¹⁷ Bu sözcükler yalın haldeyken tek ünsüzle yazılır; ancak ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında düşen ünsüzün tekrar ortaya çıktığı görülür. Metnimizde iki ünsüzden birinin düştüğü olayı örneklendirmektedir:

sed(<sedd) 1240/23	Hak (<Hakk) 1245/17
--------------------	---------------------

1.2.1.4. Hece Yutumu

Sözcükte yer alan ve birbirine benzeyen hecelerden birinin düşmesi olayıdır. Metnimizde bu ses olayının örnekleri şu şekildedir:

kimse (<kim+er-se) 1239/8, 1243/20, 1247/2, 1252/24
kimsenüñ 1239/10
nesne (<ne _e er-se _e ne) 1242/11, 1242/12

¹⁵ Hengirmen, 81.

¹⁶ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yay., Ankara 2006, s. 306.

¹⁷ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2007, 210.

1.2.2. Uzun ünlüler

Esasen Türkçe kökenli kelimelerde uzun ünlü bulunmamasına rağmen, bir zamanlar aslı bir uzun ünlüye sahip olduğu öne sürülen ve kelimelerden bazılarının¹⁸ metnimizde de görüldüğü gibi, bu kelimelerin ön seste, çok az da olsa iç ses ve son seste medli elifle yazılmış olmalarına karşın, dönemle ilgili eserlerin hiçbirinde uzunluk işareti kullanılmamıştır. Ayrıca bazı kelimelerin hem medli elifle, hem de medsiz yazıldıklarını görmekteyiz. Mevcut örneklerden biri

a:ndan 1243/5

1.2.3. Ses Türemesi

Seslerin özelliklerine bağlı olarak Türkçe veya Türkçeye sonradan girmiş yabancı kelimelerin ön, iç ve son seslerinde ünlü veya ünsüz türemesi şeklinde kendini gösterir. Türkçede nadir görülen bu olay eklemeyi kolaylaştırmak ve yabancı kelimeleri Türkçenin ses ve hece yapısına uydurmak amacıyla yapılır.¹⁹

1.2.3.1. Ünlü Türemesi

Arapça kelimeleri Türkçenin hece yapısına uydurmak için ünlü türetilir.

‘aķilla(<aķilla) 1253/22

1.2.3.2. Ünsüz Türemesi

Sözcüğün ön, iç ve son seslerinde kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün ortaya çıkmasıdır. Metnimizde daha çok kaynaştırma ünsüzü şeklinde görülen örnekler şu şekildedir:

emrini 1239/24

üzerine 1239/23

çoğunuñ 1239/23

eyleye 1240/3

sözini 1240/8

kimseye 1253/15

¹⁸ Zeynep Korkmaz, “Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları”, AÜDTCF, XXVI(3-4), Ankara 1971, 49-61.

¹⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 65.

1.2.3.3. Ünsüz İkileşmesi

Kelimedeki bazı seslerin düşmesi ya da değişmesi sonucu iç seste iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin tekrarlandığı şeklidir.

Metnimizde örneği bulunmaktadır.

1.2.4. Ses Değişmeleri

Bir dilde kendiliğinden veya o dilin ses eğilimlerine bağlı olarak, kelime veya eklerde, bir sesin yerini genellikle kendisine yakın başka bir sese veya gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese bırakması olayıdır.²⁰ Metnimizde de örnekleri mevcuttur.

1.2.4.1. Ünlü Değişmesi

Türk dillerinde vokallerin değişmeleri gerek bir ayırış esasına göre (yani yükselme, incelme veya dudaksıllaşma), gerek iki ayırış esasına göre (yani yükselme ve dudaksıllaşma, yükselme ve incelme, dudaksıllaşma ve incelme), gerekse daha seyrek rastlanan üç ayırış esasına göre (yani yükselme, dudaksıllaşma ve inceleme, yükselme, düzleşme ve incelme, yükselme, dudaksıllaşma ve kalınlaşma, yükselme, düzleşme ve kalınlaşma) tasnif edilebilir.²¹ Bu değişimleri Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemlerini karşılaştırarak incelemek gerekir.

1. e-i / i-e

Bu mesele oldukça karışıktır. Çünkü Türkçede ünlü değişmeleri içerisinde i>e , e>i değişimleri görülmektedir. Bu durum dönemlere göre farklılık arz eder. Eski Türkçede i’li olan bazı kelimelerin Orta Türkçede e’li yazıldığı, yahut bunun tersi olduğu da görülmektedir.

a) Metinde “i” şeklinde geçen fakat bugün “e” ünlüsüyle yazılan kelimeler:

²⁰ Korkmaz, *Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Voksl) Uzunlukları*, 185.

²¹ Baskakov, Nikolay Aleksandroviç, “Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Karaimcenin Halicz-Luck Lehçesinde ö > e, u > i Değişmeleri”, *TDAY (Belleten)*, 1964, 33-37.

dimek (de-) 1238/7 gice (gece) 1248/9 yirde (yer) 1247/4
 irüşür (eriş-) 1252/9 virürin (ver-) 1244/19

b) Metinde “e” seklinde geçen ve günümüzde de bu şekli devam ettiren örnek:

bezenmiş 1253/1 evlerüñ 1242/9

2. Kalınlık İncelik Bakımından Sıra Değişirme

Metnimizde bazı kelimelerin kalınlık-incelik açısından sıra değiştirdiği görülmektedir.

eyt- (<ayt-) 1249/1 Tanğrı (<Tenğri) 1250/11

1.2.4.2. Ünsüz Değişmesi

1.2.4.2.1. Ünsüz Tonlulaşması

t->d- (ince sıradan kelimeler)

Türkçede kelime başındaki t>d meselesi pek karışıktır. Bugün için de, bu husus tam olarak halledilmiş değildir. ET’de d olan t’lerin birçoğu EAT’nde d olmuştur. Fakat bu değişiklik ince ünlülerde olmuş, kalın ünlülerde ise genellikle t’ler korunmuştur. Metnimizdeki örneklerden bazıları:

degül 1238/16 dirildüp 1244/10 dükeli 1258/11,12 dürlü dürlü 1253/2
 dinleyene 1238/3 dilerse 1258/8 dirgürüp 1241/25
 dirildivirdük 1247/17

(kalın sıradan kelimeler)

dağı 1251/19 doğru 1253/19

Metinde tonlulaşmamış örnekler de mevcuttur. Bu kelimeler genellikle kalın sıradan ünlüler taşıyan kelimelerdir.

tağılup 1242/17 çoğ 1248/23 çoğurdı 1243/12

k- >g

Eski Türkçedeki k’lerin Batı Türkçesinde g olarak geliştiklerini görülmekle beraber, değişikliğe uğramayan kelimeler de bulunmaktadır. Metnimizde g’li olarak yazılan kelimelerden bazıları :

gök 1249/14 güç 1240/7 gönül 1240/27 gerek 1238/20

gider- 1244/3 gör 1240/4 29 gir- 1243/6 gün 1243/18
 gözet- 1240/5 gündüz 1248/10 güneş 1248/14 götür- 1249/17

Metnimizde bazı kelimelerde ünsüz tonlulaşmasının olmadığı görülmektedir.

kendüleyin 1239/18 kendüye 1239/6 kendü 1239/11
 kim 1250/15 kimse 1239/8 kişi 1240/7

Metnimizde tonsuz ünsüz ile biten kelimelerin ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ünsüz tonlulaşmasının meydana geldiği görülmektedir.

şusuzluk+ı > şusuzluğu 1238/15

açlık+ı > açlığı 1238/15

resüllük+inden > resüllüğünden 1239/10

rüşenlik+i> rüşenliği 1249/5,6

halâşlık+ına > halâşlığına 1243/10

bağillik+inden > bağillüğünden 1250/24

şadrlık+ine > şadrlığına 1250/8

1.2.4.2.2 Ünsüz Tonsuzlaşması

İncelenen metinde ünsüz tonsuzlaşmasını örnekleyen herhangi bir kelime mevcut değildir.

1.2.4.2.3. Ünsüz Sızıcılaşması

Türkçe; hece başında patlamalı, hece sonunda sızıcı ünsüzler barındıran bir dildir. İncelenen metinde de ünsüz sızıcılaşmasının örnekleri mevcuttur.

-k- > -h-

İncelenen metinde iç ve son seslerde görülen k > h değişikliği, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserlerin genelinde varolan bir özelliktir. Ancak k'lı ve h'lı şekillerin bazı metinlerde yan yana ya da karışık olarak kullanılması k > h değişiminin bir düzene tabi olmadığını göstergesidir. Bu karışık durumda

müstensihlerin dilleriyle ilgili ağız özelliklerinin rolleri olabileceği gibi, iki şekli gelişmiş güzel kullanmalarının, birbirine karıştırmalarının da etkili olduğu söylenebilir.²²

şakla- > şahl- 1258/2

hangi > kanğıñuz 1243/3

-ğ- > -ğ-/ -g- > -ğ

agaçdan 1247/23

eğlen- 1243/23

boğazlayup 1256/16

dirğür- 1241/25

şığır 1247/24

uçmağ 1252/15

b- >v- , -b> -v

Metnimizde b->v-, -b>-v şeklinde bir sızıcılaşmanın örneklerini görmek mümkündür. Bu örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

var (<bar) 1253/6

vir- (<ber-) 1257/7, 1254/14

1.2.5. Hece Kaynaşması

n'oldı 1247/24

1.2.6. Uyumlar

Yalın veya eklerle genişletilmiş Türkçe kelimelerde kelimeyi oluşturan ünlü veya ünsüz türünden seslerin birbirlerini çeşitli bakımlardan kurallı biçimde etkileyerek benzeşmeleri durumudur.²³ Uyum Türkçenin diğer dönemlerin de belirgin bir özelliğidir.

1.2.6.1. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin çeşitli bakımlardan birbirine uyması olayıdır. Türkçede, köklerde olsun, kök ve eklerde olsun, bir kelimenin bütün vokalleri çeşitli bakımlardan birbirlerine benzerler. Yani Türkçede bir kelimedede birbirlerine aykırı vokaller bulunmaz; bir kelimenin vokalleri arasında açık bir uygunluk göze çarpar.²⁴

²²Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, 107.

²³ Korkmaz, *"Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Voksl) Uzunlukları"*, 219-220.

²⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 70.

1.2.6.1.1. Dil Uyumu

İncelenen metinde kalınlık-incelik uyumu olarak da bilinen dil uyumu oldukça kuvvetlidir. Dil uyumu Türkçenin en eski dönemlerinden beri varolagelen bir özelliktir. Bir kelimedeki ilk hece kalın bir ünlü ile başlıyorsa onu takip eden hece veya hecelerinin de ünlüleri kalın, ilk hece ince ünlü ile başlıyorsa devamındaki ünlülerin de ince olması gerekmektedir. +IIk eki gibi, yabancı kökenli kelimelerle uyumsuzluğu bir tarafa bırakırsa, metnimizde de kalınlık incelik uyumu mevcuttur. Bu durum dil uyumunun gereğidir.

korularına 1252/1	gölgesinde 1253/4	katumuzda 1252/9
düşmeyeler 1252/21	ağızlarına 1254/5	döndüreyidük 1254/27
gözlerin 1254/16	tapmaçlık 1253/15	

Günümüzde uyumda ayrılık gösteren +ki ekinin bile kullanımının da bu uyuma tabi olduğu görülmektedir.

zindândakilere 1243/7	ileyüñüzdeki 1250/2	içindekiyle 1249/27
-----------------------	---------------------	---------------------

Ek-fiilin zarf fiil şekli olan iken ve -ken ekleri aşağıdaki örnekte gösterildiği gibi bu uyumu bozmuştur.

dostı iken 1250/26

1.2.6.1.2. Dudak Uyumu

Eski Anadolu Türkçesinin önemli fonetik özelliklerinden biri olan dudak uyumu dil uyumu kadar eski değildir.²⁵ Dudak uyumu, Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz veya yuvarlak oluşlarına hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülü ise düz, yuvarlak ünlülü ise dar yuvarlak veya geniş düz olarak gelmesidir.

1.2.6.1.2.1. Yuvarlaklaşma

Metnimizde yuvarlaklaşmanın genellikle kelimelerde ve eklerde olduğu görülmektedir. Bu yuvarlaklaşmanın sebepleri vardır. Bir kısmında dudak konsonantları rol oynamıştır. Eski Türkçe devresinde mevcut olan -ğ ve -g'lerin Batı Türkçesinde

²⁵ Kâzım Köktekin, *Yūsuf-ı Meddah "Varka ve Gülşah"*, TDK Yay., Ankara 2007, 46.

düşmesi, daha doğrusu vokalle kaynaşması neticesinde de vokaller yuvarlaklaşmış bulunmaktadır. Bazı kelimelerdeki yuvarlaklaşma ise hiçbir sebebe dayanmamaktadır.²⁶

1.2.6.1.2.1.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma

1.2.6.1.2.1.1.1. Türkçe Kelimelerde Yuvarlaklaşma

Metnimizdeki örnekler şunlardır:

ötrüdür 1258/1	kendüye 1256/6	getürdi 1241/17
degüldür 1255/11	ķarañuluk 1248/12	süñügi 1257/16
girü 1258/4		

1.2.6.1.2.1.2 Eklerde Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlaklaşan eklerin bir kısmı Köktürkçeden beri yuvarlakken, bir kısmı bu dönemde yuvarlaklaşmıştır. Sonradan yuvarlaklaşan eklerden bazılarında p, b, v ve m gibi dudak sesleri etkili olmuştur. Bir kısmı da yuvarlak olan eklerin analogik baskısı sonucunda yuvarlaklaşmıştır. Dudak sesi olmamasına rağmen n sesinin de yuvarlaklaşmaya sebep olduğu görülmüştür.²⁷

1.2.6.1.2.1.2.1. Yapım Eklerinde Yuvarlaklaşma

Ekler:	Fonksiyonu:	Örnekler:
-dUr-	faktifik eki	bildür- 1240/19, kuvvetlendir- 1244/25, rızķlandur- 1250/19
-Ur-	faktifik eki	bitür- 1248/3, ıoğur- 1243/12
+IU	sıfat yapım eki	ķanatlu 1241/20, ziyānlu 1256/6
-UK	fiilden isim yapım eki	ayruķ 1238/13
+sUz	sıfat yapım eki	eksüksüz 1242/4

²⁶ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl), Gramer-Metin-Sözlük*, Akçağ Yay., Ankara 2005, 46.

²⁷Ahmet Karadoğan, “Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler”, *TDAY (Belleten)*, I-II (44), [2003] 2001, 171-179.

-gür-	faktitif eki	dirgür- 1244/17
-dUK	sıfat-fiil eki	girdüğün 1243/6, gönderdiğün 1242/25, didüklerimizden 1239/27, varduğu 1240/4
-(y)Up	zarf-fiil eki	dönüp 1245/21, başdurup 1243/5, gelüp 1243/6, varup 1243/9
-(y)U	fiilden fiil yapım eki	korğudan 1239/15

1.2.6.1.2.1.2.2. Çekim Eklerinde Yuvarlaklaşma

Ekler:	Fonksiyonu:	Örnekler:
+(U)m	iyelik 1. tkl. şhs. eki	sözüm 1246/13
+(U)mUz	iyelik 1. çkl. şhs. eki	dīnümüz 1246/2
+(U)ñ	iyelik 2. tkl. şhs. eki	Ḥabībūñ 1247/1 , putlarıñ 1246/9, kavmūñ 1246/24
+dUr	bildirme geniş zaman eki	vardur 1248/18, devedür 1249/20, yokdur 1249/11
+nUñ	ismin ilgi hâli eki	ikisinūñ 1249/5, kimsenūñ 1251/3, birinūñ 1249/10, yüzinūñ 1249/5, resūlūñ 1250/8, anlarıñ 1251/12
+vUz	1. çkl. şhs. eki	dilersevüz 1249/23, koyavuz 1249/26
-(y)AlUm	emir 1. çkl. şhs. eki	rızıklanduralum 1250/19
-dUm	gör. geç. z. 1. tkl. şhs. eki	kılıyorurdum 1243/20
-dUñ	gör. geç. z. 2. tkl. şhs. eki	kođuñ 1246/2
-dİñuz , dūñuz	gör. geç. z. 2. çkl. şhs. eki	inanmadıñuz 1252/6
-dUK	gör. geç. z. 1. çkl. şhs. eki	ağıtduğ 1247/21, işlemeyeydük 1247/6, inanayduğ, helāk eyledük 1246/13

-sUn,-sIn	emir 3. tkl. şhs. eki	nazar kılsun1256/2, bırakmasun 1257/11
-sUnlar,-sInlar	emir 3. çkl. şhs. eki	uzağ olsunlar 1248/4
-Uñ/-ñUz/Uñuz	emir 2. çkl. şhs. eki	korķuñ 1250/2
-Ur	geniş zaman eki	tolınur 1248/20, virülür 1248/21, bitürür 1248/3,

1.2.6.1.2.2. Düzleşme

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin genelinde olduğu gibi incelenen metinde de bazı kelimelerde ve eklerde düzleşmenin olduğu görülmektedir. Bazı kelimelerde kök vokali yuvarlak olduğu hâlde, daha sonraki vokal düzdür. Bu kelimelerin büyük bir kısmı Eski Türkçe'de de düz vokallidir. Bir kısmı ise, her iki şekilde de görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde de bazılarının iki şekli bulunmaktadır; fakat, düz vokalli şekil daha yaygındır.

Ekler:	Fonksiyonu:	Örnekler:
+(y)I	yükleme hali	anları 1249/25, üm̄idi 1241/19
+I	iyelik 3. tkl. şhs. eki	ağlı 1256/2
+sI	iyelik 3. tkl. şhs. eki	ķapısına 1253/24
+lık	isimden isim yapım eki	açlığı 1238/15
-(I)n-	fiilden fiil yapım eki	bulunmaya 1249/23
-(I)l-	fiilden fiil yapım eki	ķorķutuldı 1239/16
-dI	gör. geç. z. 3. tkl. şhs. eki	ķılurlardı 1244/17
-mış	anl. geç. z.	tolmışdı 1249/18
-ğil	emir 2. tkl. şhs. eki	olmağıla 1239/25
-sIn	fiil çekiminde 2. tkl. şhs. eki	ķurtulasın 1254/15
-IncA	zarf-fiil eki	ķabz olunca 1258/19

1.2.6.2. Ünsüz Uyumu

Kelimelerin eklerle genişletilirken veya yan yana gelen hecelerde tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra tonsuz ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyuma ünsüz uyumu denmektedir.

Ekler:	Fonksiyonu:	Örnekler:
-dİ	gör. geç. z. eki	beñzetdi 1240/19, gitdiler 1240/10, yaratdı 1246/4, bıraķdılar 1246/17
-dUK	sıfat-fiil eki	aķıtduķ 1247/21, itdükleri 1241/8, ķorķutduķuñ 1241/10
+dA	bulunma hâli eki	āhıretde 1241/13
+dAn	ayırılma hâli eki	öldükden 1246/4, gökden 1247/1, gitdükden 1247/17
+dUr, +durur	bildirme eki	yokdur 1249/11

1.3. ŞEKİL BİLGİSİ

1.3.1. Yapım Ekleri

1.3.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

+İlk, +IUķ

Çok işlek bir yapım ekidir. Ünlü uyumuna girmekle birlikte, yuvarlak ünlülü tabanlara düz ünlü ile geldiği örnekler de bulunur. Metnimizde bu ek hem düz, hem de yuvarlak olarak kullanılmıştır.

susuzluķdan 1238/15 řanuķluķ 1254/3 řūmluķ 1245/12

cömerdlık 1240/21 selāmetlik 1255/7 dirilikden 1256/3

+cİ, +çİ

Metnimizde genellikle ekinbu ekin +cı ve +cı'li şekilleri kullanılmıştır.

zindāncıya 1243/7

yalancılarsız 1245/2

+layın, +leyin

Bu ek birden fazla ekin birleşmesinden meydana gelmiş olan eklerde biridir. +la, +le ile -ı, -i zarf fiil ekinin birleşerek bir tek ek haline gelmesiyle oluşmuştur.

Z.Korkmaz ekin oluşumu hakkında +layu/+leyü, +lay/+ley eklerine karşılık olan +layın, +leyin ekinin -n'li bir zarf biçiminden kaynaklanmış olduğunu ifade eder.²⁸

Metnimizde +layın, +leyin ekinin yalın ve iyelik ekli tabanlarının yanında çekim ve yapım ekli türeme tabanlara da geldiğine ve çok sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

ancılayındur 1248/16 kendüleyin 1239/18

Ayrıca bu ekin ET'den gelen -cı ve -çi ekleri ile birleşmek suretiyle +cılayın, +cileyin ekini meydana getirdiğini de söyleyebiliriz. +cılayın, +cileyin eki metnimizde özellikle zamirlerle beraber kullanılmaktadır.

+layın	bizcileyin 1245/1	bencileyin 1246/13
+cİ	zindāncıya 1243/7	yalancılarsız 1245/2
+İU	görgülü 1252/16	yerlü 1254/25 gizlüce 1244/17
+sUz	gözsüze 1244/4	dilsüz 1254/16 çāresiz 1240/9
+dAş	ķarındaşım 1255/19	
+düz	gündüzi 1248/9	
+eş	güneşi 1248/11	

1.3.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+A-	ķana- 1255/16	dile- 1242/9	yarlıģa- 1246/22
+la-	gerçekte- 1239/24	öģütle- 1238/6	işle- 1238/17
	şakla-1242/11		
+te-	iste- 1245/23		

1.3.1.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri

-mak, -mek

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi EAT' de çok işlek olarak kullanılan bir ektir. Metinde, bu ekle kalıcı isimler türetilmesinin yanında daha çok mücerret fiil isimleri yapılmıştır. Ayrıca ekin çeşitli eklerle genişletilmiş şekilleri de yaygın olarak kullanılmıştır.

²⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri Ek Kalıplaşması Olaylar*, TDK, Ankara 1994, 70.

- mağ / -mek hâlin anlamakla 1239/26 ulaştırmağdur 1245/8 içmege 1258/23
 ortak katmağdan 1238/4 getürmek 1245/7 dimek 1238/7
 -mA işlemeñ 1238/17
 -IcI gerçekleyici 1238/19 esirgeyici 1239/10 döndürici 1245/7
 -U kokusu 1252/26
 -mUr yağmurı 1245/10

1.3.1.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Ekler:	Fonksiyon:	Örnekler:
-(I)l/--(U)l-	edilgen ve meçhul fiiller	diril- 1244/18, yazıl- 1242/8
-(I)n-, -(U)n-	dönüşlülük	tağyır olun- 1238/13, uyan- 1251/26, düken- 1255/3, çalın- 1251/15
-d, -t/--(I)t/--(U)t-	geçişli fiiller yapar	beñzed- 1240/19, kırğud- 1251/27, gözet- 1240/5
-(I)ş-	işteş fiiller yapar	iriş- 1252/12, tanış- 1243/22
-dUr-	geçişli fiil yapar	indür 1255/27, döndür- 1254/27, toldur- 1239/21
-Ur-	geçişli fiil yapar	eydür- 1253/15
-gür-	geçişli fiil yapar	dirgür- 1241/25
-mA-	olumsuzluk yapar	isteme- 1241/16

1.3.2. İsim Çekim Ekleri

1.3.2.1. Hâl Ekleri

1.3.2.1.1. Yalın Hâl

+ Ø

Yalın hâl, kök ve türeme tabanların yanı sıra iyelik ekli tabanlara da gelebilir.

kim mü'minler 1250/15 dünya 1253/26

Çokluklarda: feriştelere 1252/3 kafirler 1253/10 yemişler 1253/5

nişānlar 1250/9

1.3.2.1.2. Yükleme Hâli

+(y)I < +IG , +nI, Ø

a) Eksiz kullanımı: Bu ek, bazen yalın hâlde bulunur.

yolun 1239/4 sözlerin 1238/23

b) +ı, + i

İsmin yalın hâline getirilir

İsmi yalın hâline getiren bu ek, ET'deki -(ı) ğ /-i) g ekinin -ğ ve -g'leri terk etmesiyle meydana gelmiştir. Metnimizde bunun pek çok örneği vardır.

ümi̇di 1241/19 kavmi 1239/16 ölüyi 1244/16

1.3.2.1.3. İlgi Hâli

+Uñ, +nUñ, +Ø

Bu ek ünsüzle biten isimlerden sonra -uñ,- üñ; ünlüyle bitenlerden sonra ise -nuñ, -nüñ şeklindedir. Metnimizde örnekleri çok fazladır.

anuñ 1258/1 kâfirleriñ 1257/11 K̇ur'an' uñ 1238/10

1.3.2.1.4. Yönelme Hâli

+(y)A

Yönelme hâlinin kullanımı isimlerde, iyelik ekli tabanlarda ve zamirlerde günümüzde olduğu gibidir. Metnimizde örnekleri çoktur.

baña 1246/9 kıyuya 1246/15 okuyana 1238/3

1.3.2.1.5. Bulunma Hâli

+dA

Metnimizdeki kullanımları Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

katumuzda 1252/9 rüşluğında 1248/10 katında 1238/7

1.3.2.1.6. Ayrılma Hâli

+dAn

Eski Türkçede +tın, +tin biçiminde kullanılan bu ekin EAT'de +dan, +den şeklindeki kullanımları ortaya çıkmıştır.

aḥkāmlardan 1238/20 ʿazābından 1250/6 andan 1238/18

Metnimizde -dIn şeklinde de kullanıldığını görmekteyiz.

öñdinden 1238/11

1.3.2.1.7. Vasıta Hâli

+(I) n, +lA (<ile), +(y)ıla, +(y)le, ile

Eski Türkçede hâli eki olan -n, Eski Anadolu Türkçesinde çok az kelimeye bulunmaktadır. Bu kalıplaşmış yapılar gerek EAT, gerek TT'nde vasıta hâli ekinin +n olduğunu söyletecek kadar çok değildir.

Bu ek, aynı şekilde metnimizde de birkaç kelimeye klişeleşmiş olarak bulunmaktadır.

kendüleyin 1239/18 kıanatla 1241/20 aḥunla 1241/14

el ile 1240/14 didüği-yle 1243/22 taşla 1244/20

duʿāsi-yla 1245/25

1.3.2.1.8. Yön Ekleri

+ArU (<GARU), +rA

Türkçenin tarihi devirlerinde +GARU şeklinde olan bu ek XIII. yüzyılda Oğuz Türkçesinde -ğ,-g sesinin düşmesiyle +ArU şeklinde varlığını devam ettirmiştir.

içerü 1243/8, yukarı 1240/16, ilerü 1253/14, soñra 1257/9

1.3.2.1.9. Eşitlik Hâli

+cA

Eşitlik hâli, ismin eşitlik, benzerlik, gibilik, kadarlık ifade eden hâlidir. Eski

Anadolu Türkçesi'nde bu ek kök ve tabanlarda +çA, diğer lehçelerden farklı olarak +cA

şeklindedir. 3. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekinden sonra zamir n'sini alarak +çA/+cA, teklik işaret zamirlerinden sonra zamir n'sini alarak +ca; nadiren +ça şeklindedir²⁹. Metnin incelenen kısmında +cA eşitlik hâli ekinin zarf fonksiyonunda kullanıldığı görülmüştür.

gizlice 1244/17 kuvvetince 1252/23 bilesince 1240/14

1.3.2.2. İyelik Ekleri

Teklik 1.şahıs eki +m'dir, yardımcı ses olarak u, ü ünlüleri bulunur. Metnimizdeki kullanıma da örneklerde görüldüğü üzere aynı şekilde ortaya konulmuştur.

1. teklik şahıs +m, +(U)m

resülüm 1256/1 ʿazābum 1239/23 üzerime 1244/5

2 . teklik şahıs +ñ, +(U)ñ

senüñ 1241/10 sürenüñ 1238/8 anuñ 1238/5

3 . tekil şahıs +I, +sI

aklı 1256/2 adıdur1238/8 maʿnāsı 1242/5

1 . çokluk şahıs +(u) muz

resülümüz'dür 1255/11 rabbümüz 1244/8 ecrümüz 1245/22

2 . çokluk şahıs +ñUz

kađemüñüz 1242/10 yerüñüz 1242/10 meşelüñüz 1243/11

3 . çokluk şahıs +ları, +leri

ataları 1239/16 buyrukları 1238/16 kışāşlarından 1239/25

1.3.2.3. Aitlik Eki

Bu ek ad soylu sözcüklere getirilerek iyelik, aidiyet kavramı sağlanır ve ilgi eki adını alır.³⁰ Aitlik eki bu metinde +ki şeklinde yer almaktadır.

ileyüñüzdeki 1250/2 içindekiyle 1249/27

²⁹ Gülsel Sev, *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara 2007, 505.

³⁰ Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Ekleri*, TDK Yay., Ankara, s. 83.

1.3.2.4. Çokluk Eki

+lAr

Çokluk ekinin metindeki kullanımı bugünkü yazılı ve sözlü dildeki kullanımdan farklı değildir.

oğlanları 1253/16	buyrukları 1238/16	aḥkāmıardan 1238/20
yemişler 1253/5	ferişteler 1253/7	mertebeler 1252/15

1.3.2.5. Soru Eki

-mİ

Bu ek, her çeşit kelimenin soru şeklini yapan genel bir ektir. İsimleri ve edatları fiillere bağlar. Metnimizde de isim ve fiillerle birlikte kullanılmıştır.

var mı anı 1244/8
putları ma ^c būd mı tütayın 1246/8
ḳudretleri yeter mi 1244/13

1.3.3. Sıfatlar

1.3.3.1. Niteleme Sıfatları

Adları durum, biçim, renk vb. özellikleri dolayısıyla niteleyen sıfatlara niteleme sıfatı denmektedir.

yaramaz, ḥāḳīr ve ḥor sıfatlardır	ḳanatlu ḳuşa 1241/20
görkli sünnete 1242/2	toğmuş ḳişi 1244/4
toğru yol 1239/2	dürlü otlar 1247/18

1.3.3.2. Belirtme Sıfatları

1.3.3.2.1. Sayı Sıfatları

iki gün 1248/15	on iki kez 1258/16	iki gözüün 1240/8
iki ferişte 1241/26	iki elleri 1240/15	iki bin yıl 1238/11

Metnimizde asıl sayı sıfatlarına ilave olarak sıra sayı sıfatlarına ait örnek de mevcuttur.

ikinci şūrda 1250/23

1.3.3.2.2. İşaret Sıfatları

Metnimizde geçen işaret sıfatlar bu, şu, ol, şol, o, işbu'dur.

o ni'metleri 1248/2

ol yol 1239/5

ol sūre 1238/3,4

ol ataları 1239/17

şol mürsellerdensin 1239/3

şol kimselere 1241/11

bu fenāya 1239/18

bu ayete 1242/12

işbu resūllere 1245/20

1.3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Metnimizde geçen belirsiz sıfatlardan bazıları şunlardır bir, birkaç, kamu, her, nice(niçe), hep, hīç bir...

bir kavmsūñüz 1245/17

bir kavm 1239/14

birkaç nesne 1243/21

bir yerde 1240/4

nice peynir 1256/20

her nesne 1242/11

1.3.3.2.4. Soru Sıfatları

ne işidür 1244/12

ne kadar 1242/2

kaç gün 1246/26

1.3.4. Zamirler

Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. Zamirlerin kullanımı Eski Anadolu Türkçesi'nde standart Türkiye Türkçesi'ndeki kullanımından farklı değildir.

1.3.4.1. Şahıs Zamirleri

Teklik 1. şahıs ben, benüm

ben şanukluk virürin 1244/19

ben siz didügiñüz tutarsam 1246/11

ben Raḥmān'ım 1241/17

ben iş bu zindāndakilere 1243/7

benüm ʿazābum 1239/23

benüm üzerime 1244/5

Çokluk 1.şahıs biz, bizüm

biz iki resül gönderdik 1244/24

çünkü biz gönderdik 1242/20

biz bularuñ ellerini boyunlarına demirledük 1240/12,13

bizüm şavller 1239/19

Teklik 2. şahıs sen, senüñ

sen günāh işlersin 1254/12

sen anlara beşāret muştula 1241/12,13

sordu ki sen şandansın 1243/19

senüñ korşutduğıñ 1241/10

Çokluk 2. şahıs siz, sizüñ

siz tenzih idüp 1258/10-11

siz geldiñüz 1243/10

putlar ki siz şaparsız 1243/2

sizüñ şademüñüz 1242/10

Teklik ve çokluk 3. şahıs ol, olar, a

anuñ saña anuñçün indürdük 1239/14

1.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri

kendü

kendüden 1238/18

dağı kendülerinden 1241/26
 artuğ kendüye 1239/6
 kendü cinsimizdendir 1239/11
 Kurʿān kendüden 1238/19

1.3.4.3. İşaret Zamirleri

bu bundan 1246/19
 muhkemligi bunuñladur kim ayruğ ol tebdil tağyir olunmaz 1238/13
 bular bulardan öñ ataları 1239/16
 biz bularuñ adımların 1242/5

1.3.4.4. Soru Zamirleri

kanı her kanımız 1243/3
 ne ne işledi 1253/22
 kim şularuñla kim şeytāna uyup 1239/22

1.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri

Metnimizde kullanılan asıl belirsizlik zamirleri kim ve ondan türemiş şekilleridir. Bunun yanında belirsizlik sıfatları, niteledikleri isim düşmüş ise ve iyelik veya çokluk eki almışlarsa belirsiz zamir olarak kullanılmaktadır.

birisi birisi anlardan 1247/13
 kimse kimseleri 1255/2
 hiçbir kimsenüñ kudreti 1239/10
 baʿzı baʿzılar 1238/18
 baʿzısı 1238/20
 hergiz hergiz 1255/9

1.3.4.6. Bağlama Zamirleri

Metnimizde “ki o” anlamında kullanılan bağlama zamirleri ki ve kim’dir.

degül ki haqıqat 1250/21

muhkemligi bunuñladur kim ayruq ol tebdil tağyir olunmaz 1238/13

1.3.5. Zarflar

Zarflar esasen çekimsiz unsurlar olup zaman, yer, hâl ve miktar isimleri olarak görev yaparlar. İsim oldukları zaman çekim eklerini alırlar. Zarf görevinde kullanıldıklarında ise çekim eki alamazlar. Metnimizde Türkçe ve yabancı kökenli pek çok zarf aşağıdaki başlıklar altında kullanılmıştır.

1.3.5.1. Zaman Zarfları

dāim	dāim qorquda olup 1241/17
evvel	evvel sur çalındıgıdur 1251/15
evvelā	evvelā her birine 1252/23
gice	gice kılvirdük 1248/9
imdi	imdi aklı olan 1246/23
gice	gice kılvirdük 1248/9
artık	artık yola yürüyen 1239/4
soñra	soñra ne ‘adet ne tarik kırdılarsa 1241/27
bu arada	bu arada haber virdi 1252/16

1.3.5.2. Hâl Zarfları

Hâl zarfları arz, durum, sebep, netice, beraberlik, ayrılık, vs. gibi anlamlar ifade ederler. Metnimizde hem Türkçe hem yabancı dilden geçmiş hâl zarflarına yer verilmiştir.

ayruq	ayruq ol tebdil 1238/12
diri	diri ola 1256/3
çār-naçār	çārnaçār anı saña virtür 1257/6,7
āşikāre	āşikāre du‘ā kılurlardı 1244/17

1.3.5.3. Yer- Yön Zarfları

üzre	ķavmi üzre ĥabīb öldükden Őnra 1247/1
içerü	içerü girdi 1243/8
yuķaru	yuķaru ķaldurdi 1240/16
ilerü	ilerü ķitāb gönderüp 1253/14

1.3.5.4. Miktar Zarfları

ķatı	ķatı tıtulmaķ 1250/13
------	-----------------------

1.3.6. Edatlar

Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam bağı kuran ve dilbilgisi görevi bulunan bağımsız kelimedir.³¹ Diğer bir ifadeyle edatlar, dilin temelini oluşturan cümle yapısının birleştirici unsurlarıdır.³² denilebilir.

Metnimizde kullanılan edatlardan bazıları :

1.3.6.1. Son Çekim Edatları

çün	saña anuñçün indürdük 1239/14	ĥaķķıçün tılduram 1239/21
meger	ķurtarmaya meger kim bizden raĥmet ola 1249/25	
bile	daĥı bile and içdi 12338/12	
gibi	tařdıķi gibi 1240/1	

1.3.6.2. Bağlama Edatları

çün	pes ol ķavm çün ol iki resül
çünkü	çünkü biz gönderdük 1242/20
daĥı	daĥı kendülerinden 1241/26

³¹ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1992, 51.

³² Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB, İstanbul 1974, IV.

illā	illā bu didüklerimizden 1239/27
ki	sordu ki sen kändansın 1243/19
kim	her nesne kim bu ādem oğlanları 1242/11
pes	pes böyle olsalar 1241/12
şöyle kim	şöyle kim Hāķ Teāalā buyurdu 1246/6
ya'nī	ya'nī ben Raħmān 1241/17

1.3.6.3. Çağırma Edatlar

yā	yā Muħammed 1241/4	yā kavm 1242/22
ey	ey çalabum 1246/16	

1.3.6.4. Karşılaştırma- Denkleştirme Edatları

hem.....hem	hem korkuda hem recāda olđıl 1241/18
ne.....ne	ne ādet ne şarik kurdılarsa 1241/27
ya.....ya	ya bir sevap ya bir günah 1242/7

1.3.7. Fiil Çekimi

1.3.7.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri

1.3.7.1.1. Şahıs Zamiri Kökenli Şahıs Ekleri

Öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman, rivayet ve istek kipi ile bildirme geniş zaman çekimlerinde şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır.

1. Tekil Şahıs /+m/, /+am/, /+em/
2. Tekil Şahıs /+sın/, /+sin/
3. Tekil Şahıs /+ Ø /
1. Çoğul Şahıs /+uz/, /+üz/, /+vuz/
2. Çoğul Şahıs /+sız/, /+siz/
3. Çoğul Şahıs /+lar/, /+ler/

1.3.7.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

Görülen geçmiş zaman, hikaye ve şart kipinde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır.

1. Tekil Şahıs /+m/
2. Tekil Şahıs /+ñ/
3. Tekil Şahıs /+ Ø /
1. Çoğul Şahıs /+k/, /+k/
2. Çoğul Şahıs /+ñuz/, /+ñüz/
3. Çoğul Şahıs /+lar/, /+ler/

1.3.7.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri

Emir kipinin her şahsı için ayrı bir ek kullanılmaktadır.

1.3.7.2. Fiil Çekiminde Zaman

1.3.7.2.1. Basit Kipler

1.3.7.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	örnekler:
1. tkl.	-dU+m	kılıyordum 1243/20
2. tkl.	-dU+ñ	kođuñ 1246/2
3. tkl.	-dI+Ø	başladı 1243/8, bildürdi 1251/23, buldı 1245/26, bırağdı 1253/21
1. çkl.	-dU+K	bitürdüğ 1247/21, didükleri 1245/20, eyledük 1240/23
2. çkl.	-dı+ñuz, du+ñuz	inanmaduñuz 1252/6
3. çkl.	-dI+lAr	başladılar 1244/17, bildiler 1246/1, bırağdılar 1246/15

1.3.7.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
2. tkl.	-miş+sun	koymışsun 1243/25
3. tkl.	-miş+Ø	olmuşdur 1254/21
3.çkl.	-mişler	dimişlerdür 1240/12

1.3.7.2.1.3. Geniş Zaman

Şahıslar:	Zaman+şhs. Eki	Örnekler:
...		
2. tkl.	-rsIn, -ArsIn, -UrsIn	issi olursın 1257/8 bilürsın 1241/20
3. tkl.	-r, Ar, Ur	ķabül olunur 1239/5, ıolınur 1248720, ıazır olınurlar 1250/9
1.çkl.	-rUz, -ArUz, UrUz	ķoparuruz 1241/25, yazaruz 1242/5, tağyır kıluruz 1255/4
2.çkl.	-rsIz, -ArsIz, -Ursuz	zeām edersiz 1250/16, geķersiz 1245/18 menfaāt tutarsız 1257/27, ıaparsız 1243/2
3. çkl.	-rlAr, -ArlAr, -UrlAr	baķıllık kılurlar 1251/2, duā kılurlardı, 1244/17 ıazır olınurlar 1252/9

1.3.7.2.1.4. Gelecek Zaman

Gelecek zaman eki -ısar, -ıser dir. Bu ek ET devresinde ve TT'nde yoktur. ET'de gelecek zaman -ğay, -gey, -taçı, -teçi, -çı, -çi ekleriyle yapılır.³³ Bugün kullanılan gelecek zaman eki -acak, -ecek'tir. Bu ek, EAT'nde sadece sıfat-fiil eki olarak kullanılmış bugünkü gibi zaman çekim eki olarak hemen hemen hiç kullanılmamıştır.³⁴ Metnimizde bu ek çok sık geçmesine rağmen, zaman çekim eki olarak kullanılmıştır.

³³ Gabain, 80-81.

³⁴ Timurtaş, 125.

3. çkl.	-sArlAr	diyiserlerdür 1247/5, göriserler 1254/20 olısarlar 1251/22
3. tkl.	-sAr	ķurtarısdur 1238/4 mükāfāt ķılısar 1258/13

1.3.7.2.1.5. İstek Kipi

Batı Türkçesinde istek eki -a, -e'dir. Bu ek ET'deki gelecek zaman eki - ğa, -ge (-ğay, -gey)'den gelmiştir. ET'deki gelecek zaman ekinin ve g'si Batı Türkçesine geçerken düşmüş, böylece -a, -e istek eki ortaya çıkmıştır. Zaten gelecek zamanda bir istek ifadesi vardır. Metnimizde de ekin kullanımı bu şekildedir.

1.tkl.	-(A)m	ķutam 1243/21, ķolduram 1239/21, idem 1243/10, ġörem1244/3
2.tkl.	-(A)sĪn	ķurtulasın 1254/15
3.tkl.	-A	āhirete ġide 1258/22, defc idecek ķadar ola 1238/15, ġöndere 1258/18
1.çkl.	-(A)vUz	ġarķ etmeyevüz 1249/25, çıķaravuz 1249/25 ķalmayavuz 1244/11
2.çkl.	-(A)sĪz	raħmet olunasız 1250/6, ķutasız 1243/11
3.çkl.	-(A)lAr	ħaberdar olmayalar 1252/20, el uzatmayalar 1240/11, ķorķalar 1241/10, ķırmayalar 1242/17, olalar 1258/20,

1.3.7.2.1.6. Şart Kipi

Şahıslar:	Kip+şhs. eki:	Örnekler:
1. tkl.	-sA+m	muħāşame ķılısam 1243/27, idecek olursam 1246/8 , ķıtarsam 1246/11
2. tkl.	-sA+ñ	ducā ķılarsañ 1257/7
3. tkl.	-sA+Ø	sūre-i YāsĪn oķusa 1258/15, ķaleb ķılısa 1239/7, eşer olmazsa 1229/12
3. çkl.	-sAlAr	varsalar 1253/24

1.3.7.2.1.7. Emir Kipi

Türk dilinin bütün tarihi aşamalarında kendisini koruyan -ğıl/-gil ekinin, kendini en sağlam bir biçimde Doğu Anadolu ağızlarında ve Azeri lehçesinde koruduğu³⁵ belirtilmiştir. Bu eklerin temelli birer biçim olarak belli bir dönem yerleştiği³⁶ ifade edilmiştir. Bazen ikinci teklik şahıs için iki farklı ek yan yana kullanılmıştır.

Emir ekleri yalnız şekil bildiren eklerdir. Metnimizde her şahıs için ayrı ek kullanılmıştır.

1.tkl.	-AyIn	tutayın 1246/8, gireyin 1243/7
2.tkl.	-ğıl, -gil, Ø	destür vir 1243/7, bilgil 1238/2 recāda olğıl 1242/18
3. tkl.	-sUn	nazar kılsun1256/2, bırakmasun 1257/11
1. çkl.	-AlUm	rızıķlanduralum 1250/19
2.çkl.	-ñ	emrinden ķorķuñ 1250/2 getürüñ 1244/8, mülāzım oluñ 1242/10 uyuñ 1245/20
3. çkl.	-sUnlar	uzağ olsunlar 1248/4

1.3.7.2.1.8. Gereklilik Kipi

Gereklilik eki -malı, -meli başlangıçta bulunmayan bir ek olup Türkçenin belli bir döneminde, EAT'nin sonlarında ortaya çıkmış bir ektir. -ma, -me fiilden isim yapım eklerinin -lı, -li isimden isim yapım ekleriyle birleşmesinden türemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ekin bulunmadığı dönemlerde, özellikle EAT döneminde gerek kelimesi istek veya şart şekli ile birlikte kullanılmak suretiyle gereklilik kipi karşlanır, gereklilik

³⁵ Ahmed Caferoğlu, "Türkçemizdeki -ğıl ve -gil Emir Eki" TDK, Belleten, Ankara, 1971, s.1.

³⁶ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 11(İndeks-Gramer)*, İstanbul , 464.

ifade edilirdi.³⁷ Gereklilik eki, yukarıda da ifade edildiği üzere EAT'nin sonlarında ortaya çıkmıştır.

Metnimizde ise gereklilik ile ilgili olarak, gerek kelimesinin şu şekilde kullanıldığını görmekteyiz “-mağ,-mek gerek”
anlamak gerek 1257/3

1.3.7.3. Birleşik Kipler

Fiillerin birleşik zaman çekimleri, asıl fiilin kipleriyle i- fiilinin ekleşmiş şeklinin birleşmesiyle ortaya çıkar.

1.3.7.3.1. Hikaye

a. Geniş Zamanın Hikayesi

duca kıllurlardı 1244/17 , tutarlardı 1247/8, yazarlardı 1252/3, iderdi 1243/17

b. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

tölmüşdi 1249/18

c. İstek Kipinin Hikayesi

olaydı 1249/27 varaydı 1250/1 kalmayaydı 1254/25

1.3.7.3.2. Rivayet

Metnimizde örnek mevcut değildir.

1.3.7.3.3. Şart

Geniş Zamanın Şartı

dilerse 1258/8, duca kıllarsañ 1257/7

1.3.7.3.4. İsimlerde Bildirme

³⁷ M. Ata Çatıkkaş, *Türk Dili ve Kompozisyon Kılavuzu*, İstanbul 1996, 237.

Eski Türkçedeki ermek yardımcı fiilinin ermek > irmek > imek şeklinde değişmesinden oluşmuş olup, asıl görevi olarak da isim soylu kelimelerin yüklem biçiminde kullanılmasını ve birleşik zamanlı çekimleri sağlayan yardımcı fiildir.³⁸

Eski Anadolu Türkçesinde isimlerde bildirme i- ve dur- fiili kullanılarak yapılır.

Bunlar Eski Türkçedeki ermek ve turmak fiillerinin bünyesine zaman ve şahıs eklerini alarak ekleşmesinden oluşan ve isim soylu kelimelerin söz dizimi içerisinde yüklem olmalarını sağlayan fiillerdir.³⁹

1.3.7.3.4.1. Geniş Zaman

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
1. tkl	+(y)Am, +vAn, +Ø	degülem 1255/21
2. tkl.	+sIn	mürsellerdensin 1238/24, peygamberlerdensin 1238/22, kandansın 1243/19
3. tkl.	+Ø, +dUr, +durur	gerekdür 1242/12, şābitdür 1238/21, vağtdur 1238/4, adıdur 1238/8, üzerinedür 1238/9, vardır 1238/20
	+degül+Ø	vācib degül 1257/8
1. çkl	+(y)Uz	degülüz 1254/2,4
2. çkl.	+sİz	oğlanısız 1245/1 yalancılarsız 1245 /2
3. çkl.	+lerdür /+lardur	muntazurlardur 1244/15

1.3.7.3.4.2. Görülen Geçmiş Zaman

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
3. tkl.	+i-di+Ø, +(y)ı-dı+Ø	var-idi 1244/4, mü'ekkel-idi 1252/3

³⁸ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 52.

³⁹ Hasan Yüksel, H. İbrahim Delice, İ. Hakkı Aksoyak, *İslâmî'nin Mesnevisi*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1996, 81.

1.3.7.3.4.3. Şart

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
3. tkl.	+I-sA+Ø	gerçek-ise 1251/12, var-ısa 1253/6

1.3.7.4. Fiilimsiler

1.3.7.4.1. İsim Fiiller

Bir hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan meydana gelir. Muharrem Ergin, genellikle isim-fiil grubu olarak adlandırılan bu grubu “ fiil grubu” olarak tanımlamıştır.⁴⁰ M. Ata Çatıkkaş da bu grubu Muharrem Ergin gibi tanımlarken,⁴¹ A. Tarıktaroğlu ise isim - fiil diye adlandırmıştır.⁴² Diğerleri de bu iki görüşten biri etrafında yer almaktadır. Bu kelime grubunun, fiil grubu olarak adlandırılması birleşik fiil grubuyla, isim - fiil grubu olarak adlandırılması ise isim fiille (ek fiil) benzerliği sebebiyle bir karışıklığa sebep olduğundan buna fiil isimleri de diyebiliriz. Bu grup, -mAk, -mA, -Iş ekleriyle yapılır.

uçmak 1253/5	kurtarmağ için 1254/9	getürmek 1245/7
dimekdür 1239/9	uyumağı 1239/22	öğütlenmekle 1239/26
añlamak 1257/3	kurtulmak 1238/4	

1.3.7.4.2. Sıfat Fiiller

Sıfat fiillerin sıfat şekilleridir. İsim gibi çekimlenirler. Sıfat-fiillerin ifade ettikleri zamana göre, geniş zaman, geçmiş ve gelecek zaman sıfat fiileridir.⁴³ Kemal Eraslan ise, sıfat fiilleri isim fiiller olarak tanımlamaktadır.⁴⁴ Metnimizde sıfat fiil örneklerinden bazıları aşağıya alıyoruz.

-An	delâlet kılan nişânlar 1250/8
	yola yürüyen 1239/4,

⁴⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı 11(İndeks-Gramer)*, 373.

⁴¹ Çatıkkaş, 251.

⁴² Abdurrahman Tarıktaroğlu, *1928 Türk Dilbilgisi Kitaplarında Terim Sorunu ve Çözüm Yolları*, EAÜEF, Erzurum 1994, 293.

⁴³ Timurtaş, 134.

⁴⁴ Kemal Eraslan, *Eski Türkçede İsim Fiiller*, İÜEF Yay., İstanbul 1980, 12.

	ķāide koyana 1242/4
-Ar, -Ur	benzer niĀmetler 1256/21
-mAz	dūkenmez belālara 1246/26
-dUk	ķurduķları yirde 1247/4
	iķlemeñ didūģi iķler 1238/17
-mIķ	ķurumıķ ince budāģına 1249/8
	ōlmiķ yerleri 1247/16
-acak/-ecek	ziyān olacak yerlerden 1256/6
	ķoģacak menzili 1248/16

1.3.7.4.3. Zarf Fiiller

Zarf-fiiller, fiiller gibi ķekimlenemezler. Fiillerin zarf Şeklinde kullanılmasıdır. Bunlar Őahsa ve zamana baēlanmayan hareketleri karķırlarlar. Metindeki kullanımların bazıları :

a. Hal zarf- fiiller

-(i)ken	ōlmiķken 1245/25	yatarken 1258/21
-(y)U	isteyū	1240/4

b. Zaman Zarf Fiilleri

-Inca	ķabz olunca 1258/19
	tamam olunca 1249/26
	kim ol nesneyi saña virmeyince 1257/6
-mAdIn	bilmeden 1246/17
	ōlmeden 1246/25
	yerleri ve gōkleri yaratmadan iki bin yıl Őōdinden 1238/11
-All	ōleli 1244/14

c. Baēlama Zarf Fiilleri

-Up	ķorup 1253/24	tutup 1258/18
	ķefr olup 1238/4	indūrūp 1239/9
	ķaplayup 1241/1	būriyūp 1240/26

tağılup 1242/17 sızup 1252/26

1.4. KELİME GRUPLARI

Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana gelmesinden oluşan, yapı ve anlamdaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan ve herhangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğudur.⁴⁵ Leyla Karahan bu tanıma “Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya hareketi karşılamak üzere”⁴⁶ ibaresini eklemektedir. Türkçede çokça kullanılan bu yapıların metnimizde de aynı sıklıkta kullanıldıklarını görmekteyiz. Birkaçını örneklerle aşağıya alıyoruz

1.4.1. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu

İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok isimden oluşan tamlama hâli eki almış tamlayan görevindeki bir ismin, iyelik eki almış tamlanan görevindeki bir isimle tek bir kavrama karşılık olacak şekilde birleşmesiyle kurulur ve belirli isim tamlaması adını alır.⁴⁷ EAT’nde değişik şekilde eksiz kullanımlar da bulunmaktadır. Metnimizde bulunan örneklerden birkaçı

şamu kapısına 1253/24

benüm ‘azābum 1239/23

Hağ Te‘ālā’nuñ buyruğları 1238/16

1.4.2. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlaması, bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru, isim unsurunu nitelemek ve belirlemek için getirilir. Tamlayan yardımcı unsur, sıfat; tamlanan, asıl unsur ise isim olup tamlanandır.

⁴⁵ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 100.

⁴⁶ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçay Yay., Ankara 1993.

⁴⁷ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 90.

Unsurlar birleşim sırasında özel olarak tamlama eki almazlar.⁴⁸ Bu tanımla aynı olan, metnimizde sıfat tamlamasının bulunduğu aşağıdaki örnekle görüyoruz.

köpüklenmiş deñiz 1249/14

gönüller döndürici Allāh'dur 1245/7

katı incitici ʿazāblar 1245/13

toğmuş kişi 1244/4

kanatlı kuşa 1241/20

olacak nesnelere 1241/14

toğru yol 1239/2

1.4.3. Bağlama Grubu

Bağlama grubu, bağlama edatları ile yapılır. İki unsur arasına giren bağlama edatları; dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını biçim ve anlam bakımından birbirine bağlarlar. Sıralanan unsurlar ikiden fazla olduğu zaman, bağlama edatı son iki eleman arasına girer.

ehli ve kavmi 1244/14

vaʿz itdikleri ve itmedükleri 1241/8

anlar ve anlarıñ 1238/19

velāyeti ve hükmi ve saltanatı 1249/10

1.4.4. İsim - Fiil Grubu

Bir hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan meydana gelir. Muharrem Ergin, genellikle isim-fiil grubu olarak adlandırılan bu grubu “ fiil grubu” olarak tanımlamıştır.⁴⁹ M. Ata Çatıkkaş da bu grubu Muharrem Ergin gibi tanımlarken,⁵⁰ A. Tarıktaroğlu ise isim - fiil diye adlandırmıştır.⁵¹ Diğerleri de bu iki görüşten biri etrafında yer almaktadır. Bu kelime grubunun, fiil grubu olarak adlandırılması birleşik fiil grubuyla, isim - fiil grubu olarak adlandırılması ise isim fiille (ek fiil) benzerliği sebebiyle bir karışıklığa sebep olduğundan buna fiil isimleri de diyebiliriz. Bu grup, -mAk, -mA, -İş ekleriyle yapılır.

bu Qurʿān'ı indürmek yönünden 1239/8

Yā-sīn maʿnāsı demek olur ki 1238/7

⁴⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 359.

⁴⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 373.

⁵⁰ Çatıkkaş, 251.

⁵¹ Abdurrahman Tarıktaroğlu, *1928 Türk Dilbilgisi Kitaplarında Terim Sorunu ve Çözüm Yolları*, EAÜEF, Erzurum 1994, 293.

uçmağ ehline 1253/5
 ĩmāna getürmek 1245/7
 pādişāh dimekdür 1239/9
 Muḥammed'e uymağı 1239/22
 neşāyihlarından öğütlenmekle 1239/26
 añlamağ gerek 1257/3
 kurtulmağ ol vağtdur 1238/4

1.4.5. Zarf - Fiil Grubu

Bu grup bir zarf fiil ile ona bağılı unsurlardan meydana gelir. Bu grup, fiili zarf olan bir fiil grubu durumundadır. Zarf fiilden başka fiilin gerektirdiğı elemanları kapsar. Bu grupta zarf fiil sonda diğeri unsurlar ondan önce gelir. Metnimizdeki örnekleri:

kim ol nesneyi saña virmeyince 1257/6
 yerleri ve gökleri yaratmadan iki bin yıl öñdinden 1238/11
 kabz olunca 1258/19
 tamam olunca 1249/26
 ya'nī süret kırup Yā Muḥammed ḥaber vir kıvmine 1242/14
 bu kıvme hidāyet vir ki bular bu işi bilmeden iderler 1246/16,17

1.4.6. Sıfat - Fiil Grubu

Sıfat - fiil grubu bir sıfat - fiille ona bağılı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Sıfat - fiil şekli olduğuna göre ona bağılı unsurlar da fiilin gerektirdiğı unsurlardır.⁵² Metnimizde pek çok örneğı bulunmaktadır.

delālet kılan nişānlar 1250/8	yola yürüyen 1239/4,
ķā'ide kıoyana 1242/4	benzer ni'cetler 1256/21
dükenmez belālara 1246/26	toğacağ menzili 1248/16
ķurduķları yirde 1247/4	işlemeñ didüğı işler 1238/17

⁵² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 374.

ķurumuř ince budagına 1249/8 6lmiş yerleri 1247/16
ziyān olacaķ yerlerden 1256/6

1.4.7. Birleşik İsim Grubu

En az iki kelimededen oluşan ve bu kelimelerin kendi kavramları ve anlamları dışında bir nesneye ad olmak üzere oluşturdukları kelime grubudur.

bugün 1252/4

1.4.8. Ünlem Grubu

Ünlem grubu bir seslenme edatıyla bir isim unsurundan meydana gelen bir kelime grubudur. Önce seslenme edatı sonra isim gelir.

yā Muħammed 1238/7-8

yā kavm 1242/27

ey çalabum 1246/16

1.4.9. Edat Grubu

Aynen TT'nde olduğu gibi önce bir isim unsuru, sonra bir çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur.

aña değin 1258/23

elinden geldiği kadar 1238/5

şöyle kim Hāķ Te'alā buyurdu 1246/6

bularuñ -çün 1256/11

1.4.10. Tekrar Grubu

Bir nesneyi veya hareketi karşılamak için eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.

dürlü dürlü 1253/2

1.4.11. Sayı Grubu

Sayı grupları en az iki kelimedenden oluşmaktadır. İki'den fazla kelime bulunduran sayı gruplarında her unsur kendi içinde bir kelime veya kelime grubudur.

iki bin yıl 1238/11 on iki kez 1258/16

1.4.12. Kısaltma Grubu

Kısaltma grupları, çeşitli kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan ve her iki öge arasındaki bağlantıyı hâl ekleri veya iyelik eklerinin kurduğu kelime gruplarıdır.⁵³

Allāh kudreti 1257/ 4

1.4.13. Birleşik Fiil Grubu

Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir.⁵⁴

1.4.13.1. İsimle Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

Bunlar it-, eyle-, ol-, kıl- 'dur.

it- kıbz itmeye 1258/20

eyle- müyesser eyleye 1258/24

ol- muhtac olmaya 1258/23

kıl- namāzın kılmakda 1258/19

⁵³ Abdurrahman Özkan, "Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları", *İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl: 6, Sayı: 11, s.1, 2004.

⁵⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 364.

1.4.13.2. Bir Fiil Unsuruyla Bir Zarf-Fiil ve Yardımcı Fiilden Kurulan Birleşik Fiiller

Bu yapıda ana fiil başta bulunur. Anlamı üzerinde bulunduran bu unsur, -A, -I, -U, -Ip, -Up zarf fiil eklerinden birini taşır. Metnimizde bu yapıdaki fiillerin oluşumu şu şekildedir.

a. Tezlik yapısı vir- ile yapılır

dirildivirdük 1247/17

çıkarıvirdük 1247/24

b. Yeterlilik yapısı bul- fiili ile yapılır, olumsuzu ise u- fiilinin olumsuz şekli ile yapılır.

men^c idebile 1239/10

karardıbilür 1249/13

c. Süreklilik yapısı aşağıdaki örneklerde bu yapı, zarf - fiil + git- şeklinde oluşturulmuştur.

şaf tutup turalar 1258/18

SONUÇ

1. Ebü'l-Leys es-Semekandî Tefsiri Tercümesi Yasin Sûresinin Dil Özellikleri (İnceleme-Metin-Dizin) adlı bu çalışma, *Ebü'l-Leys es-Semekandî Tefsiri Tercümesi, Musa İbni Hüseyin İznikî, (Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası) , Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1983, 2.cilt s.1238-1258* künyeli tıpkıbasım eseri esas alınarak yapılmıştır. Eserin Arapça aslı, M. 983 tarihinde ölen Ebü'l-Leys es-Semerikandî tarafından yazılmıştır.
2. Ebü'l-Leys, tefsirinde rivayet metodunu izlemiş; yer yer İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk, Mukâtil, Kelbî ve İmam-ı Süddî gibi sahâbi görüşlerine de yer vermiştir.
3. Eserin hem Anadolu'da Türkçeye tercüme edilen ilk Kur'an tefsiri olması hem de dönemin dil ve yazım özelliklerini ortaya koyması sebebiyle Türk dili ve edebiyatı açısından büyük önem taşımaktadır.⁵⁵
4. Eserde hem dönemin bir özelliği olarak hem de dinî bir eser olması sebebiyle Arap yazım özellikleri ve Arapça ve Farsça sözcüklere oldukça fazla yer verilmiştir.
5. Eser harekesiz yazılmıştır.
6. Eski Anadolu Türkçesi döneminin en önemli özelliği yuvarlaklaşma ve düzleşme eğilimidir. Bu özellik, üzerinde çalıştığımız metinde de gerek kelimelerde gerekse eklerde kendini belirgin bir biçimde göstermektedir.
 - a. Metnimizde 3. teklik ve çokluk iyelik eklerinde düz ünlü kullanılırken diğer iyelik eklerimizde yuvarlak ünlüler kullanılmıştır.

üzerüme 1244/5 adıdur 1238/8 ‘azâbum 1239/23
 sürenüñ 1238/8 rabbümüz 1244/8 ma‘nâsı 1242/5
 yerüñüz 1242/10
 - b. Görülen geçmiş zaman eki 3. şahıslarda ise düz, 1. ve 2. şahıslarda ise yuvarlak kullanılmıştır.

kılıyordum 1243/20 buldı 1245/26 kılıyorurdum 1243/20
 başladı 1243/8 bitürdük 1247/21 inanmadıñuz 1252/6

⁵⁵ Rabia Aksu, “Ahmed-i Dâ’î’nin “Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys- Semerkandî” adlı Eseri Üzerine”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1) Yıl: 2009.

- bırakdılar 1246/15 bildiler 1246/1 bildürdi 1251/23,
- c. İlgi durum eki her durumda yuvarlak ünlülüdür.
 anuñ 1258/1 kâfirleriñ 1257/11 Qur‘ân’uñ 1238/10
 seniñ 1256/11 bularuñ 1254/5 Haq Te‘âlâ’nuñ 1247/16
7. Eserde bazı eklerin sadece düz kullanımı vardır.
- a. Yükleme hâli ekinin düz kullanımı vardır
 ümīdi 1241/19 kavmi 1239/16 ölüyi 1244/16
- b. Öğrenilen geçmiş zaman ekinin düz şekli kullanılmıştır.
 koymışsın 1243/25 olmuşdur 1254/21 demişlerdür 1240/12
- c. Soru ekinin sadece düz kullanımına raslamaktayız.
 var mı anı 1244/8 kudretleri yeter mi 1244/13
 putları ma‘būd mı tutayın 1246/8
8. Bazı kelimelerde şimdiki zaman çekimi -yorır ekiyle verilmiştir.
 kılıyordum 1243/20
9. 1. çokluk kişi eki olan -vuz/-vüz eki kullanılmıştır.
 garq etmeyevüz 1249/25 qalmayavuz 1244/11 çıkaravuz 1249/25
10. Gelecek zaman -ısar, -iser ekiyle çekimlenmiştir.
 göriserler 1254/20 olısarlar 1251/22 diyiserlerdür 1247/5
 kırtarısarður 1238/4 mükāfāt kılısar 1258/13
11. Metnin incelenen kısmında ünlü düşmesi olayının Eski Anadolu Türkçesi
 diğer metinlerinde olduğu gibi genelde iç seslerde olduğu görülmektedir.
 buyruqları 1238/16 < buyur- haqqıçün 1239/21 <haqqı-içün
 boynına 1240/14 <boyunına güçle 1240/7 <güç-ile
 hükmi 1238/21 <hükümi gönlini 1240/27 <gönülünü
12. Eser dil uyumu yönüyle sağlamdır.
 düşmeyeler 1252/21 içindekiyle 1249/27 gölgesinde 1253/4
 ağızlarına 1254/5 döndüreyidük 1254/27 gözlerin 1254/16

13. Eserin yazıldığı dönem, yazı dilinin henüz standartlaşmadığı, belli bir kalıba koyamadığımız bir dönem olmasına ve Arapça- Farsça kelimelerin fazlaca kullanılmasına rağmen eserin akıcı ve anlaşılır bir dili vardır.
14. Yukarıdaki maddelerde de belirtmeye çalıştığımız gibi Eser, Eski Anadolu Türkçesi döneminin yazım ve dil özelliklerini çok belirgin bir biçimde ortaya koyan, bu dönemi anlamamıza oldukça yardımcı olacak bir eserdir.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

(Ebü'l-Leys es-Semerkandî Tefsirinin Tercümesi, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1983-Tıpkıbasım- II. Cilt, s.1238- 1258.)

[1238] ¹... Süre-i Yâsîn Mekkiyyetün selâse ve semânüne âyeten Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r ²rahîm. Bilgil ki ey 'azîz rivâyetdür ol Seyyidü'l-kâ'inât Muhammed Mustafâ şalla'llâhü 'aleyhi's-selâmdan ³ ki buyurdu: Bedürüstî bu Qur'ân içinde bir süre vardır ki anı okuyana dağı diñleyene ol süre yarın ⁴ şefî' olup kırtarısardur. Ol süre Yâsîn'dür. İmdi bu şefâ'at ve kırtulmağ ol vağtdur ki, ⁵ ol okuyan dağı diñleyen anı hürmetle okuya diñleye ve elinden geldiği kadar tağşîr kılmayup anuñ içinde⁶ki öğütlerle öğütlenüp 'amelle meşgûl ola. Bir çürük 'özr ortaya getirüp anuñla 'illet itmege ki ⁷ ol 'özr Allâh katında kabûl olmaz. Pes Hağ Te'âlâ buyurdu ki; Yâ-sîn ma'nâsı demek olur ki "Oğu yâ ⁸ Muhammed süre-i Yâsîn." zîrâ Yâsîn bu sürenüñ adıdır. Ammâ İbn-i 'Abbâs rağıya'llâhu 'anhu hazretinden rivâyet ⁹ olundu ki Yâsîn demek Tay dilince "Yâ insân" demek olur Muğâtil ve Dağğâk kavli bunuñ üzerinedür. ¹⁰ İbn-i Hanîfe eydür "Yâ Muhammed" demek olur ve Kağade eydür Yâsîn Qur'ân'ın dağı adlarından bir addur. Ve Kâ'b eydür ¹¹ "Sîn" andandur ki Hağ Te'âlâ kasem itmişdür. Yerleri gökleri yaratmadan iki biñ yıl öñdinden ve Qur'ân'a ¹² dağı bile and içdi. Bunuñ ardınca kim buyurdu: "Ve'l-Qur'âni'l-hakîm."* Ya'nî ol Qur'ân hağkiçün ¹³ ki, Hakîmdür ya'nî helâlün harâmuñ muhkemligi bunuñladur kim ayruğ ol tebdîl tağyîr olunmaz; helâl olunan ¹⁴ harâma dönmez ve harâm olunan helâle dönmez. İllâ vağt-i ıztırârda ki hâlet-i mahmaşa ola açlığdan ¹⁵ ölüm haddine vara ya şusuzluğdan, ol açlığı şusuzluğu def'idecek kadar ola. vağt harâm murdâr ¹⁶ mubâh olur ayruğ vağtde degül, ve dağı Hağ Te'âlâ'nuñ buyruğları ki Qur'ân'la hükm olunmuşdur, anı elbetde ¹⁷ işlemek gerek, ol dağı muhkemdür tebdîl olunmaz ve dağı şol nehy idüp işlemeñ didüğü işler muhkemdür. ¹⁸ Elbetde andan yığlınmağ gerek, ol dağı muhkemdür tağyîr olunmaz ve dağı ba'zılar didiler ki Hakîm, hâkim ma'nâsına ¹⁹ dur. Ya'nî bu Qur'ân kendüden öñ inen kitâblar üzerine hakîmdür ve anları gerçekteyicidir. Anlar ve anlaruñ ²⁰ içindeki

vaz ü nesāyih küllī bu Qurʾān'da vardır. Dağı ziyāde ve aḥkāmıardan dağı baʿzısı bu Qurʾān'da ²¹ muḥkem s̄abitdür. Baʿzısı mensūh olunmuşdur, hükmi tutulmaz. Ve dağı buyurdi ki: **İnneke lemîne'l-mürselîn.*** Yaʿnī ²² Haḳ Teʿālā Qurʾān-ı Haḳıme and içdi ve key bu āyedi ki didi: Yā Muḥammed ḥaḳıḳaten sen mürsel peygamberlerdensin ²³ Maḳşūd bundan ol kāfirlerüñ taʿnlu sözlerin redditmek içündür ki didiler “Leste mürselen” yaʿnī ²⁴ mürsel degülsin. Pes Haḳ Teʿālā Qurʾān'da and içüp isbāt kıldı ki, “Yā Muḥammed sen mürsellersensin. Kāfirler sözi

[1239] ¹ğalaḫdur. Aña ḥāḫıruñ melül kıılma dedi ve dağı buyurdi ki: **ʿAlā sırāḫın müstakıim*** yaʿnī Yā Muḥammed sen ² toğru yol üzerinesin ki ol tarıḳ-i İslām'dur. Ammā baʿzılar didiler kim bu ol geçen resüllerüñ ³ şıfātından ḥaber virmekdür yaʿnī dimek olur ki Yā Muḥammed sen şol mürsellersensin ki anlar toğru yol ⁴ üzerinedür zırā küllī resüllerüñ tarıḳıdır. Andan artıḳ yola yürüyen vāşıl olmaz cennet yolın ⁵ azdurup cehennem yolına sülük itmiş olur. Ol yol ḳabül olunur degül. Nitekim Haḳ Teʿālā buyurdi: ⁶ “*Ve men yebteğı ğayra'l-İslāmi dīnen felen yuḳbele minhü*” yaʿnī her ki İslām dīninden artıḳ kendüye dīn ⁷ taleb kılsa ki, anuñla necāt bula, ol andan ḳabül olunmaz. Bil ki ol āḫıretde ziyānkārlardandır. Dağı ⁸ buyurdi: **Tenzile'l-ʿazızı'r-raḫım*** Yaʿnī indürdi bu Qurʾān'ı indürmek yönünden ol kimse kim ⁹ ʿazızün raḫımdür. ʿAzız dimek; hükmi ğālib pādişāh dimekdür ki Qurʾān indürüp Muḥammed'i (s.a.v.) resül gönderdi.¹⁰ Hiçbir kimsenüñ ḳudreti yetmez ki anı resüllüğünden menʿ idebile. Raḫım esirgeyicidir dimek olur zırā ¹¹ ol esirgedüğünden Qurʾān indürüp Muḥammed'i (s.a.v.) bize resül gönderdi ki kendü cinsimizdendir. Delıl ¹² kıldı tarıḳ-ı Haḳ üzere ki Qurʾān yoludur. Tā ki anuñla ülfet tutup toğru yola bile ḳadem uravuz ¹³ ve dağı buyurdi ki: **Li-tünzıra kavmen mā ünzıra ābāʾühüm fehüm ğāfilün*** Yaʿnī Yā Muḥammed biz bu Qurʾānı ¹⁴ saña anuñçün indürdük kim anuñla ḳorḳutasın bu bir ḳavmi kim atalarına resül gelüp ḳorḳu¹⁵dulmadı. Bular ol ḳorḳudan ğāfillerdür. Bu maʿnāca “**mā ünzıra**” dediğı “**mā**” nefı için olur. Baʿzı¹⁶ lar didiler kim sen bu ḳavmi ḳorḳutasın. Nitekim bulardan öñ ataları ḳorḳuduldu idi ki ¹⁷ bular ol ataları ḳorḳudulduğundan ğāfillerdür. Yāsın pes bu kelāmdan müʾmin naşıbi budur ki ilerü¹⁸dekileri ḫāline nazār idüp kendüye ʿibret ala ölümünden ğāfil olup bu fenāya mağrūr olmaya. Ve dağı ¹⁹ buyurdi ki: **Leḳad ḥaḳḳa'l-ḳavlü ʿalā ekşerihim fehüm lā yüʾminün*** Yaʿnī Yā Muḥammed

haḳīqaten bizüm qavller vācib ²⁰ oldu ki bu kāfirleriñ çoğı üzre ki bular ĩmāna gelmezler. Ol qavl didüğü oldur kim Haḳ Te‘ālā and ²¹ için buyurdu “**Le emleenne cehenneme minküm ecma‘in**” ya‘nī ‘azm-i celālüm haḳkıçün talduram cehennemi cinniden, ²² ādemden. Şularuñla kim şeytāna uyup Qur‘ān ve Muḳammed’e uymağı terk itdiler ve ba‘zılar didiler kim bu ²³ qavlden murād ‘azābdur. Ya‘nī bedürüstī benim ‘azābum vācib oldu bularuñ çoğinuñ üzerine kim. Bular ²⁴ Qur‘ān’ı gerçektemezler ve Muḳammed’e ĩmān getürmezler. Pes mü‘min naşibi budur kim Qur‘ān’ı gerçekteye, emrini yerine ²⁵ getürmekle ve itme didüğinden ırāḳ olmağıla ve kışāşlarından ‘ibret almağıla ve mişāllerinden ²⁶ kendü ḫālın añlamağıla ve neşāyihlerinden öğütlenmekle Muḳammed’e i‘tiqad ide ve sünnet yolına qadem başmağıla ²⁷ ve anuñ ḫulḳın ḫulḳlanmağıla tā ki semere-i taşdıḳ zāhir ola ve illā bu didüklerimizden bir eşer olmazsa [1240] ¹ol taşdıḳ haḳ olmaz. Belki münāfiḳlar taşdıḳi gibi ola ki eşeri hemān dildedür fā‘idesi yoḳ. Ve dağı ² buyurdu: **İnnā ce‘alnā fı‘e‘nāḳihim eḡlālen*** Muḳātil eydür: Bunuñ sebeb-i nüzülü bu idi kim Ebū Cehil ³ mel‘ün and içdi kim eger Muḳammed’i ḫalvet bulacaḳ olursa üzerine taş bıraḡup helāk eyleye. ⁴ Gelüp resülü isteyü gitdi gördi bir yerde namāz kıılır. Bir ulu taş getürdi ki secdeye varduğı ⁵ vaḳt anı başı üzere bıraḡa. Gözetdi çün resül ‘aleyhi’s-selam secdeye vardı, geldi ki o ⁶ taşı bıraḡa, eli şöyle yuḳaru götürülmüşle kıurdu. Taş dağı eline yapışdı çāre bulmadı. Dönüp ⁷ giri şaḫābī kıatına geldi, tā ki o taşı elinden güçle ayırdılar. Bir kışi Benī Muḡire’den kıaşd idüp ⁸ geldi ki resülü öldüreydi, Haḳ Te‘ālā iki gözün görmez eyledi ki resülü görmedi, ammā sözini ⁹ işidürdi. Ol dağı çāresiz olup dönüp kıavmine gelmek istedi. Anlar dağı görmedi ki ¹⁰ kıandadır gelüp anı dağı yetüp alup gitdiler. Pes bu işe çāre bulmayup ‘aciz kıalduḳlarından Haḳ ¹¹ Te‘ālā ol kımselere teşbīh kııldı; kim “*elleri boyunlarına baḡlı ola*” hiçbir ḫayr işe el uzatmayalar. Nitekim ¹² ba‘zılar dağı böyle dimişlerdür; “**İnnā ce‘alnā fı‘aḡnāḳihim eḡlālen**” ya‘nī biz bularuñ ellerini boyunlarına ¹³ demirledük. Egerçi bu āyetde el bile zıḳr olunmadı ammā el bile olduğına delīl vardır ki boyunda ¹⁴ demir olmaz illā el ile olur ki, elini boynına bile demirler. Çün boyun añıldı **keennehū** el dağı bilesince ¹⁵ añılmış gibidür. Ve dağı buyurdu: “**Fehiye ile’l-ezḳāni fehüm muḳmeḫūn***” Ya‘nī **keennehū** ol iki elleri çeñe ¹⁶lerinüñ altına demirlenüp eñeklerini kıasup yuḳarı kıaldurdu aşıḡa ayakları yolların görmezler. ¹⁷ Fi’l-cümle demek olur kim

bularuñ elleri dükeli hayrlardan bağludur ki, bulardan hayr gelmez. Pes mü'min¹⁸ naşibi bu âyetde budur kim nazar ide göre kim Haq Te'âlâ ol kâfirler elinden hayr kaç olunduğın¹⁹ zemm idüp şol eli boynına demürlenmiş kimseye beñzetdi anı bildürür ki bu şıfat yaramaz, haqır²⁰ ve ħor şıfatlardır. Mü'min gerek kim bunuñ 'aksin tuta, eli dükeli hayrlardan yaña açığı ola, kendüyi²¹ küfr ehlinde temiz tuta. Çün ol o şıfatla ħor, haqır oldı. Bu cömerdlik şıfatıyla 'aziz ve²² mükerrerem ola. Ve dağı buyurdi kim: **Ve ce'alnâ min beyni eydihim sedden ve min ħalfihim sedden fe ağşeynâhüm²³ fehüm lâ yübşirün*** Ya'nî biz bularuñ önlerine ardlarına sed eyledük kim ħâyil oldı, bular²⁴ İslâm hidâyet bulmazlar ve zulmetle şöyle kapladık kim hidâyet yolın görmezler. Keenehü Haq Te'âlâ eydür²⁵ kim çün bular bizümle muħâlefet yolın tıtdılar, Haq yola teveccüh itmediler. Biz dağı anuñ mükâfâtın ol bâtil²⁶ itikâtlarını anlara sedd eyledük. Ol küfrler zulmetini anlaruñ üzerine bürüyüp, hidâyet yolından anları²⁷ maħrûm kıldık. Pes mü'min naşibi bundan budur ki; fâsid itikâtlardan gönlini pāk ide. Ehl-i sünnet [1241] ¹cemâ'at itikâdını muħkem tıutup yönini sünnet yolına döndüre. Tâ kim Haq Te'âlâ anı nür-ı İmânla kaplayup² tarîķ-i hidâyet üzere sâbit tuta. Ve dağı buyurdi ki: **"Ve sevâ'ün 'aleyhim e'enzertehüm em lem tünzir³hüm lâ yü'minün"*** Bu lafz egerçi istifhâmdur murâd, bundan tevbiħ ve serzenişdür. Ya'nî dimek⁴ olur ki Yâ Muħammed sen buları gerek ħorħut gerek ħorħutma, bular İmâna gelüp seni taşdıķleyecek⁵ degüller. Bu âyet şol kâfirler ħaķķında geldi kim olar küfr üzere oldılar ya depelendiler zîrâ anlaruñ⁶ gönline şeķâvet geldi. Urulup mühlendi, ol mühr üzere gitdi. Mü'min olanlar gerek kim elini masivâ⁷dan çeke anuñ üzere muşır olmaya. Tâ kim Haq Te'âlâ ol sebebdan anuñ gönline mühr ura. Hiç va'z u⁸ naşihât aña eşer kılmaya. Va'z itdükleri ve itmedükleri berâber ola. Tevbesüz gidüp ol dağı⁹ belâya mübtelâ ola. Ve dağı buyurdi ki: **"İnnemâ tünziru meni't-tebe'a'z-zikra ve ħaşıye'r-rahmâne bi'l-ğaybi¹⁰ febe's-şirhü bi-mağfiratin ve ecrin kerim"*** Ya'nî Yâ Muħammed bedürüstî senüñ ħorħutduğın fâ'idesi şol¹¹ kimselere ħâşıl olur kim anlar bu Ķur'ân'ı işidüp nesâyıħların, mevâ'ızların ħabül ideler ve ol ħayb¹²dan virilen ħaberlere inanup rahmândan ħorħalar. Pes böyle olsalar sen anlara beşâret¹³ eydür muştula ki biz anları dünyâda yarlığayup âħiretde ecr-i kerim virürüz, ya'nî biz sevâblar virürüz¹⁴ kim anuñla kerâmetlere irişürler. Pes mü'min naşibi bundan budur ki, Haq'ğa 'inâd itmeyüp Ķur'ân¹⁵

naşihatlerin kabûl idüp resûline iktidâ kıla. Evvel olacak nesnelere kim haber virildi. Egerçi şimdi ¹⁶gaybdur aña şekk istemeyüp sıdķını muhkem kılup ol Raḥmān'dan korķa. Bunı daḥı ańlaya kim ḥaşyet ¹⁷ ardınca Raḥmān adını getürdi, Cebbār, Ḳahḥār adını getürmedi, buña işāret kıldı ki, yaʿnī ben Raḥmān'um dā'im ¹⁸ korķuda olup ümīd daḥı kesmegil hem korķuda hem recāda olgıl. Ol ikisini kendüñe iki ḳanat ¹⁹ idingil ki uçup menzile iresin. Korķuda olup ümīdi terk itmegil, ümid tutup korķuyu terk itmegil. Bularuñ birini tutup birini ²⁰ terk iden bir ḳanatlu ḳuşa döner. Bilürsin ki ḳuş bir ḳanatla ²¹ uçup maḳşūda irmez. Kişi daḥı bularuñ birin tutup birin ḳomağıla maḳşūda ulaşmaz. ²² İkinin bile tut kim mağfiretle ecr-i kerīm saña beşāret ḥāşıl ola ve daḥı buyurdu ki: “İnnā naḥnū ²³ nüḥyi'l-mevtā ve nektübü mā ḳaddemū ve āsārahüm ve külle şey'in eḥsaināḥü fī imāmin mübīn”* Yaʿnī yā Muhammed eger ²⁴ bu ḳavmüñ seni gerçekleyüp āhirete imān getürmezlerse şabr eyle. Kim biz ḥaḳīḳaten bu ölenleri āhirette ²⁵ girü dirgürüp ḳoparuruz, kendülerden öñdin her ne ʿamel gönderdilerse biz anı defter idüp ²⁶ saḳlaruz. Yaʿnī iki ferişte ḳomışuz **kīrāmen kātībīn** ḥayrdan şerden ne ʿamel işlerlerse daḥı kendülerinden ²⁷ soñra ne ʿādet ne ḫarīk ḳurdılarsa ḥayrdan şerden ki ḥalk içinde işlene, anlara daḥı naşīb

[1242] ¹ yazılır. Eger ḥayr eger şer nitekim resûl ʿaleyhi's-selām buyurdu: “*Men senne sünneten ḥaseneten el-ḥadīḡ*” yaʿnī her kim ² bir görkli sünnete muvāfiḳ ḳāʿide ḳoysa ḥalk aña iktidā kılup anı işleyene ne ḳadar şevāp olursa ol ³ ḳāʿideyi ḳoyana aña berāber şevāp olur. Eger bir sünnete muḥālif, yaramaz ḳāʿide ḳoysa ḥalk anı ʿādet tutup ⁴ işlese, ol işleyene ne ḳadar günāḥ olursa eksüksüz ol ḳāʿide ḳoyana daḥı ol ḳadar günāḥ olur. ⁵ **Ve āsārahüm** maʿnāsı budur. Ammā Mücāhid eydür ve āsārahüm didügi yaʿnī biz bularuñ adımların yazaruz. ⁶ Nitekim Mesrūḳ'dan rivāyetdür. Eydür: ***Mā ḥaḫā ʿabdün ḥaḫvetün***. Yaʿnī ḥiḡbir ḳul olmaya kim ol adımın ada, ⁷ illā her adımına ya bir şevāp ya bir günāḥ yazılır. Yaʿnī ḥayr yerlere adsa şevāp yazılır, şer yerlere adsa günāḥ ⁸ yazılır. Hem buña delīldür resûlüñ ol ḳavli kim Benī Seleme ḳavmi mescidden ırāḳ oldukları için ⁹ dilediler kim evlerin şatup mescide yakın geleler. Resûl anlara didi kim: “*Diyāruküm yektübü āsāruküm*” yaʿnī ¹⁰ yerüñüz terk itmeñ. Aña mülāzım oluñ. Kim sizüñ ḳademüñüz izleri daḥı yazılır. Adımuñuz ne ḳadar olursa ¹¹ ol ḳadar şevāp olur. Ve her nesne kim bu Ādem oğlanları işler söyler küllīsini biz şaḳlamışuz levḫ-i

maḥfūzda¹² andan taşra nesne yoḡdur. Pes mü'min gerekdür ki bu āyete nazār kılup dā'im ḡayr üzere sa'ıy ide kim¹³ şevābı ziyāde ola. Ve daḡı buyurdı kim: **Vaḡrib lehüm meşelen eşḡābe'l-ḡaryeh izcā'ehe'l-mürselün***¹⁴ Ya'ni süret kırup Yā Muḡammed ḡaber vir ḡavmiñe ki bularuñ sentüñle mişleri ol ḡarye aşḡābı gibi¹⁵ oldu kim resüller aña geldi. ḡarye-i Anḡakiyye'dür. 'İsā Peyḡamberüñ resülleri anuñ ḡavmine geldi.¹⁶ Sebeb-i ḡaziyye budur kim şol vaḡt kim 'İsā 'aleyhi's-selām göge götürüldi, ol ḡavariyyün ki aşḡābdur,¹⁷ anlara öyle vaşıyyet kıldı: Bir yerde ḡurmayalar her biri bir şehre taḡılıp mutaşarrıf olalar. Bu¹⁸laruñ daḡı 'İsā Peyḡamberüñ du'asıyla her birinüñ enbiyā mü'cizātu gibi mü'cizeleri vardı. Çün 'İsā ref'¹⁹ olundu. Ol resüllerden ikisi Anḡakiyye ḡavmine gelüp da'vet kıldılar. Nitekim Ḥaḡ Te'ālā buyurdı: ²⁰ **İz erselnā ileyhimü'sneyni fekezzebühümā*** Ya'ni çünkü biz gönderdik resüllerümüzden Anḡakiyye ḡavmine.²¹ Biri Tarman biri Ḥalus; ol ḡavim ol ikisin yalanladılar. Anlara inanmadılar. Eger su'āl idüp²² derseñ kim buları ḡod 'İsā Peyḡamber gönderdi. Ḥaḡ Te'ālā biz gönderdik didügi ne vechledür.²³ Cevāb: Biz eydürüz 'İsā Peyḡamber gönderdi, Ḥaḡ Te'ālā'nuñ resülidir. Pes resülüñ resüli girü hemān²⁴ Allāh resüli olur. Zırā anlar bir iş işlemezler kim anda Ḥaḡ Te'ālā'nuñ rızāsı olmaya. Pes anda Allāh²⁵ rızāsıyla olduḡiçün anuñ gönderdügin kendüye izāfet kılup biz gönderdik dedi.²⁶ Pes ol ḡavm çün ol iki resüli yalanladılar. Ol vaḡt ki gelüp Anḡakiyye'ye girdiler başlayup²⁷ çağırdılar ki yā ḡavm ĩmāna gelüñ! Ma'bud-ı ḡaḡ Allāh'dur. Ol putlar 'ibādeti koñ kim ol 'ibādet-i

[1243] ¹ şeytāndur. Fı'l-hāl ol ikisini ol şehir şāhınuñ 'avāneleri tutup şāhları ḡatına iletdiler. Çün²ki bular ol şāh ḡatına girdiler girü didiler ki ol putlar ki siz ḡaparsız, anlar hiçdür, bāḡıldur bedürüstü³ sizüñ ma'buduñuz ol Allāh'dur kim ḡükmi göklerde yerlerde geçer. Kimse māni' degül. Sizden her ḡaḡıñuz⁴ kim ol put 'ibādeti üzere ola, anuñ ebedi yeri oddur cehennem içinde. Çün ol şāh anı istedi.⁵ Ḡāzaba gelüp ikisin daḡı başdurup aḡaçladı. Andan soñra zindāna kıydu. Bular zindana girdük⁶den soñra Şem'ün gelüp Anḡakiyye'ye girdi. Bularuñ zindāna girdügin işitdi. Ḥurup zindāna geldi.⁷ Ol zindāncıya didi kim baña destür vir gireyin ben iş bu zindādakilere birer pāre etmek yedüreyin, zindān⁸cı daḡı destür virdi. İçerü girdi. Başladı evvelā herbirine birer pāre etmek üleşdüirdi. Tā ki⁹ soñra ol iki yārānları ḡatına geldi. Anlara didi kim ben andan

ötrü geldüm ki şāh atına varup ¹⁰ sizüñ ikiñüzüñ halāşlıđına sa‘y idem. Siz geldüñüz evet işiñ yönüyle gelmediñüz. Bilmezdiñüz ki size ¹¹ mu‘tīc olacağ degüller. İllā şol vaqtin ki evvelā lütfıa yumışaklığla utasız. Bedürüstī sizüñ meşelüñüz şol ¹² ‘avrat meşeline döndi ki, ‘ömrinüñ çoğı geğdi oğlan oğurmadı. Şoñra bir oğlan ođurdu ¹³ terbiyet itmek bilmezdi. Fī’l-hāl evüp vaqtinden öñ etmek yedürdi. Ol etmek boğazına urup ol ¹⁴ oğlanı öldürdi. Siz dağı ancılayın bu şāha geldiñüz, da‘vet vaqtı olmadan da‘vet idüp ivmek ¹⁵ ile kendüñüze belā getürdüñüz. Andan Şem‘ün buları oyup puthāneye geldi. Oturdu ta aña değin ki ¹⁶ bular derilüp puthāneye geldiler, ol putları öñinde urup göñli yönin Allāh’a döndürüp aña ¹⁷ tazarrūc ılıp secde iderdi. Bular şöyle an iderlerdi kim ol dağı bularuñ milletindendir, kendü ilāh¹⁸larına secde ider. Birađ gün böyle eyledi. Anuñ işin pādiřāhlarına söylediler. Ol pādiřāh anı ¹⁹ ığırıp şordı ki sen andansın. Şem‘ün didi ki Benī İsrāil’den bir iřiyem. Anlar dükeli geğdiler, ben ²⁰ anlaruñ iinde her işlerinüñ tedbīrin ılıyordum. ün anlardan kimse almadı. Uř senüñ ²¹ ařhābuña geldüm. Tā ki sizüñle iş utam ve senüñle eğlenem didi pes ol pādiřāh buña birağ nesne ²² anışdı. Bunuñ didüğiyle ‘amel itdi. Tedbīri gāyet hoř geldi. Şem‘ün dağı bularuñ arasında ²³ bir zamān eğlendi. Tamām işi gördi ki istikāmet üzere oldu. Andan bir gün ol şāh atında ²⁴ münāsebetle ol iki yārını añdı didi ki ey pādiřāh baña haber şöyle irişdi ki bunca zamāndur sen ²⁵ iki iři abse oymışsın. Andan ötrü ki anlar seni ayruğ ilāha apmađa da‘vet ılmışlar. Ne ola ²⁶ buları ığırdup getürseñ işitem anlaruñ kelāmın ki ne dirler senüñ arafından ben anlaruñla ²⁷ muhāřame ılsam ol pādiřāh didi ki belī viribidi ikisin dağı getürdi anuñ ileyinde urdılar.

[1244] ¹ Şem‘ün bulara kendüni bilmeze urup şordı ki: Haber virüñ baña kim, sizüñ ilāhuñuz kimdür. Bular ² didiler kim bizüm ilāhumuz oldur kim dilsüzlere dil virür. şağırlara işitmek virür. Ala tenlülerüñ ³ ‘alalığın giderür. Şem‘ün didi ki: Diñ imdi bir nesne gösterüñ görem, vardılar bir anadan görmez ⁴ oğmuş iři vardı. Getürdiler ol ikisi du‘ā ıldılar, gözleri açıldı. Şem‘ün bir gözsüze du‘ā ⁵ ıldı ol dağı řađ oldu. Anlara didi kim bu nesnede sizüñ benüm üzerüme fazīletüñüz yoğ berāberüz. ⁶ Bir ābrāř getür didiler. Andan bir ābrāř getürdiler. Bu ikisi du‘ā ıldılar anuñ teni řađ olup alalığı ⁷ gitdi. Şem‘ün dağı bir ābrāřa du‘ā ıldı ol dağı řađ oldu. Şem‘ün bulara girü didi ki

bunda ⁸ dağı faẓīletüñüz ƙalmadı. Dağı nesneñüz var mı anı getirüñ dedi. Bular didiler belī vardur bizüm rabbümüz hem ⁹ öldürür ve hem dirildür. Şem‘ün didi ki benüm buña ƙudretüm yitmez didi döndi ol pādişāha didi ¹⁰ kim ya pādişāh n’ola eger putları getüresin ola kim olar dirildüp hem öldüreler. Girü faẓīlet ¹¹ saña ve senüñ putlarıña ola bulardan aşığa ƙalmayavuz. Ol şah eydür sen bilürsin kim haƙīƙaten anlar ¹² ne görür ne işidür, ölüyi anlar ƙanda dirildür. Şem‘ün girü ol şāha didi ki Yā Melik bulara ¹³ şor ki ol didükleri nesneyi işlemege ƙudretleri yiter mi? Ol Melik didi ki bizüm ƙatumuzda bir meyyit ¹⁴ var ki yedi gündür öleli anuñ bir atası vardur. Ekinine bağçasına gitmişdür. Anuñ ehli ve ƙavmi anuñ ¹⁵ gelmeklüğine muntazırlardur. Anı defn itmeye destür virmezler, teħīr itdiler ki atası gele. Emr itdi. Ol ¹⁶ ölüyi getürdiler bularuñ öñine ƙodılar. Ol şāh didi kim dīñ imdi göreyin ol ilāhuñuz anı ¹⁷ nice dirgürür. Bu ikisi başladılar āşikāre du‘ā ƙılurlardı. Şem‘ün gizlüce du‘ā ƙılıp bulara ¹⁸ yardım iderdi. Haƙ Te‘ālā ƙudreti birle ol ölü dirildi, anı göricek Şem‘ün didi ki ben ¹⁹ ƙanuƙluƙ virürin ki bular ne ki dirler gerçekdür. Ve bularuñ ma‘būdları haƙdur, ol şehir ehli ²⁰ derilüp didiler ki sizüñ ittifaƙuñuz birdür diyüp buları ƙaşla öldürdiler. Andan ölintüñ ²¹ atası geldi ki Hābīb-i Neccar’dı. Oğlını görüp İslām’a geldi. Anı dağı öldürdiler. Çün bular resül²²lerine bu işi ƙıldılar. Haƙ Te‘ālā Cebrāil’i viribidi gelüp bir kez bularuñ üzerine şayha ƙılıp çağırdı. ²³ Küllisi hep helāk oldı. Bu ƙaziyye küllī ol āyetler ma‘nāsıdur ki Haƙ Te‘ālā buyurdi: “**İz erselnā ileyhimü**”²⁴**şneyni fekezzebühümā fe‘azzeznā bi-sālīşin**”* Ya‘nī çünkü biz iki resüli gönderdik. Ol ƙavm anları yalan²⁵ladılar. Biz ol ikisin ƙavī ƙılıp ƙuvvetlendürdik üçüncisiyle ki Şem‘ün’dur. “**Fe ƙālū innā ileyküm mürselün**”* ²⁶ Ya‘nī bu kez üçü cem‘ olup didiler kim biz size resül gönderilmişüz ki sizi bātıldan haƙƙa ²⁷ da‘vet ƙılavuz. Haƙ Te‘ālā buyurdi ki: “**Ƙālū mā entüm illā beşerün mişlünā ve mā enzele’r-raħmānū min şey’in in**

[1245] ¹**entüm illā tekzibün**”* Ya‘nī ol kāfirler anlara didiler kim degülsiz, illā bizcileyin Ādem oğlanısız. Hiç ² ol raħmān didüğüñüz Ādemīlerden bir resül göndermedi, degülsiz siz illā yalancılarsız ki, dir³siz Tañrı resülleriyüz, hāl budur ki sizi Āsā göndermişdür. Bulara inkār ƙıldılar. Ve bu resüller ⁴ dağı didiler nitekim Haƙ Te‘ālā haber viridi: “**Ƙālū rabbünā ya‘lemü innā ileyküm le-mürselün**”* Ya‘nī didiler kim bizüm ⁵ rabbümüz bilür ki bizi Āsā size kendünüñ irādetiyle göndermedi. Belki Haƙ

Te‘ālā emriyle gönderdi. ⁶ “**Ve mā ‘aleynā ille’l-belāgu’l-mübīn**”* Ya‘nī bu inkāruñuzdan bize zarar yokdur. Elbetde bizüm üzerimize ⁷sizi İmāna getürmek vācib degül. Zīrā ki gönüller döndürici Allāh’dur. Bize vācib olan hemān ⁸ Hāḡ Te‘ālā’nuñ haberin size ulařdurmaḡdur. Anda ḡāyin olmayavuz. Bāḡī ḡesabuñuz ol Allāh ḡatındadır, ⁹ nice dilerse işleye. Ve daḡı buyurdı ki: “**Ḳālū innā tetayyernā biküm le’in lem tentehū le-nercūmenneküm voleyemesseneküm** ¹⁰ **minnā ‘azābün elīm**”* Ya‘nī bu Anḡakiyye ḡavmine Hāḡ Te‘ālā yaḡmuruñ tutdı. Anlara ḡaḡt vāḡı^c oldı. ¹¹ Bular ānı kendülerinüñ şüm fi‘llerinden görmediler belki ol resüllere izāfet ḡılıp didiler ¹² kim bize erişen ḡaḡt ve şümluḡ sizüñ şerriñüzdendir. Eger siz bizden fāriḡ olup yıḡlınmazsañuz elbet¹³de sizi taşla recm idüp depelerüz ve daḡı bizden size ḡatı incitici ‘azāblar ḡāşıl ¹⁴ olur ve daḡı buyurdı ki: “**Ḳālū ḡā’iruküm me‘aküm e’in zükkirtüm bel entüm ḡavmün müsrifün**”* ¹⁵ Ya‘nī bu resüller daḡı anlara cevāb virüp didiler kim sizüñ şümluḡuñuz giriñ sizüñledür kim ¹⁶ sizüñ ol yaramaz ḡabīs fi‘llerüñüzden irişdi. Şol vaḡtin ki Allāh ḡarafından va‘z olunurduñuz, ¹⁷ anuñla öḡütlenmeyüp anı o şüma şayarduñuz. Degülsiz siz illā bir ḡavmsiz ki Hāḡ Te‘ālā’ya muḡālefet ḡılıp ¹⁸ aña şirk getürüp ḡadden geḡersiz ve daḡı buyurdı ki: “**Ve cā’e min aḡşa’l-medīneti racülün yes‘ā ḡāle yā ḡavmi**”¹⁹**t-tebi‘u’l-mürselīn. İttebi‘ū men lā yes‘elüküm ecran vehüm mühtedūn**”* Ya‘nī şehrüñ ortasında bir ²⁰ kiři tiz tiz gelüp didi ki, Yā ḡavm mütāba‘at idüp uyuñ işbu resüllere kim bularuñ didük²¹leri ḡaḡdur. Dönüp ol kiři bu resüllere şordı kim ḡiç işbu dīne da‘vet ḡıldıḡıñuz çün ²² bulardan ḡaḡ istermisiz. Anlar didiler kim bizüm ecrümüz Allāh ḡatındadır. Bulardan ecr dilemezüz pes dönüp ²³ ol kiři giriñ ol ḡavme ḡaḡırdı ki yā ḡavm mütāba‘at ḡılıñ şol kimselere kim, sizden ecr-i ḡaḡ istemezler. ²⁴ Bular hidāyet bulmuş ḡavmlerdür. Bu gelüp ḡaḡıran kiři dimişler kim ol ḡabīb-i Neccār idi ki oḡlı ²⁵ ölmüşken ol resüller du‘āsiyla giriñ dirildi. Ol İslām’a geldi. Ba‘zılar didiler kim şayru idi, ²⁶ anlaruñ du‘āsiyla şifā buldı çün ol ḡabīb işitdi kim ol resülleri öldürmeye ḡaşd itdi²⁷ler. Sa‘y idüp geldi kim anları men‘ ide öldürmeḡe ḡomaya. Ol ḡavm ol ḡabībüñ ol sözlerin

[1246] ¹ işitdiler. Bildiler kim ol daḡı anlaruñ dīnine mütāba‘at ḡılımış didiler. Aña ki yā ḡabīb ya‘nī sen daḡı ² bizüm dīnümüz ḡoduñ varup anlaruñ dīnine mi mütāba‘at ḡıldıñ? ḡabīb daḡı cevāb viridi. Şöyle kim ³ buyurdı: “**Ve mā liye lā e‘büdü’l-lezī feḡaranī ve**

ileyhi türce^un”* Ya^cnî n’oldı baña kim tapınmayam şol ⁴ Allāh’a kim beni yaratdı kim sizüñ dağı öldükden şoñra rücu^uñuz andan yañadur. Ne kim itdüñüz⁵ hep bulursız. Dönüp ol kavm aña didiler kim yā Habīb gel girü bizüm dīnümüze dön. Atañ dedeñ ⁶ dīnlerini terk eyleme. Girü Habīb bularuñ cevābında didi şöyle kim Haq Te^cālā buyurdı: “E^ḥettehizü min ⁷ dūnihī āliheten in yūridni’r-rahmānū bi-ḍurrin lā tuğni ^cannī şefā^catühüm şey^cen velā yünkizūn”* Ya^cnî ⁸ ben Allāh’dan artuq bu putları ma^cbūd mı tutayın ki eger öyle idecek olursam ol Allāh dilese ⁹ kim baña zarar irişdüre. Ve bir çatı belāya ve miñnete irgüre. Ol putlaruñ kudreti yetmeye ki benden ¹⁰ ol belāyı def^c ideler. Eger şefā^cat kılmak dileseler hiç şefā^catlarından dağı fā^cide olmaya. “İnnī izen ¹¹ lefi ḍalālīn mübīn”* Ya^cnî eger ben siz didüğüñüz tutarsam aşikāre azgunluk içinde olurın. ¹² İnnī āmentü bi-rabbiküm fesme^cūn”* Ya^cnî haqīqaten ben İmān getürdüm sizüñ ol rabbüñüze kim sizi ¹³ yaradup rızq viren oldur. Siz dağı benüm sözüüm işidüñ bencileyin tanuqluq virüñ kim Allāh bir¹⁴dür andan artuq ma^cbūd yoqtur. İbn-i ^cAbbās eydür çün ol kavm andan bu haberi işidiler fi¹⁵l-hāl anı tutup kuyuya bıraḳdılar. Ana Ress dirler. Nitekim bir āyetde buyurdı: “Ve *eshābü’r-rassi*” ammā Kaṭāde ¹⁶ eydür anı taşla depelediler. Ol turmayup eydürdi ki ey Çalab’um bu kavme hidāyet vir ki bular bu işi ¹⁷ bilmeden iderler. Ve Muḳātil dağı eydür tutup ol habībi ayaḳları altına bıraḳdılar. Şol kadar başdılar kim ¹⁸ bağırsaḳları çıḳdı. Andan şoñra kuyuya bıraḳdılar. Andan ol üç resūli dağı depelediler çün ¹⁹ Habīb-i Neccār’uñ rūhı bundan intikāl idüp ol şerefe-i cennete ḳondı. Kendüye ol hāşıl ²⁰ olan kerāmetleri gördi kendü kavminüñ İslām’a gelmeḡin arzū ḳılıp didi ki: “Ḳāle’^cdhuli’l-cennete. ²¹ Ḳāle yā leyte kavmī ya^clemūn. Bi-mā ḡaferalī rabbī vece^calenī mine’l-mükremīn” * Ya^cnî ey kāşki bu benüm kavmüm ²² bilelerdi ki benüm rabbüm beni nice yarlıḡayup ehl-i kerāmetden ḳıldı. Anlar dağı ol resūllere İmān getürdi. ²³ Bu sa^cādete irişelerdi kendü öldi dağı anlara hayr şanusın kesmedi. İmdi aḳlı olan ²⁴ mü^cminlere va^cz u naşīhat budur kim bu kavmüñ hālinden kendüye ^cibret alup Ḳurān ḥadīş naşīhat²⁵lerin ḳabül idüp anuñla ölmeden öḡütlene anlara delīl olup hayra yeltenenleri düşman tutmaya, bir²⁶ḳaç gün dünyā lezzetine maḡrūr olup kendüyi dükenmez belālara şoḳmaya ve dağı Haq Te^cālā buyurdı ki: ²⁷ “Ve mā enzelnā ^calā kavmihī min ba^cdihī min cündin mine’s-semā’i ve mā künnā münzilīn”* Ya^cnî biz indürdük ol

[1247] ¹ ḥabībūn kavmi üzre ḥabīb öldükden soñra gökden melāike leşkerini ki anları helāk idevüz daḥı ² kimse anlara resül göndermedük. Ve daḥı Ḥaḫ Te‘ālā buyurdi: **“İn kānet illā şayḥaten vāḥideten fe‘izāhüm ³ ḥāmidūn*** Ya‘nī imdi bulara illā bir şayḥa ki Cebrāil viribidük bir kez bularuñ üzerine çağır⁴dı hemān bular tırduḫları yirde bir uğurdan geçdiler şöyle kim hiç hareketleri ḳalmadı ve daḥı buyur⁵dı ki: **“Yā ḥasraten ‘ale’l-‘ibād”*** Ya‘nī vay pişmānlıḫlarına ol ḫullaruñ ki, āḫiretde diyiserlerdür ⁶ ey vay bizüm ḥasretlerümüze kāşki ol resüllere inanayduḫ. Ol fi‘li işlemeyeydük. Ḥaḫ Te‘ālā eydür: **“Mā ye‘tūhim ⁷ min resūlin illā kānū biḥi yestehzi‘ūn”*** Ya‘nī ol kavme hiçbir resül gelmezdi. İllā anlar ānı istihzā ⁸ idüp maşḥaraya tıtarlardı. Ammā āḫiretde işleri ol fi‘llerine nedāmet olısar. Pes çün Ḥaḫ Te‘ālā ⁹ Antaḫiyye ḫāziyyesin resūline ḫaber virdi. Kendü ḫavminüñ ḫāline anları ḫarb-ı meşel ḫıldı ki bular andan ¹⁰ ‘ibret alup inşāfa geleler. Resüllerine ‘inād ḫılmayalar. Bunuñla daḥı ḫomadı. Belki ol müşrikleri ilerü ¹¹ geçen ümmetlerüñ ‘azābıyla ḫorḫutdı. Buyurdi kim: **“Elem yerav kem ehleknā ḫablehüm mine’l-ḫurūni ennehüm ileyhim ¹² lā yerci‘ūn”*** Ya‘nī yā Muḫammed görmezler mi kim bu senüñ ḫavmüñ ki, bulardan öñdin niçe ḫavmleri ¹³ helāk eyledük. ‘Uḫūbetümüzle hergiz eşerleri ḫalmadı, dönüp girü birisi anlardan bulara gelmege çāre ¹⁴ bulmadı. **“Ve in küllün lemmā cemī‘un ledeynā muḫzarūn”*** degüldür bularuñ küllisi, illā cemī‘ bizüm ḫatumuzda ḫāzır ¹⁵ olurlar ḫıyāmet güninde. Andan dönüp eytdi: **“Ve āyetün lehümü’l-arzu’l-meyteh. Ehyeynāḫā ve eḫracnā ¹⁶ minhā ḫabben feminhü yeḫülūn”*** Ḥaḫ Te‘ālā’nuñ birliginüñ ‘ālāmetlerinden birisi oldur kim, ölmüş yirleri ¹⁷ biz bulara dirildivirdük ya‘nī ḫuruyup tazeligı gıtdükden soñra gökden yağmurlar indürüp ¹⁸ ol ḫuruluḫı tazelige döndürdük. Andan dürlü otlar bitürüp dünyāya getürdük ki andan yiyeler. ¹⁹ **“Vece‘alnā fiḫā cennātin min naḫīlin ve e‘nābin ve feccernā fiḫā mine’l-‘uyūn. Li yeḫülü min şemeriḫi ve mā ‘amilethü ²⁰ eydīhim. Efelā yeşḫürūn”*** Ya‘nī daḥı biz yaratduḫ yiryüzinde bularuñçün bostānlar ve baḫlar ve anuñ ²¹ içinde ḫurmalar ve üzümler bitürdük ve daḥı yerden buñarlar çıḫarup ırmaḫlar idüp aḫıtduḫ. Ta ki ²² ol yemişlerden yiyeler ve ol şulardan içeler ve ol elleri ‘amelleriyle işleyüp ḫāşıl itdüklerinden ²³ daḥı yiyeler ki ekerler biçerler ol elleri ‘amelleri ekmedükleri ni‘metlerden daḥı yiyeler ki aḫaçdan biten yemiş²⁴lerdür ve etler yağlardur ve südlerdür

ki koyun şığır belinden çıkarıvirdük. N'oldı bulara kim bu ²⁵ ni'cetleri bulara yaradıvirene hiç şükr eylemezler ve anuñ vaḥdānıyetine ikrār eylemezler. Egerçi lafz-ı istifhām²⁶dur emr ma'nāsınadır. Ya'nī n'oldı şükr itmezler didügi bu ni'cetler üstüne kim anlara in'ām kıldı, aña küfrān-ı ni'cet ²⁷ itmesünler, şükr itsünler demek olur ve daḥı buyurdı ki: **“Sübhāne'illezī ḥalaḳa'l-ezvāce küllehā mimmā**
[1248] ¹ tünbitü'l-arzu ve min enfüsihim ve mimmā lā ya'lemün”* Bu lafz-ı sübhān daḥı maşdardur emr ma'nāsına. ² Ya'nī tenzīh idüñ arılañ ol pādişāhı kim dürlü ol ni'cetleri size ol yaratdı. Şol nesnelerden ³ kim yir bitürür envā' otlar ki, ḥayvānlaruñuza 'alef olup size menfa'at olmağ-içün daḥı birliğine ikrār ⁴ idüp ortak ıatmağdan uzağ olsunlar. Zırā pādişāhdur ol ki kendü nefslerinden daḥı envā' ⁵ şüretler yaratdı ki bularuñ andan ḥaberleri yok. Bu küllīsiniñ içinde delīl bir hān var zāhır ki, ⁶ ol vāhiddür şerīki yok perverd-gār-ı 'ālemdür ki nazīri yok. Bundan şoñra kendüniñ vaḥdānıyetine ⁷ delīl olanlardan bir 'ālāmet daḥı kıldı ki i'tibār-ı eşeri daḥı artuğ olup ola ki inşāfa geleler. ⁸ Nitekim buyurdı: **“Ve āyetün lehümü'l-leylü, nesleḥu minhü'n-nehāra fe'izāhüm muzlimün”*** Ya'nī Ḥaḳ Te'ālā'nuñ ⁹ vaḥdānıyeti 'ālāmetlerinden biri daḥı budur kim biz bulara gice kılıvirdük gündüzi andan ¹⁰ şıyurup çıkarup, göresin buları ki gündüz rüşenliğinde iken nāgāh görürler kim ciḥānı ¹¹ zulmetle ıaplar ve daḥı didiler kim Ḥaḳ Te'ālā dünyāyı ıarañu yaratdı andan şoñra güneşi çerāğ yaratdı. ¹² ıaçan kim ol ıoğa dünyā anuñla rüşen olur. ıaçan kim ol ıolına girü ıarañuluğ üzerine ıalur ¹³ şöyle kim yaradıldı. Ve daḥı Ḥaḳ Te'ālā buyurdı: **“Ve's-şemsü tecrī li müsteḳarrin lehā, zālike taḳdırü'l-'azizi'¹⁴l-'alīm”*** Ya'nī güneş kim yaradıldı seyr idüp yürür kendü müsteḳarrında ve müsteḳar didügi ¹⁶ güneşüñ şoñ menzildir ki, andan öte geçmez mağribinde meşriğinde. Zırā her gün ki ıoğar iki gün¹⁷de bir menzilde ıuramaz. ıolinduğı daḥı ancılayındur üç yüz altmış ıoğacağ menzili var ve üç yüz ¹⁸ altmış ıolınacağ menzili var uzalmağda kısalmağda. Ve bir rivāyetde daḥı Ebī Zerr-i Ğıffārī'den rivāyet ¹⁹ vardur ki, eydür bir vaḳt Resülü'llāh, otururdum ki güneş ıolındı. Baña didi ki yā Ebā Zerr bilür ²⁰ misin ki bu güneş nerede ıolınur? Didüm ki Allāh bilür ve anuñ resüli bilür. Resül 'aleyhi's²¹-selām buyurdı ki, mağribde ıolınur daḥı gider varur 'arş altında secde ider, destür diler ²² ki gelüp girü ıoğa, destür virilür, gelüp ıoğar ammā yakın oldı ki destür dileye evet destür ²³ virilmeye. Ta ki şeffī' tutunup taleb

eyleye. Zârlığı haddeden geçe, destür virile ki tolunduğuñ ²⁴ yerden toğ, vara mağribden toğa. Hağ Te‘ālā güneş müsteğarrında cārī olur didüğü budur ki ol ²⁵ ‘arş altındadır, pes güneşüñ seyr-i menāzillerinde ol ‘Azizü’l-‘Alīmüñ tağdīri birledür. ‘Azizdür ki intikām almağ birle ‘Alīmdür ol güneş emrin tağdīr kılup anı yaratmağda ve dağı İbn-i ‘Abbās bu āyeti ²⁶ böyle oğur. **“Ve ‘ş-şemsü tecrī li müsteğarrin lehā”*** Ya‘nī güneş menāzilinde seyr ider ki anuñ müsteğarrı ²⁷ yoğdur, dā‘im seyrān üzredür. Ve dağı Hağ Te‘ālā buyurdi: **“Ve’l-ğamera ħaddernāhü menāzile ħattā ‘āde**

[1249] ¹ **ke’l-‘urcūni’l-ğadīm”*** Ya‘nī aya dağı menāzil tağdīr ħılduk. Günde kāh artar kāh eksilür. Kelbī eydür ² hergün bir menzil iner ve bir menzil çıkar. Tā şol ħarārgāhına irişür ki andan öte geçmez. Geçmek yoğ. ³ Andan dönüp girü yağın menzile gelür ve dağı demişler ki ay menzilleri otuz günde seyr ider, nitekim ⁴ güneş bir yılda seyr ider. Muğātil eydür ayuñ eni seksen fersahdur, degürmidür, güneş eni dağı ancılayındur ⁵ ammā ikisinüñ rüşenligi yaradıldığı vağtın birdi. Ayuñ yüzünüñ toğsan toğuz bağşını alup güne ⁶ virdiler. Anuñ rüşenligi ziyāde oldı. Ay bir bağş nūrla ħaldı. Ve dağı āğır menzilinde incelüp ⁷ şararduğın şol ħurmanuñ ħurmuş ince budağına teşbīh ħıldı nazār idenlerüñ gözinde, egerçi ⁸ kendü nefsinde ħağīğatde key uludur. Ammā bağanlar gözine key ince görünür. Andan Hağ Te‘ālā buyurdi: ⁹ **“Le’ş-şemsü yenbeğī lehā en tüdrike’l-ğamera ve le’l-leylü sābiğū’n-nehār. Ve küllün fī felekin yesbeğūn”*** ¹⁰ İkrime eydür: Her birinüñ velāyeti ve ħükmi ve salğanatı vardur. Günüñ velāyeti ve salğanatı gündüzdedür. ¹¹ Ayuñ ħükmi ve salğanatı gecededür. Yoğdur ki güneşe gecede tülū‘ ide, ve aya dağı yoğdur ki geceleyin ¹² nūr şaçup gündüz ħükmen zuhūra getüre. Gerekdür. Her biri kendü salğanatında toğa tołuna ve dağı ¹³ ne gece ħarañusu gündüz rüşenligine ħālib gelüp ħarardıbilür ve ne gündüz aydınlığı gece ħarañu ¹⁴ sına ħālib gelüp aydın kılur ve ba‘zılar demişler kim gök şol köpüklenmiş deñiz mevci gibidür. Ayla ¹⁵ gün dağı şol yıldızlar ki devr iderler, anda yüzerler ve dağı buyurdi ki: **“Ve āyetün lehüm ennā ¹⁶ ħamelnā zürriyyetehüm fi’l-fülki’l-meşğūn”*** Ya‘nī bu Mekke’nüñ kāfirlerine bir ‘ālāmet dağı Hağ Te‘ālā’nuñ ¹⁷ birligine kim biz getürdük, bularuñ atalarını ve ‘avratlarını ve oğlanlarını henüz dağı bular ataları ¹⁸ şulbünde idi. Ol Nūh’uñ gemisinde kim ecnās-ı hayvānla tołmuşdı. Ve dağı buyurdi ki: **“Ve ħalağnā lehüm ¹⁹ min mişlihi mā yerkebūn”*** Ya‘nī ol Nūh gemisi gibi bulara nesne yaratduğ kim aña binerler.

atāde eydūr ²⁰ ol devedūr uruda binerler. Nitekim deñizde gemiye binerler. Ammā Süddī eydūr ol didūgi Őol devri zevrak²¹lar ve Őol gemilerdūr ki Őimdi deñizde binerler. Hem Őoñunca gelen āyet delālet eder kim ol gemidūr zīrā ²² bundan Őoñra buyurdi kim: **“Ve in neŐe nuĝrihūm felā Őarīa lehūm velāhūm yūnazūn”*** Yanī eger ²³ dilersevūz buları ol Őu iinde ĝar idevūz. Őöyle kim hi bulara bir meded idici bulunmaya. Bular ²⁴ kendūleri ol ĝardan men edūp necātlarına necāt bulmayalar: **“İllā rahmeten minnā ve metāan ilāin”** * ²⁵ Yanī anları urtarmaĝa meger kim bizden rahmet ola kim selāmet anları ıkaravuz. Ğar etmeyevūz ²⁶ oyavuz kim temettu ılalar tā ecelleri tamam olunca pes alı olanlar gerek kim bu ālāmetlere nazār ılup, ²⁷ haıkat bile ki Ha Teālā birdūr Őeriki yodur. Eger bir daı ilāh olaydı yerler ĝokler amu iindekiyle [1250] ¹ fesāda varaydı. Ve daı Ha Teālā buyurdi: **“Ve izā ile lehūmū’t-tekū mā beyne eydīkūm ve mā ĝalfekūm ² leallekūm tūramūn”*** Yanī aan bulara dinilse kim ileyūñüzdeki āhıret emrinden oruñ. Anuñün amel ³ ılup istidād idūñ ve arduñuzda alan dūnyā emrlерinden oruñ, anuñla maĝrūr olup aldanmañ ⁴ tā ki rahmet olup azāb olunmayasız. Ammā Muātıl eydūr: İleyūñüzden oruñ didūgi yanī sizden ilerū ⁵ geenler gibi olmañ ki anlara eriŐen belā size daı iriŐe. **“Ve mā ĝalfekūm”** didūgi yanī arduñuzda geliyörüyен siz ⁶ āhıret azābından daı oruñ ola ki rahmet olinasız azābdan necāt bulasız. Bular hi aña itibār ⁷ ılmazlar. **“Ve mā tetīhim min āyetin min āyāti rabbihim illā kānū anhā murizīn”*** Yanī hi bulara gelūp ⁸ zāhīr olmaya ol rablerinūñ birligine ve ādirliĝine delālet ılan niŐānlar ve resūlūñ gerekliĝine delīl ⁹ olan ālāmetlerden ay iki yarılma gibi ve ĝayvanlardan söylemek gibi ve barmalardan eŐmeler aıtma gibi. ¹⁰ İllā bular anlaruñ küllīsinden irāz idūp yalanlar söyleyūp Tañrı’dan ormaĝı terk ideler. Pes ¹¹ mümin naŐıbi budur ki dāim Tañrıdan ormaĝı ola. Öñündeki aabeleri unutmaya ve ardında ¹² oyup gitdūĝinūñ ĝesābuñ Őimdiden ayura ve anı yeynilemek ardınca ola. ĝesābda mūnaaŐa idūp ¹³ atı tūtılma hemān azābdur. Ve daı bundan Őoñra kāfirlerūñ zındılarından ĝaber virdi kim mümsiklerdūr. ¹⁴ **“Ve izā ile lehūm enfiū mimmā razeakūmū’llahū āle’l-lezine keferū li’l-lezīne āmenū enuımmū men lev yeŐāū’llahū ¹⁵ eamehū in entūm illā fī dālālin mūbīn”** * Bu āyetūñ sebab-i nūzūli bu idi kim müminler Mekke’nūñ kāfirlerine ¹⁶ dırlardi kim miskīnlere, derviŐlere, taŐaddu idūñ Őol mallarūñuzdan kim zum idersiz, ol Allāh ¹⁷

içindür dirsiz. Ya'ni kâfirler ekinlerinden ve koyunlarından şığırlarından ba'zısın seçüp bu Allâh içündür ¹⁸ dirlerdi. Kaçan mü'minler bulara ol Tañrı-çün kılduğunuz malunuzdan şadaqa kılun diseler bular ¹⁹ dirlerdi ki biz rızıklanduralum mı şol kimseleri kim eger dilerse Haq Te'alâ anları rızıklandururdi. ²⁰ Pes çün kudreti yeterken anları rızıklandurmadi. Biz dağı anuñ dileğine muvâfaqat idüp rızıklan ²¹ durmazuz. İş bu sözi ki dirlerdi istihzâ vechiyle dirlerdi, degül ki haqıkat ola. İmdi bu ²² söz bağıl sözidür. Kim kendülere illet tutunup virmemek için dirler ki Haq Te'alâ virmedigine ²³ biz dağı virmezüz dirler. Bu zu'mı ki iderler, bu bāıldur. Zirā Haq Te'alâ bir niçe kulları ğanı kıldı. ²⁴ Ve bir niçe kulları faqır kıldı. İbtılâ yöninden dervişe dünyā virmedüğü bağıllıgından degül. ²⁵ Eger dünyanuñ anuñ katında sivrisiñek kadarınca kıymeti varmışsa, kâfirlere bir içim şu içirmeyeydi ²⁶ ki, düşmānlarıdır. Pes mü'minden dostı iken nite men' ideydi. Ve baylara şadaqa kılun didüğü ²⁷ dağı kendü yoğlu olup anlarıñ malına ihtiyācı olduğından degül, belki ibtilādur ki ol bayları

[1251] ¹ dervişleriyle şınar ki göre ol mällarında olan fuqarā haqqını çıkarup Allâh 'aşqına virürler mi ² yoğsa māl sevgüsü Tañrı sevgüsinden artuğ gelüp çıganlık ve bağıllık kılurlar mı? Haq Te'alâ'nuñ ³ dileğine kimsenüñ ta'arruzu yoğ. Nice dilerse işler anuñ hikmetine kimsenüñ 'aqlı irmez. Bir mü'min naşibi ⁴ budur kim Allâh hükmine mu'tı' olup emrin yirine getüre taqdiri illet idinüp kendüyi bī-ğayrlardan ⁵ kaç' eylemeye. Bu fāsıd itikātdur. Bu itikādı tutanlara qorqu var ki cehennemde ebedi qala. Ne'üzübi'llāhi ⁶ minhü. Ol kâfirler mü'minlere dirler ki: **“İn entüm illā fı dālālin mübīn”*** Ya'ni degülsiz siz illā aşikāre ⁷ haqā içindesiz ki atalarunuz dīnin koyup Muḥammed'e uyduñuz, derviş olup bizüm mālumuza muhtāc olduñuz. ⁸ Ba'zılar didiler ki; siz haqā içindesiz. Mü'minler sizü hayra şadaqaya buyurur. Siz taqdiri aña illet ⁹ getürüp men idersiz. Ve dağı Haq Te'alâ buyurdı: **“Ve yeğülüne metā hāze'l-va'dü inküntüm sādikīn”*** ¹⁰ Ya'ni Resül buları karşı ağıret 'azābiyla qorqudurdi. Ola ki bulardan İmānla bir rağbet ¹¹ qopa deyü bular 'inād idüp gelüp dirlerdi ki Yā Muḥammed eger işbu kıyāmet ki bize va'd kılup anuñla ¹² qorqudursın. Dedüklerüñüz gerçekte eyit ki ne vaqt olısar? Haq Te'alâ anlarıñ cevābında didi ki: **“Mā ¹³ yenzurüne illā şayḥaten vāhideten teḥuzühüm vehüm yeğüşşimün”*** Ya'ni yā Muḥammed bular muntazır degüller illā ¹⁴ bir şayḥaya kim ol şayḥa bulara ağısuzın irişe, şol hālde kim

bular birbiriyle almağda şatmağda husümet ¹⁵ iderken. İbn-i ‘Abbās rağıya’llāhu anhu eydür: Murād bu şayhadan evvel şūr çalındığıdır. Nitekim ‘Abdullah bin ¹⁶ ‘Ömer’den rağıya’llāhu anhu rivāyetdür, eydür: Va’llāhi, ol şūr urıla şol dem ki ħalāyık-ı küllī yollarında ¹⁷ ve bāzārlarında olalar. Tā ki bir bir çözülp iki kiři arasında yatarken ki bahā söyleşeler ola, dağı ¹⁸ alışmadan şūr urıla ve bir kiři bostancuğın şuvarmağda şu yolın tuta, henüz şu gelüp ¹⁹ bostana erişmeden kıyāmet kopa. Ve dağı buyurdı: “**Felā yesteṭī‘üne tevşiyeten velā ilā ehlihim** ²⁰ **yerci‘ün**”* Ya‘nī ol şayha-i şūr bulara ańsuzda de şöyle irişe kim küllī hep ol sā‘atde ²¹ vaşıyyet kılmağda taķātleri yitmeye hiçbir nesneyle. Belki bāzārlarından dönüp evlerine gelmege mecāl ²² bulmayalar. Pes Haķ Te‘ālā evvel şūrda bu ħalāyık ne olırsalar bu āyetde anı beyān kıldı. Bundan sońra ²³ ikinci şūrda ħāl ne olırsar anı bildürdi ki: “**Ve nüfiħa fi’ş-şūri fe’izāhüm mine’l-ecdāşi ilā** ²⁴ **rabbihim yensilün**”* Ya‘nī ikinci şūr urıla göresin nāğāħ bu ħalāyık ölmüşken baş mizān toprak²⁵dan kıldurup ol rableri ħāzretine bir yere cem‘ olalar. Şöyle şanalar ol şūruñ arası ²⁶ bulara uykuyla geçdi, uyandılar anuñçün diyeler kim: “**Ķālu yā veylenā men be‘aşenā min merķadinā**”* ²⁷ Ya‘nī sinleden kılķup göreler kim ol dünyāda bulara haber virüp kórķudulan

[1252] ¹ gün vāķi‘ olmış. Ol günün kórķularına nisbet ol sinlede yatduķları anlara şol uykusuz²lığı gibi olmış ola diyeler kim ey vay bizüm helākumuza kim ayırdı bizi bu uyuyup rāħat olduğumuz ³ yerden. Ol feriştelere kim bularuñ üzerine mü‘ekkeldi dünyada ‘amellerin yazarlardı. Bulara cevāb virüp ⁴ diyeler kim: “**Hāzā mā ve‘ade’r-rahmānū ve şadeka’l-mürselün**” * Ya‘nī bugün ol gündür kim Haķ Te‘ālā ⁵ va‘de kıldı viribidüğü resüller dilinden size haber degürdi kim bugün elbetde gümansuz içün olacak⁶dur. Ol resüller size bugünden haber virdüğü hep haķ idi. Ammā siz ‘inād idüp inanmaduñuz. Gümanıñuz ⁷ kılmadı uş ‘ayne’l-yaķīn size vāķi‘ oldı kim gözüñüz ile gördüğüñüz. Ve dağı Haķ Te‘ālā buyurdı ki: ⁸ “**İn kānet illā şayħaten vāħideten fe’izāhüm cemi‘u’l-ledeynā muħđarün**”* Ya‘nī degüldür bular vāķi‘ olan ⁹ öldükden sońra illā bir çağırmağdur irişür, nāğāħ bular cemi‘ bizüm katumuzda ħāzır olınurlar. ¹⁰ Ve dağı Haķ Te‘ālā buyurdı: “**Fe’lyevme lā tużlemü nefşün şey‘en velā tüczevne illā mā küntüm ta‘melün**”* ¹¹ Ya‘nī ol kıyāmet günü bir gündür ki hiç birinün ‘amelinden artuķ ekstük olacak degüldür. Her ne kim işleye¹²ler aña göre cezā olınurlar, ħayr ‘amellerine

‘ıvāzlar ve şer ‘amellerine şer cezālar ve ‘uqūbetler olınurlar. Pes ¹³ ‘aqlı olanlara gerekdür ki şa‘yını hayr ‘ameller üzerine kıllalar, tā ki yarın kıyāmet güninde hayr ‘ıvāzlarla ¹⁴ ‘ālī mertebelere irişeler. ‘Amel-i şerr ile kendülerini ‘azāba mübtelā kılmayalar. Hāḡ Te‘ālā çün kıyāmet ḡopmağından ¹⁵ ḡaber virdi. Bu kez ol günde hayr ‘amellerle ve varanlar uçmağ içinde ne mertebeler bulurlar. Anuñ ba‘zısından ¹⁶ bu arada ḡaber virdi. Tā ki ol günüñ hevlinde ḡorḡup şer ‘amellerinden el çekeler görklü ‘ameller ¹⁷ işleyeler. Ol cennetdeki mertebelere bulardan bir şevḡ ve rağbet ḡopa. Bundan ötrü sordı: “İnne ¹⁸ eşḡābe’l-cenneti’l-yevme fī şuğulin fākihūn” * Ya‘nī bedürüstī uçmağ ehli ol kıyāmet güninde şuğl ¹⁹ içinde yemişlenüp tena‘umlar ideler. Ammā ol şuğilde iḡtilāf kıldılar. Kelbī ve daḡı Muḡātil dimişler ki: Uçmağ ²⁰ ehli ol perdeler içinde bıkır ḡūrīlerle şoḡbete meşğul olup ḡamu ehlinüñ ḡalinden ḡaberdār ²¹ olmayalar. Belki anlar hiç ḡāḡırlarına düşmeyeler. Kendülere ol şoḡbetler şafası şöyle lezzet vire kim ḡamu ²² ve anuñ ehli hiç ḡāḡırlarına düşmeye. Zeyd bin Erḡam Resūl’den rivāyet kılup eydür kim bedürüstī ²³ Hāḡ Te‘ālā uçmağ ehlinüñ her birine yüz kişi kuvvetince kuvvet ve şehvet vire, yemekde içmekde. Resūl ²⁴ böyle ḡaber viricek ehli-i kitāb’dan bir kişi didi kim Yā Resūlallāh, şol kimse kim yiye içe añā ḡācet ²⁵ vāḡī‘ olmaz mı? Resūl ‘aleyhi’s-selām buyurdı kim her bir yiyüp içdükdən şoñra bedenlerinden ol ²⁶ ḡa‘ām der gibi sızup çıḡa, şöyle kim misk ḡoḡusu gibi ola, ḡarınları incelüp yerine oḡura, ²⁷ aḡıḡalar , hiç yememiş gibi olalar. Ve daḡı buyurdı ki: “**Hüm ve ezvācühüm fī zılālin ‘ale’l-erā’iki**

[1253] ¹ **mütteki-ün**” * Ya‘nī uçmağ ehli ve çiftler kim ḡūrīlerdür ol köşḡler içinde şol bezenmiş taḡtlar ² üzerinde ki, anuñ üzerinde daḡı ḡaccāl ola. Ya‘nī dürlü dürlü ḡārīlerle bezenmiş çadır gibi ola. ³ İçinde uçmaḡ ḡātūnları oturalar helālleriyle. Bu ḡālde kim ḡārīden yaşıduḡlara tekyelenüp ⁴ tena‘um iderler aḡaçlar ḡölgesinde, bostanlar içinde. Ve daḡı buyurdı ki: “**Lehüm fihā fākihetün velehüm mā yedde-ün**” * ⁵ Ya‘nī ḡāşıl ola ol uçmağ ehline uçmağ içinde yemişler ki birbirine benzer. Ammā lezzeti beñzemez. Ve daḡı ⁶ bunuñla cemi‘ ne arzūları varsa anlara anda ḡāşıl ola ve daḡı buyurdı: “**Selāmün ḡavlen min rabbın rahīm**” ⁷ * Ya‘nī bulara Hāḡ Te‘ālā ḡarafından ḡarşu hediyeleriyle feriştelere gelüp selām, taḡıyyat irişdüreler ve daḡı ⁸ dimişler kim uçmağ içinde birbirine şataşup Hāḡ Te‘ālā ḡarafından selām ve taḡıyyat

kılalar ve dahı buyurdu kim: ⁹ “**V’emtäzü’l-yevme eyyühe’l-mücrimün**” * Ya’ni ol kıyâmet güninde hesabdan soñra nidâ olına ki, ey ¹⁰ kâfirler mü’minlerden seçilün kim bedürüstî mü’minler fevz-i sa’âdet buldılar. Ey münâfıklar muhlişlerden ¹¹ seçilün kim muhlişler felâh buldılar ve ey ‘aşîler mü’çîlerden ayrılun kim mu’çîler bugün ‘âfiyet râhat ¹² buldılar ve dahı buyurdu: “**Elem a’hed ileyküm yâ benî âdem ellâ ta’büdü’ş-şeytâne. İnehü leküm ‘adüvvün mübîn**” * ¹³ Ya’ni bu maşşer ehli birbirinden seçildükden soñra Hâk Te’âlâ kâfirlere hitâb idüp, serzeniş ¹⁴ birle diye kim ben size bundan ilerü kitâb gönderüp haber virmedüm mi size şeytâna mu’çî olmayasız? ¹⁵ Bu âyetde Hâk’ a mu’çî olmağlığı tapmağlık lafzıyla beyân kıldı. Zîrâ İbn-i ‘Abbâs eydür her kim bir kimseye ¹⁶ mu’çî olsa, ol ne dirse anı tutsa, ol aña tapmış olur. Ya’ni ey Âdem oğlanları, ben size ¹⁷ ahd idüp dimedim mi ki, şeytâna mu’çî olmañ ki ol şeytân sizün âşikâre düşmânunuzdur dimedim mi? ¹⁸ Ve dahı buyurdu: “**Ve eni’büdüni, hâzâ şırâtün müstakîm**” * Ya’ni beni birleñ ve baña mu’çî olun ki ¹⁹ toğrı yol tevhid yoludur. Ol yola gidenler eglenmeden şapmadan cennete ulaşırlar, ulu sa’âdet ²⁰ bulurlar. Ve dahı buyurdu: “**Velekad eğalle minküm cibillen keşîrâ. Efelem tekünü ta’kilün**” * Ya’ni ol ²¹ şeytân bedürüstî sizden çok halk azdurdı. İki ciñanda mahrûmlardan kıldı. Ebedî helâklüğe bıraktı. ²² Şuña nazar idüp ‘ağılla bir fehm ider olmazsız ki sizden ilerü geçenlere ne işledi. Tâ andan ²³ bir ‘ibret alup ol mu’çî olmayasız. Selâmet kırtulasız. Çün ol kâfirleri, münâfıkları ve ‘aşîleri ²⁴ sürüp cehenneme leteler. Kaçan tamu kapusına yakın varsalar ol tamu hazînedârına irişeler. Kim bulara ²⁵ diyeler: “**Hâzihi cehennemü’l-letî küntüm tû’adün. İşlevhe’l-yevme bimâ küntüm tekfürün**” * Ya’ni işbu şol ²⁶ cehennemdür ki siz buña girmeklüğe va’d olinupdurursuñuz ammâ siz anı gerçekte medüñüz. Ol dünyâ ki küfrü ²⁷ ñüz ‘uķûbeti budur. Kim aña girüp mu’azzeb olasız. Ve dahı buyurdu: “**El-yevme nahtimu ‘alâ efvâhihim**

[1254] ¹ **ve tükellimünâ eydihim ve teşhedü ercülühüm bimâ kânü yeksibün**” * Ya’ni bu kâfirler yarın kıyâmetde inkâr ² idüp diyeler kim “**Va’llâhi ey bizüm rabbümüz biz saña şirk idenlerden degülüz**” deyü birbiriyle huşümet ³ ideler. Koñşuları ve evlâdı ve ehli ve kavmi ve kabîleleri birbirinün üzerine tanuğlık vireler ⁴ ki bular müşriklerdür bular inkâr idüp and içeler kim biz müşriklerden degülüz. Pes Hâk Te’âlâ eydür ⁵ bugün ol gündür ki bularun ağızlarına mühr uravuz. Dilleri sözden kıala, elleri bize ⁶ söyleye ve

ayaıkları tanıklık vire. Şol nesne üzerine kim dünyeda kesb eylediler kim şirk⁷den ve ma'cāşīden. Çün ol kavm göre kim kendü a'zāları kendüye tanıklık virdi. ⁸ 'İtāb idüp a'zālarına diye kim ey rahmetden ırak oluñ helāklik size gelsün. Ben ⁹ sizi kurtarmağ için çalışırın. Size ne geldi kim kendü helākligüñüze tanıklık virürsüz? Anlar ¹⁰ diye kim bizüm elümüzden ne gelür. Ol Hāğ kamu nesneyi söyletdi. Bizi dağı söyletdi. Pes ¹¹ mü'min naşībi budur kim kendüyi ma'şīyetden çeke. Nefsine 'itāb idüp diye ki. Ey nefis ¹² utan Allāh'dan. Şanmağıl kim sen günāh işlersin seni kimse görmez. Hāğ Te'ālā hāzır nāzırdur. ¹³ Ferişteler senüñle biledür, tanıklarunñ hod bilüñde getüryorsın. Yarın mağşerde tanıklık ¹⁴ viricek rüsvāy olırsarın, ol rüsvāyılığı añup şimdiden kendüyi divşür tā ki selāmet ¹⁵ kurtulasın. Ve dağı Hāğ Te'ālā buyurdi: “**Velev neşā'ü leṭamesnā 'alā a'yūnihim festebeḳu's-**¹⁶**şırāta fe-ennā yübşirün**”* Ya'nī eger biz dilesevüz bularunñ gözlerin ol delālete hidāyete ¹⁷ nazar kıılmağdan hüdāya döndüreyidük ve küfürlerin mağvedüp gidereyidük bular dağı sebkat idüp ¹⁸ gidelerdi. Çün bularunñ gönülleri ḳasāvet üzere oldı ve ol küfürlerle olan 'amelleri gönül¹⁹lerine hicāb olup ḳapladı ve gönül gözine şirk ḳarañulığı oğurdi. Bular tarīḳ-i hidāyeti ²⁰ ḳanda göriserler. Ammā Kelbī eydür: Eger biz dilesevüz anlarunñ gözlerin kör kıılayidük. Nitekim gönülleri ²¹ gözi kör olmuşdur. Tā ki hiç yürüdikleri yeri görmeyelerdi. Nitekim Lūt ḳavmin gözsüz ²² kıılduk. Şol vaḳt kim Lūt'u yalanladılar. Ḳonuḳlarına el uzatmağ dilediler. Ve dağı buyurdi: ²³ “**Velev neşā'ü lemesaḥnāhüm 'alā meḳānetihim feme's-tetā'ü muḍıyyen velā yercı'ün**”* Ya'nī eger ²⁴ dilesevüz bu kāfirleri küllīsin ol delāletden ötüri sūretlerini mağv idüp ṭaşa döndüreyi²⁵dük. Şöyle yirlü yirinde ḳalalardı ki bedenlerinde cān ḳalmayadı. Ne ilerü varmağā ṭaḳāt²⁶leri yiteydi, ne girü varmağā. Dağı eger dilesevüz Yā Muḳammed senüñ bu ḳavmüñi küllī şūretlerden ṭoñuza ²⁷ ve maymuna döndüreyidük. Nitekim Mūsā ḳavmiyle 'İsā ḳavmin döndürdük ki, varmağā gelmeye ṭaḳāt

[1255] ¹ leri ḳalmayadı. Ve dağı buyurdi: “**Ve men nu'ammirhü nünekkishü fi'l-ḳalk. Efelā yaḳılün**”* Ya'nī Yā Muḳammed ² bu ḳavim 'ömrlerine mi mağrūr olurlar ve ḳuvvetlerine mi aldanurlar. Öyle mi şanurlar kim, ol 'ömrün ³ dükenmesi olmaya ve ol ḳuvvetünñ za'fı ve 'acizliğı olmaya. Bizüm ḥöd sūnetümüz öyledür ki her kimsenün ⁴ kim 'ömrin uzun ḳılavuz 'aḳıbet anuñ ḥılḳātini tebdıl ve tağyır kııluruz. Ṭoğrı boyını iki

bükeriz, ⁵ kuvvetin zayıflığa ve yigittüğün pırlığa dönderürüz. Bulara bu halleri kılmaya ol kendüleri ma'bud ⁶ tutduklarınıñ kudretleri yitmez. Bil ki anı işleyen ol ma'bud-ı Haq'dur ki birdür, naziri yokdur. Ta anı ⁷ fehmedüp birleyelerdi. Helâklik yolından çıkup, selâmetlik yolına girelerdi. Ve dağı buyurdı ⁸ ki: **“Ve mā ‘allemnāhü’ş-şira vemā yenbeğī leh. İn hüve illā zikrun ve Qur‘ānün mübīn”*** Bu āyet dağı ol kâfir ⁹ lere anuñ cevābidur kim dirlerdi bu Muḥammed şāirdür. Ol oğuduğı Qur‘ān degül şīirdür. Pes Haq Te‘ālā ¹⁰ bu āyeti indürüp buyurdı ki, biz ol Muḥammed’e şīir öğretmedük, yā aña şīir indürmek ve ol Muḥammed dağı ¹¹ aña layık degüldür ki şāir ola ve oğuduğı şīir ola. Degüldür ol Muḥammed illā bizüm resülümüzdür ve ol ¹² oğuduğı degüldür, illā zikrdür, ya‘nī va‘z-ı naşihatdur. Dağı Qur‘ān’dur ki, haqqı bātıldan ve helâli ḥarām¹³dan beyān kılıcıdur. Eger eydürlerse rivāyet olundu ki ḥazret-i resül ‘aleyhi’s-selām dilinden ¹⁴ şīir gelmedi. Ya buña ne dirsın kim şīir degül midür? Nitekim didi peygāMBER ‘aleyhi’s-selām: **“Ene’n-nebiyyü lā kezibü ¹⁵ ene ibn-i Abdülmuttalib”** ve bir dağı zikr olındı kim birgün sürçüp mübārek ayağı taşa doğundu, ¹⁶ barmağı ḳanadı, dedi kim: **“Hel ente illā isbe‘u demīti fī kitābi’llāhi mā lekīti”** pes bu şīir degül midür? Biz ¹⁷ eydürüz kim bu kelimeler Resül’den şīir ḳaşdına gelmedi. Belki dilinde kelāmdı söyledi. Şīire muvāfiḳ ¹⁸ düşdi. Nitekim Ḳatāde eydür, ‘Ā’işe’ye şordum ki: Hiç Resül’den şīir geldi mi? ‘Ā’işe didi kim söz¹⁹lerüñ ki kerīhi anuñ şīir idi. Hergiz ol şīir oğumadı. İllā ḳarındaşum Benī Ḳays’uñ beytin oğurdu. ²⁰ Anuñ dağı lafzın ve terkibin ayruḳsıdur dir. Ebū Bekir derdi ki yā Resūla’llāh, bu beyt böyle degüldür. ²¹ Resül dedi kim ben şāir degülem ve baña lāyık degüldür kim dilimde şīir ola. Pes bundan bunu fehmetme ²² kim şīir oğumaḳ muḫlaḳ yaramazdur. Şol şīir ki anuñla teğannī idüp ırlarlar yāḥūd içinde yaramaz ²³ ve bātıl sözler ola anı oğumaḳ ḥarāmdur. Mezmüm olan oldur. Ammā ol eş‘ār-ı ebyāt ki va‘z-ı ²⁴ nasāyiḳ ola ol helāldür, mezmüm degüldür. Belki anı oğumakda şevāb var. Ḳaçan kim oğuyanuñ ²⁵ murādı işlāḥ-ı nefis ola, şehevāt-ı nefis olmaya. ‘Aḳlı olanlar bundan çoḳ ma‘nālar idrāk ²⁶ iderler. Ve dağı bundan soñra Haq Te‘ālā buyurdı kim: **“Li-yünzira men kāne ḥayyen ve yehı’ḳ-ḳa’l-ḳavlü ²⁷ ‘ale’l-kāfirīn”*** Ya‘nī biz Qur‘ān’ı ol Muḥammed’e indürdük tā ki anuñla ḳorḳuda şol kimseleri ki

[1256] ¹ diri ola. Haḡ Te‘ālā and içüp dedi ‘izzetüm haḡkıçün cehennemı talduram baña ve resülümē kāfir olanlar²la. Pes ‘aḡlı olan buña nazār kılsun ki Haḡ Te‘ālā buyurdı ki bu Ḳur‘ān’ı anuñçün indürdüm ki ³ Muḡammed anuñla ḡorḡuda şol kimseleri kim diri ola dedi. Eger murād bu dirilikden işbu gevdede cān ⁴ olup ḡareket kıлмаḡsa bu ḡöd kāfirlerde eşeklerde şıḡırda daḡı var. Pes bunda bu dirilik ⁵ degül belki ḡöñül diriligidür. Zīrā maḡşūd-ı ḡayāt oldur ki kişi kendüye dünyāda āḡiretde ⁶ aşşılı ve ziyānlu ne nesnedür fikr eyleye, ziyān olacaḡ yerlerden şaḡınup aşşılı nesneleri kendüye ⁷ ḡāşıl kıla. Kāfirlerde bu añlamaḡ olmadı, Haḡ Te‘ālā anları ölılerden şaydı, gerek kim ‘aḡlı olan ⁸ kendüyi bu nesnede kāfirlerden temyīz ide ‘aḡılla. Bundan şoñra Haḡ Te‘ālā luḡı birle teraḡḡum kılıp ⁹ bu ḡullarına va‘z u naşīḡat kılır. Tā anuñla ‘ıbet alup öḡütleneler ola ki bu sa‘ādetē irişeler. ¹⁰ Nitekim buyurdı: **“Evelem yerav ennā ḡalāḡnā lehüm mimmā ‘amilet eydīnā en‘āmen fehüm lehā mālikün”*** ¹¹ Ya‘nī Yā Muḡammed nazār idüp ḡörmezler mi bu senüñ ḡavmüñ ki, biz bularuñçün kendü ḡudretümüz ve ḡuvvetümüz ¹² ve emrümüz ile develer, şıḡırlar ve ḡoyunlar yaratduḡ ki bular anlaruñ küllīsine mālik olmuşlardur. Biner¹³ler yükler ururlar, etin yerler ve südin içerler ve yüñlerin evler ve tınlar idünüp giyerler ve daḡı ¹⁴ buyurdı ki: **“Ve zelleñā lehüm feminhā rakūbühüm ve minhā ye‘külün”*** Ya‘nī biz ol yaratduḡumuz in‘āmı ¹⁵ bulara muḡı‘ kılduḡ ki binüp, yük urup nereye dilerlerse sürerler giderler. Bular baş ¹⁶ çeküp andan yıḡlınmazlar, kimisin boḡazlayup etlerden yaḡlardan yirler. Anları muḡı‘-ı munḡād kılduk. ¹⁷ Her ne idelerse boyun virürler bizüm emrümüzle. Ve daḡı buyurdı: **“Velehüm fihā menāfi‘u ve meşārib. ¹⁸ Efelā yeşḡürün”*** Ya‘nī daḡı vardur ol en‘āmdan dürlü dürlü menfa‘atler. Nitekim didük ¹⁹ binmek ve yük yükletmek ve etin yimek ve deve yüñinden ‘abālar idinüp giymek ve ḡoyun yüñinden ²⁰ keçeler evler idinüp ve kepenekler idinüp giymek. Ve daḡı südlerinden nice peynir ve yaḡ gibi daḡı buña ²¹ beñzer ni‘metler. N’oldı bulara kim işbu ni‘metlere nazār idüp bu ni‘metleri bulara yāri virene şıḡr ²² idüp anı birlemezler. Vācibdür bulara kim anı birleyüp aña şıḡr ideler. Ve daḡı buyurdı: **“Vetteḡazū min ²³ dūni’llāhi āliheten le-‘allahüm yünşarūn”*** Ya‘nī yā Muḡammed, bu senüñ ḡavmüñ işbu ni‘metleri yaradan ma‘būdı terk idüp andan artuḡı ²⁴ ma‘būd tıtdılar. Şöyle zan iderler ki ol ma‘būd tıtuñ²⁵duḡları anlara yardım idüp bizüm ‘azābumuzdan ḡurtara. **“Lā yesteḡı‘üne naşrahüm vehüm lehüm ²⁶ cündün muḡzarūn”***

Ya'nî hâl budur kim ol zannetdikleri bātıldur. Anlaruñ kudretleri yitmez ki ²⁷ bizüm 'azābumuzu anlardan def' ideler. Ve dağı bu kâfirler ol tapduğları putlaruñ leşkeridür ki [1257] ¹ anlaruñ katında cem' olurlar. Kullar hādimler gibi anlar hizmet kılurlar. Nitekim dünyāda putları katına ² hizmete cem' olurlardı. Yarın kıyāmet güninde ve dükeli girü 'azābda olalar. Pes 'aklı olan ³ kişilere bu āyetler ma'nasından buñı añlamak gerek. Zīrā ol saña ni'met viren kişi ortada bir sebebdür. ⁴ Anuñ göñli Allāh kudreti kabzındadır, dilerse dönderür. Pes ol saña virilen senüñ ⁵ rızkuñdur tā vaķit yetince anuñ katında emānetdür. Kaçan vaķt yetse Hāķ Te'ālā anı dağı bir nesneye muhtāc kılır. ⁶ Ve anuñ göñline öyle birağur kim ol nesneyi saña virmeyince ol hācet yirine gelmez. Pes çār-nā-çār ⁷ anı saña virür. Ammā virdüren Hāķ Te'ālā'dur. Eger aña dağı bir du'ā kılarsañ ol dağı senden aña ⁸ 'ağadur, şevāb issi olursın. Ammā saña ol du'ā kılup minnet kılmaķ anuñçün vācib degül belki Allāh ⁹ içün kılmaķ vācibdür ki mün'im-i haķıķī oldur. Bundan soñra dönüp Hāķ Te'ālā resülinüñ hātırın ¹⁰ tesellī kılmaķ içün buyurdu kim: **"Felā yahzünke kavlühüm innā na'lemü mā yüsirrüne ve mā yu'linün"*** Ya'nî yā Muħammed, bu ¹¹ kâfirlerüñ seni yalanladuğları guşşaya biraķmasun. Biz bularuñ senüñle gizlü āşikāre 'adāvet kıldığların ¹² bilürüz. Tiz ola kim intikāmın anlardan alavuz. Ve dağı buyurdu ki: **"Evelem yerav ennā ħalalnāhü ¹³ min nuḡfetin fe'izā hüve ħaşimün mübin"*** Ya'nî görmezler mi bu kâfirler kim biz buları bir katre şudan ¹⁴ niçe yoğiken var kıldığ ki şimdi gelüp girü koptağa, inkār idüp āşikāre ħusümet iderler. ¹⁵ Dimişler kim bu āyet 'Übeyy bin Hālef haķķında indi ki bir çürümiş süñügi alup Resül ħazreti katına ¹⁶ getürdi. Didi ki yā Muħammed, işbu çürümiş süñügi kimüñ elinden gelir ki dirgüre? Pes Hāķ Te'ālā kendü ¹⁷ kudretin izħār itmek içün bu āyetleri tenbīh içün buyurdu ki bunuñla 'ibret idüp añlayalar kim yoğiken ¹⁸ bir tamlā şudan var eyleyen kādirdür yoğ itdükden soñra girü öyle ide. Pes ol kâfirlerüñ ¹⁹ ħusümetin beyān kıldı kim ba'se inkār idüp ħüccet kıldı: **"Ve đarabe lenā meşelen venesiye ħalkāh. Kāle ²⁰ men yuħyi'l-'izāme ve hiye ramīm"*** Ya'nî 'Übeyy bin Hālef bizüm kudretümüze inkār ider. Bize meşel ħurup ²¹ eydür ki işbu çürümiş süñükleri kim dirgürür? Hiç kendünüñ yaradığına nağar kılmaz kim andan ²² 'ibret ala, añlaya. Anı unutmuşdur fikr idüp hātırına biraķmaz. Ve dağı buyurdu: **"Kul yuħyihe'l-lezi enşe'ehā ²³ evvele merrah. Ve hüve bi külli şey'in 'alīm"*** Ya'nî eyit yā Muħammed ol saña ħüccet iden kâfirlere kim

ol çürümüş süñük²⁴leri girü diriltmege kâdirdür. Ol pâdişâh ki evvel defada seni yoğ iken var kıldı, dağı ‘alimdür, ²⁵ bilir seni girü nice qoparmaqlığı. Ve dağı buyurdı: “**Ellezî ce‘ale leküm mine’ş-şeceri’l-ahzari nâran fe‘izâ entüm** ²⁶ **minhü tükidün**”* Ya‘nî eyit yâ Muhammed, ol süñükleri dirildür şol pâdişâh kim tâze ağaçlardan ²⁷ size od yaratdı kim yaqub menfa‘at tutarsız. Kelbî eydür, ağaçlar od tutar, şaqlar ammâ ‘unnâb ağacı

[1258] ¹ od tutmaz andan ötrüdür kim qazurlar anuñ üzerine bez dögerler kim ol ağaç od tutmaz ve ol ² Hâlık kim ağaçda od şaqlar kâdirdür ki sizi girü dirgüre ve dağı buyurdı: “**Eveleyse’l-lezî haleka**’³**s-semâvâti ve’l-erza bi-kâdirin ‘alâ en yaqluqa mişlehüm**”* Ya‘nî ol yirleri, gökleri bu ‘azametle yaratmağa ⁴ kâdir olan, aña kâdir degül midür kim bunlar bularcılayın girü taşvîr idüp âhiretde girü dirgüre ya‘nî ⁵ kâdirdür ol Allâh girü dirgürmege dirgürür demek olur. Nitekim buyurdı: “**Belâ ve hüve’l-hallâqu’l-‘alîm**”* Ya‘nî belî kâdirdür ol Allâh dirgürmege kim yaratıcıdır. Yaratmaqlığı gibi bilici pâdişâh⁷dur ve dağı buyurdı: “**İnnemâ emruhü izâ erâde şey‘en en yeķüle lehü kün feyekün**”* Ya‘nî ol Hâlık’uñ hükmi ⁸ yaratmağda neyi dilerse ol diye hemân ola. Belki ⁹ hiç ol demek dağı hâcet degül, hemîn didüğü gibi ol vücûda gelür. Amma bugün didüğü tîzcek yaratmaqlık anlatmaq içündür ki, bilevüz niçe ¹⁰ tîz yaradur. Ve dağı buyurdı: “**Fesübhâne’l-lezî bi-yedihi melekütü külli şey‘in ve ileyhi türce‘ün**”* Ya‘nî siz tenzîh ¹¹ idüp arılañ ol pâdişâhı, dükeli nesnenüñ yaratmaqlığı ve dükeli nesnenüñ hazîneleri anuñ qudreti ¹² elindedür ki dükeli nesneye kâdirdür ve ölümden soñra girü dönüp varacaq yirlerüñüz andan yañadur. ¹³ Her biriñüze ‘ilmüñüze göre mükâfât kılsar. Kimine fazlıla kimine ‘adlile kim anuñ hükminde zulmı hayfı yoqdur.¹⁴ İmâm Ebü’l-Leyş Übeyy bin Ka‘b rivâyet kıldı Resül’den ki Resül buyurdı: Her nesnenüñ gönli var. Qur‘ân’uñ ¹⁵ gönli Yâsîn süresidür. Her kimse kim süre-i Yâsîn oqusa murâd andan Tañrı rızası olsa, ol kişi ¹⁶ yarlıganur dağı cem‘i Qur‘ân’ı on iki kez oqumışca şevâb yazılır ol mü‘mine. Ve dağı qanğı müslümân ¹⁷ cân nez‘ine gelse ve anuñ qatında Yâsîn süresi oqınsa Haq Te‘âla anuñ her harfine on ferişte gön¹⁸dere. Geleler ileyinde şaf tutup turalar. Anuñçün rahmet dileyüp yarlıganmaq dileyeler. Anuñ cânı ¹⁹ qabz olunca bile hâzır olalar. Ve yumakda defn eylemekde ve cenâzesin götürüp namâzın kılmakda bile ²⁰ olalar. Ve dağı melekü’l-mevt anuñ cânın qabz itmeye tâ uçmaq

meleklerinden birisi gelüp aña uçmaq²¹ şarābından içürmeyince. Henüz dahı döşeginde yatarken andan melekü'l-mevt rûhın kabz eyleye tã kıanmıřla²² āhirete gide. Sinlede kıanmışla yata ve girü kıopıcaķ kıanmışla kıopa ve řesāb vaķtinde kıanmış ola. Hiķbir²³ peyġamberüñ şavzından içmege muħtāc olmaya. Tã aña deġin ki kıanmışla uçmaġa ġire. Ĥaķķ Te'ālā Ĥazretinden dile²⁴rüz ki bu kıanmaķlıġı cümle mü'minlere luťfı birle müyesser eyleye. Āmīn yā Rabbe'l-'ālemīn.

DİZİN

-A-

- ‘Abdullah bin ‘Ömer:** Eshāb-ı kiramın büyüklerinden ve fıkıh, tefsir, hadis ilminde en üstün olanlarından. Künyesi Ebū Abdurrahmān’dır
‘A.+den:1251/15-16
- ‘āciz:** aciz
‘a.+liġi1255/3
‘āciz kal-(Ar.) : aciz kalmak
‘a.duġlarından:1240/10
- acıġ-**: acıġmak
a.-alar: 1253/27
- aġlık:** aġlık
a.+ı: 1238/15 (k>ġ)
a.+dan: 1238/14
- aġık:** aġık
a.: 1240/20
- aġıl-**: aġılmak
a.-dı: 1244/4
- ad :** isim
a.+ıdur:1238/11,
a.+ımı:1241/17,1241/17
a.+larından:1238/13
- ‘adāvet kıl-**(Ar.T.) : dūġmanlık etmek
‘a.-duġların:1257/11
- ādem (Ar.) :** insan, adem
- ā.:**1242/11, 1245/1, 1253/16
ā.+den:1239/22
ādemī (Ar.) : insanoġlu
ā.+lerden:1245/2
‘ādet (Ar.) : görenek, usul, alışkanlık
‘ā.:1241/27, 1242/3
- adım:** adım
a.+ın: 1242/6
a.+ına: 1242/7
a.+ların: 1242/5
a.+uñuz: 1242/10
‘āfiyet (Ar.) : saġlık esenlik
‘a.:1253/11
‘a.+ı:1257/27
- ‘ahd (Ar.) :** yemin, ant verme, söz verme krş. ‘ahd
‘a.:1253/17
- āġir (Ar.) :** son, sonraki, en son
ā.:1249/6
- āġiret (Ar.) :** öbür dünya, öteki dünya
ā.:1250/2, 1250/6, 1251/10
ā.+de:1239/7, 1241/13, 1241/24, 1247/5, 1247/8, 1256/5, 1258/4
ā.+e: 1241/24,1258/22
- aġkam (Ar.) :** hükümler, emirler
a.+lardan:1238/20
- aġaç :** aġaç

- a.:1258/1
- a.+da:1258/2
- a.+dan:1247/23
- a.+ı:1257/27
- ağaçla-: ağaç dikmek
- a.-dı:1243/5
- ‘Āişe (Ar.) : Peygamber efendimizin eşlerinden biri.
- ‘Ā.:1255/18
- ‘A.+ye:1255/18
- ‘akabe (Ar.) : tepe, yokuş, tehlikeli an, zorlu geçit
- ‘a.+leri:1250/11
- ‘ākıbet (Ar.) : nihayet, son
- ‘a : 1255/4
- ‘akıl (Ar.) : akıl
- ‘a.+la:1253/22,1256/8
- ‘a.+ı:1249/26,1251/3, 1252/13, 1255/25,1256/2, 1256/7 ,1257/2
- ‘akıllı (Ar.T.): akıllı kimse
- ‘a.: 1256/8
- ‘alalık (Ar.) : şan, şeref k>ğ
- ‘a.+ı: 1244/6
- ‘a.+ın: 1244/3
- ‘alāmet (Ar.): işaret, iz, belirti
- ‘a.:1248/7,1249/16
- ‘a.+lerden:1250/9
- ‘a.+lere:1249/26
- ‘a.+lerinden:1247/16, 1248/9
- aldan-: aldanmak
- a.-mağ:1250/3
- a.-urlar:1255/2
- ‘alef (Ar.) : cana yakın
- ‘alef olup:1248/3
- ‘aleyhi’s selām (Ar.) :barış, esenlik onun üzerine olsun anlamına gelen sözdür.
- ‘a :1248/18-20, 1240/5, 1242/1, 1242/16, 1252/25, 1255/13
- ‘alīm (Ar.) : çok bilen, Allah’ın sıfatlarından
- ‘a.+dür:1248/25, 1257/24
- Allāh (Ar.) :Tanrı
- A.+ : 1238/7, 1242/24- 27, 1245/8-16-22, 1246/8-13, 1248/18-20, 1250/16-17, 1251/1, 1257/4-8, 1258/5-6
- A.+a: 1243/6, 1246/4
- A.+dan: 1246/8, 1254/12
- A.+dur: 1242/27, 1243/3, 1245/7
- ‘amel (Ar.) : iş, eylem
- ‘ā.1241/25,1241/26, 1243/22,1250/2
- ‘ā.+dür:1248/6
- ‘a.+inden:1252/11
- ‘a.+le:1238/9
- ‘a.+ler:1252/13,1252/16
- ‘a.+leri:1247/23,1254/18
- ‘a.+lerin:1252/3
- ‘a.+lerinde:1252/12

‘a.+lerinden:1252/16
‘a.+lerine:1252/12
‘a.+leriyle:1247/22
‘a.+lerle:1252/15
‘amel kı1- (Ar.T.) : iş yapmak
‘a .-:up1250/3
ammā: ama, fakat
a.: 1238/8, 1239/2, 1240/13,
1240/8, 1242/5, 1247/8,
1248/21, 1249/20, 1249/5,
1249/8, 1250/4, 1252/19,
1252/6, 1253/26, 1253/5,
1254/20, 1255/23, 1257/27,
1257/7, 1257/8, 1258/9
and iç-: yemin etmek
a.-di: 1238/12,1238/22 ,1240/3
a.-eler:1254/4
a.-üñ: 1239/20-21
a.-üp:1238/24, 1256/1
añıl-: anılmak
a.-dı: 1240/14
a.-mış: 1240/15
añla-: anlamak
a.-mağ: 1256/7, 1257/3
a.-ya:1241/6, 1257/22
a.-yalar: 1257/17
añlat-: anlatmak
a.-mağ: 1258/9
Anıakıyye (Ar.) : Türkiye'nin Hatay
ilinin bir ilçesi. Tarih

kaynaklarına göre Antakya, M.Ö.
300 civarında Büyük İskender'in
komutanlarından Seleucus Nicator
tarafından kurulmuştur. Eski
kaynaklara göre Antakya üç yüz
bin nüfusuyla Roma
İmparatorluğu'nun 3. dünyanın ise
4. büyük kentiydi. İlk dönem
tefsir alimlerinden Katade, İkrime
ve Taberi, Yasin Süresinin 13.
Ayetinde geöen “qarye”
kelimesiyle Antakya'nın
kastedildiğini nakletmişlerdir.
A.:1242/15
A.+ye: 1242/26, 1243/6
ara: ara
a.+da: 1252/16
a.+sı: 1251/25
a.+sında: 1243/22, 1251/17
ard : arka, art
a.+ınca:1238/15,1241/17, 1250/12
a.+ında:1250/11
a.+uñuzda:1250/3, 1250/5
a.+larına:1240/23
arıla- : tenzih etmek
a.- ñ :1248/2, 1258/11
artuğ : artık
a.:1246/14,1239/4,1239/6,
1246/14,1246/8,1248/7,1251/2,

1252/11	‘a.: 1243/12
‘arş (Ar.) : dokuzuncu gök	‘a.+larını:1249/17
‘a.: 1248/23	ay: Dünya’nın uydusu
‘arzū (Far.) : istek, arzu	a. :1249/3,1249/6,1250/9
a.+ları:1253/6	a.+a: 1249/1, 1249/11
aşhāb (Ar.) : sahipler, peygamberimizin	a.+la: 1249/14
arkadaşları	ayak: ayak
a.+dur:1242/16	a.+ı: 1255/15
a.+ı:1242/14	a.+ları: 1240/16, 1246/17, 1254/6
a.+uñā:1243/21	aydın: aydın
‘āşī (Ar.) : karşı gelen, haydut, günahkār	a.:1249/14
‘a .+ler:1253/11	aydınlığ: aydınlık
‘a .+leri: 1253/23	a.+ı:1249/13
aşşılı: faydalı	āyet (Ar.) : Kur’an’ın herhangi bir
a.:1256/6	cümlesi, işaret, belirti
‘aşk (Ar.) : sevgi> ışk	ā.:1241/5, 1249/21, 1255/8,
‘a .+ına:1251/1	1257/15, 1257/23, 1257/26
āşikāre (Far.): belli, açık, meydanda	ā.+de:1240/18, 1246/15
ā.:1244/17, 1246/11, 1251/6,	ā.+e:1242/12
1253/17, 1257/11, 1257/14	ā.+eleri:1257/17
ata : baba, ata	ā.+i:1248/25, 1255/10
a.+ları:1239/16,1239/17, 1249/17	ā.+in:1250/7,1250/15,
a.+larını: 1249/17	ā.+ler:1244/23, 1257/3
a.+larına:1239/14	ā.+de:1240/12,1251/22, 1253/15
a.+larıñuz:1251/7	a‘zā (Ar.): organlar, üyeler, vücudun
a.+ñ:1246/5	elemanları
a.+sı:1244/14,1244/15, 1244/21	a .+ları:1254/7
avāne (Ar.) : yardımcı	‘azāb (Ar.) : acı, işkence, keder
a.+leri:1243/1	‘a.+:1250/4
‘avrat: kadın, karı, eş	‘a.+a:1252/14

°a.+da:1257/2	-B-
°a.+dan:1250/6,1257/2	bağıl (Ar.) : cimri, hasis
°a.+dur: 1239/23, 1250/13	b.:1250/22
°a.+ından:1250/6	bağılık (Ar. T.) : cimrilik
°a.+ıyla:1247/11,1251/10	b.:1251/2
°a.+lar:1245/13	b.+inden:1250/24
°a.+um:1239/23	bağış (Far.) : bağış, ihsan
°a.+umuzu:1256/27	b.:1249/6
°a.+umuzdan: 1256/25	b.+ını:1249/5
ayır-: ayrmak	bağca (Far.) : bahçe
a.-dı: 1252/2	b.+sına: 1244/14
a.-dılar: 1240/7	bağırsak: bağırsak
ayrıl-: ayrılmak	b.+ları:1246/18
a.-uñ:1253/11	barmak: parmak
ayruk: artık	b.+lardan:1250/9
a.: 1238/13,1238/16,1243/25	b.+ı:1255/16
a.+sıdur:1255/20	bağ (Ar) : gönderme, diriltme
°azāb (Ar.) : işkence, keder	b.+e: 1257/19
°a.+lar: 1245/13	başır (Ar.) : görüp, anlayan
°azamet (Ar.) : büyüklük, ululuk, çalım, kurum	b.+dir:1238/1,
°a.+le:1258/3	baş : baş
azdur-: azmasına sebep olmak	b.:1251/24, 1256/15
a.-dı: 1253/21	b.+ı:1240/5
a.-up: 1239/5	başla- : başlamak
azgunluk: azgınlık	b.-dı:1243/8
a.: 1246/11	b.-dılar:1244/17
°azīz (Ar.) : muhterem, sayın	b.-yup:1242/26
°ā.:1238/5,1240/21	b.-r:1247/20
°ā.+dür:1248/25	bātil (Ar.) :boş, yalan, çürük
	b.:1240/25, 1255/23

- b.+dan:**1244/26, 1255/12
b.+dur:1243/2, 1250/23, 1256/26
bay: zengin
b.+lara:1250/26
b.+ları:1250/27
bāzār (Far.) : pazar, çarşı
b.+larında:1251/17
b.+larından:1251/21
baʿzī: (Ar.) : birazı, bir kısmı, kimi
b. 1239/15
b.+lar:1238/21, 1239/2,1239/15-16, 1239/22, 1249/14, 1245/25, 1251/8
b.+sı:1238/23
b.+sın:1250/17
b.+lar:1239/22
b.+ları:1240/12
beden (Ar.) : gövde, vücut
b.+lerinde:1254/25
b.+lerinden:1252/25
bedürüstī (Far.) : hakikaten, gerçekten
b.:1238/6, 1239/23, 1241/10, 1243/2, 1252/18, 1252/22, 1253/10, 1253/21
belā (Ar.) : gam, keder, bela
b.:1243/15,1250/5,1258/6
b.+lara:1246/26
b.+ya:1241/9, 1246/9
b.+yı:1246/10
ben: ben
b.:1241/17, 1243/19, 1243/26 , 1243/7, 1243/9, 1244/18, 1246/11, 1246/12, 1246/8, 1253/14, 1253/16, 1254/8, 1255/21
b.+a:1243/24, 1243/7, 1244/1, 1246/3, 1246/9, 1248/18, 1253/18, 1255/21, 1256/1
b.+cileyin:1246/13
b.+den:1246/9
b.+i:1246/22, 1246/4, 1253/18
b.+üm:1239/23, 1244/5, 1244/9, 1246/13, 1246/21, 1246/22
Benī Kays (Ar.) : Leylā ile Mecnun hikayesindeki erkek kanramanın adı.
B.+uñ:1255/19
Benī Muğīre: Muğīre oğulları ya da muğīre kabilesi.
B.:1240/7
beñze-: benzemek
b.-mez:1253/5
b.-r:1253/5, 1256/21
beñzet: benzetmek
b.-di:1240/19
beşāret (Ar.) : müjde, muştu
b.:1241/12, 1241/22
beyān kıl- (Ar.) : anlatma, açık söyleme
b.-dı:1251/22,1253/15, 1255/13, 1257/19
b.-ıdır:1255/13.

beyt (Ar.) : ev, mesken

b.:1255/20,

b.+in:1255/19

bırak- : bırakmak

b.-dılar:1246/15, 1246/18

b.-up:1240/3

b.-ur:1257/6

b.-masun:1257/11

b.-maz:1257/22

b.-dı:1253/21

b.-dılar:1246/17

bil-: bilmek

b:1239/7, 1255/6

b.-diler:1246/1

b.-e:1238/15,1239/12, 1240/12,

1240/12, 1240/14, 1240/14,

1241/22, 1249/27, 1258/19,

1258/19

b.-elerdi:1246/22

b.-evüz:1258/9

b.-gil:1238/5

b.-ür: 1245/5, 1257/25

b.-ürüz:1257/12

b.-ürsün: 1241/20, 1244/11

b.-meden:1246/17

b.-mezdi:1243/13

b.-mezdüñüz:1243/10

b.-meze:1244/1

b.-ür:1248/18,1248/19, 1248/19

bildür-: bildirmek

b.:1240/19

b.-di:1251/23

birle-: birlemek

b.-mezler:1256/22

b.-yelerdi:1255/7

b.-yüp:1256/22

bit- : bitmek, tükenmek

b.-en:1247/23

bitür-: bitirmek

b.-dük:1247/21

b.-üp:1247/18

b.-ür:1248/3

biz: biz

b. 1239/13, 1240/12, 1240/23,

1241/13, 1241/13, 1241/24,

1241/25, 1242/5, 1242/11,

1242/20, 1242/22, 1242/25,

1244/24, 1244/26, 1246/27,

1247/20, 1248/9, 1249/17,

1250/19, 1250/23, 1254/2, 1254/4,

1254/16, 1254/20, 1255/10,

1255/27, 1256/11,

1256/14,1257/13,1257/15

b.+cileyin:1245/1

b.+den:1245/12,1245/13, 1249/25

b.+e:1239/11, 1245/6, 1245/12,

1251/11,1254/5

b.+i:1245/5, 1252/2

b.+üm:1239/18, 1244/2, 1244/8,

1244/13, 1245/4, 1245/6, 1245/22,

1246/2, 1246/5, 1247/6, 1247/14,
1251/7, 1252/2, 1252/9, 1254/2,
1254/10, 1255/11, 1256/17,
1256/27, 1257/20

b.+ümle:1240/25

boğaz: boğaz

b.+ına:1243/13

boğazla-: boğazlamak

b.-yup: 1256/16

bostan (Far.) : sebze bahçesi

b.+a:1251/19

bostancuğ (Far.T.) : küçük sebze

bahçesi

b.+ın:1251/18

b.+lar:1247/20, 1253/4

böyle: böyle, bu şekilde

b. 1240/12, 1241/12, 1243/18,
1248/26, 1252/24, 1255/20,

b.+dür:1254/13

bu: bu

b.+lar:1239/15, 1239/23, 1243/5,
1243/17, 1244/1, 1244/8, 1245/11,
1245/24, 1249/23, 1250/6,
1254/19, 1256/15,

b.+lara:1244/1, 1244/7, 1244/12,
1244/17, 1247/3, 1247/13,
1247/17, 1247/24, 1247/25,
1248/9, 1249/19, 1249/23, 1250/2,
1250/7, 1250/18, 1251/14,

1251/14, 1251/20, 1251/26,
1251/27, 1256/15, 1256/21,
1256/21, 1256/22,

b.+lardan:1239/16, 1240/17,
1244/11, 1245/22, 1247/12,
1251/10, 1252/17,

b.+ları:1241/4, 1242/22, 1243/15,
1243/26, 1244/20, 1248/10,
1249/23, 1251/10, 1257/13,

b.+larıñ:1239/23, 1240/12,
1240/17, 1240/23, 1241/21,
1242/5, 1243/6, 1243/17, 1244/16,
1244/19, 1244/19, 1244/22,
1245/20, 1246/6, 1247/3, 1247/14,
1248/5, 1249/17, 1252/3, 1254/5,
1254/16, 1254/18, 1257/11,

b.+larıñçün:1247/20,

b.+ña:1241/17, 1242/8, 1243/21,
1244/9, 1253/26, 1255/14, 1256/2,
1256/20,

b.+ca:1243/24,

b.+nda:1244/7, 1256/4,

b.+ndan:1238/26, 1240/27, 1241/3,
1241/14, 1246/19, 1249/22,
1250/13, 1253/14, 1255/21,
1255/25, 1255/26, 1256/8,

b.+n:1241/16,

b.+nla:1253/6,

b.+nlar:1258/4,

b.+nlara:1253/7,

b.+nu:1240/12, 1255/21, 1257/3,

b.+nuñ:1238/12, 1240/20,

b.+nuñla:1247/10,

b.+nuñladır:1238/16,

bugün: bugün

b.:1252/4, 1252/5, 1253/11,

1254/5, 1258/9

b.+den:1252/6

bul- : bulmak

b.-a:1239/7

b.-acağ:1240/3

b.-alar:1253/10

b.-amayup:1240/10

b.-asız:1250/6

b.-dı:1245/26

b.-dılar:1253/12

b.-madı:1240/6, 1247/14

b.-mayalar:1249/24

b.-mayanlar:1251/22

b.-mazlar:1240/24

b.-mış:1245/24

b.-urlar:1252/15, 1253/20

b.-ursuz:1246/5

bulun-: bulunmak

b.-maya:1249/23

buyruk : emir, ferman, buyruk

b.+ları:1238/19

-C-

Cebbār: Ebū Abdullāh Cebbār b. Sahr b.

Ümeyye el-Ensārî

(ö. 30/650-51) Hz.

Peygamber ve Hz. Ömer zamanlarında vergi tahmin memurluğu yapan sahābî.

Medineli olup Hazrec

kabilesinin Benî Selime

kolundandır. Hz.

Peygamber'e biat eden

hanımlardan biri olan annesi

Suād bint Seleme de aynı

kabiledendir. Hicretten

yaklaşık otuz iki yıl önce

doğdu. Ne zaman müslüman

olduğu bilinmemektedir.

Birinci ve ikinci Akabe

biatlarında bulunmuştur. Hz.

Osman'ın halifeliği

döneminde Medine'de vefat

etmiştir.

C.: 1241/17

Cebrāil (Ar.) : peygamberlere emir ve vahy'e vasıta ve memur olan dört büyük melekten biri.

C.:1247/3

C.+i:1244/22

cehennem (Ar.) : ahirette günahkār kulların gideceği yer, tamu

c.:1239/5, 1243/4	c.-irüp:1245/15
c.+i: 1239/21, 1256/1	cezā (Ar.) : cezā, karşılık, azap
c.+de:1251/5	c.:1252/12
c.+dür:1253/26	c.+lar:1252/12
c.+e:1239/21, 1253/24	cihān (Far.) : dünya, ālem, evren
celāl (Ar.) : büyüklük, ululuk	c.+da:1253/21
c.+üm: 1239/21	c.+ı:1248/10
cem ^c ol-(Ar.T.) : birlikte olma, toplama	çağır-: çağırma
c.-alar:1251/25	ç.-an:1245/24
c.-up:1244/26	ç.-dı:1244/22,1245/23, 1247/3-4
c.-urlar:1257/1	ç.-dılar:1242/27
c.-urlardı:1257/2	ç.-mağdur:1252/9
cemā ^c āt (Ar.) : insan topluluğu, imamın arkasında namaz kılanlar	çāre (Far.) : yol, yardım, ilāç, tedbir, hīle ayrılık
c.:1241/1	ç.:1240/6, 1240/10, 1247/13
cemi ^c (Ar.) : cümle, hep, bütün	ç.+siz:1240/9
c.:1252/9, 1253/6	çāre bul-(Far.T.) : çare bulmak
cennet (Ar.) : uçmak, bahçe, çok ferah ve havadar yer	ç.-madı:1247/14
c.:1239/4, 1252/17	çār- nā- çār: (Far.) : ister istemez
c.+deki:1252/17	ç: 1257/6
c.+e: 1246/19, 1253/19	çek- : çizmek, işaretlemek
cevāb (Ar.) : cevap, sorulan şeye karşılık	ç.-e:1241/7, 1254/1
c.:1242/23	ç.-üp:1256/16
c.+ıdur:1255/9	ç.-enler: 1252/16
c.+ında:1246/6	çerāğ (Far.) : fitil, mum
c.+ındadır:1251/12	ç.:1248/11
cevāb vir- (Ar. T.) : cevap vermek	çıkar- : çıkarmak
c.-di:1246/2	ç.-uz: 1249/25
	ç.-up: 1248/10, 1251/1
	ç.-ıvirdük: 1247/24

ç.-up: 1247/21, 1248/10
çıganlık: malı mülkü olmayan

ç.:1251/2

çok: çok

ç. 1253/21, 1255/25

ç.+ı:1239/20, 1243/12

ç.+ınuñ:1239/23

çürü-: çürümek

ç.-miş:1257/15-16-21-23

çürük: çürük

ç.:1238/6

-D-

Ḍahhāk (Far.) : Tam ismi Dahhāk b. Müzāhim el-Hilālī el-Horasānī el-Belhī' dir. Doğum yeri ve tarihi, gençliği ve tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte Kūfe, Rey, Horasan, Semerkant ve Belh gibi önemli ilim merkezlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Dahhāk vaaz ve nasihatları, özellikle de tefsir ilmindeki üstünlüğü ile tanınmıştır. Süfyān es-Sevrī, "Tefsiri dört kişiden öğrenin. Bunlar Mücāhid, İkrime, Saīd b. Cübeyr ve Dahhāk'tır" demiştir. 105 (723) yılında Belh'te vefat etmiştir.

Ḍ.: 1238/9

dā'im (Ar.) : devamlı, sürekli

d.:1241/17, 1242/12, 1250/11

da'vet (Ar.) : çağırma, ziyafet, dua

d.: 1242/19, 1243/14, 1243/25, 1244/27, 1245/21

def' (Ar.) : uzaklaştırma, öteye atma

d.:1238/18, 1246/10, 1256/27

def'a (Ar.) : kere, kez, yol

d.:1257/24

degül : değil

d.:1238/19,1243/3, 1245/7,

1250/21, 1250/24, 1250/27,

1255/9,1255/16, 1256/5, 1257/8,

1258/9

d.+dür:1247/14

d.+üm:1255/21

d.+üz:1254/2, 1254/4

d.+ler:1241/5,1243/11, 1251/13

d.+siz:1245/1, 1245/2

d.+sin:1238/27

delīl (Ar.) : yol gösteren, klavuz, şahit, tanık

d.:1240/13,1248/5

d.+dür:1242/8

delīl ol- (Ar.T.) : tanık olmak

d-an:1250/8-9

d.-anlardan:1248/7

d.-up:1246/25

delīl kıl- (Ar.T.) : yol göstermek

d.-dı:1239/12

delâlet (Ar.) : gösterme, yol gösterme

d.+e:1254/16

d.+den:1254/24

delâlet et-(Ar.T.) : yol göstermek

d.-er: 1249/21

delâlet kıl- (Ar.T.) : yol göstermek

d.-an:1250/8

demir: demir

d. 1240/14

demirle-: demirlemek

d.-dük:1240/12

demirlen-: demirlenmek

d.-miş:1240/19

d.-üp:1240/16

da'vet kıl: davet etmek

d.-avuz: 1244/27

d.-dılar:1242/19

d.-dığınuz:1245/21

d.-mışlar:1243/25

da'vet id-: davet etmek

d.-üp:1243/14

def' id-: deffetmek

d.-ecek: 1238/15

d.-eler:1246/10, 1256/27

defn eyle- (Ar.T.) : gömmek

d.-mekde:1258/19

defn it- (Ar.T.) : gömmek

d-meye:1244/15

demir: demir

d.:1240/14

demirle-: demirlemek

d.-dük:1240/13

d.-nüp:1240/16

d.-r:1240/14

deñiz: deniz

d.:1249/14

d.+de:1249/20-21

depele - : ezmek, öldürmek, çiğnemek

d.-diler:1246/16, 1246/18

depelen-: depelenmek

d.-diler:1241/5

dervîş (Far.) : derviş, fakir ve ihtiyaçlı

kimse, zavallı

d.:1251/7

d.+e:1250/24

d.+lere:1250/16

d.+leriyle:1251/1

destür dile-(Far.T.) -: izin istemek,

müsaade istemek

d-r:1248/20

d.-ye:1248/20

destür vir- (Far.T.) : izin vermek

d.-:1243/7

d.-di:1243/8

d.-ile:1248/21

d.-ilür:1248/20

d.-ilmeye: 1248/21-23

d.-mezler:1244/15

devr (Ar.) : dönme, bir şeyin etrafını

dolaşma, nakil, aktarma

- d.:1249/15
- d.+i:1249/20
- devir-**: devirmek
- d.- esin:1251/24
- di-** : demek, söylemek
- d.-di:1242/9, 1243/7, 1243/9,
1243/19, 1243/21, 1243/24,
1243/27, 1244/3, 1244/5, 1244/7,
1244/9, 1244/9, 1244/9, 1244/12,
1244/13, 1244/16, 1244/18,
1245/20, 1246/6, 1246/20, 1248/18
- d.-digi:1239/20, 1248/23
- d.-digünüz:1245/2
- d.-digünden:1239/25
- d.-dük:1245/20
- d.-dükleri:1244/13
- d.-düklerimizden:1239/27
- d.-diler:1238/21, 1238/26, 1239/2,
1239/22, 1244/2, 1244/6, 1244/8,
1244/20, 1244/26, 1245/1, 1245/4,
1245/4, 1245/11, 1245/15,
1245/22, 1245/25, 1246/1, 1246/5,
1248/11
- d.-mişler:1245/24
- d.-mişlerdür:1240/12
- dil:** dil
- d.+imde:1255/21
- d.+ince:1238/9
- d.+inden:1252/5, 1255/13
- d.+leri:1254/5
- dilsüz:**dilsiz
- d.+lere:1244/2
- dīn**(Ar.) : Allah'a inanma ve bağlanma
- d.:1239/6, 1244/16
- d.+e:1245/21
- d.+in:1251/7
- d.+inden:1239/6
- d.+ine:1246/1,1246/2
- d.+lerini:1246/6
- d.+ümüz:1246/2
- d.+ümüze:1246/5
- dīñle-**: dinlemek
- d.-señiz:1251/6
- d.-ye:1238/8
- d.-yen:1238/8
- d.-yene:1238/6
- dirilt-** : diriltmek
- d.-üp: 1244/10
- d.-ür: 1244/9, 1244/12, 1257/26
- d.-ivirdük: 1247/17
- dirgür-** : diriltmek, ihyā etmek
- d.-üp:1241/25
- d.-e:1257/16, 1258/4
- d.-mege:1258/5, 1258/6
- d.-ür:1244/17, 1257/21, 1258/5
- duā** (Ar.) : Allah'a yalvarma,
niyāz, birini çağırma, bir yere
gönderme
- d.+sıyla:1242/18, 1245/25,
1245/26

duċā kıł-: dua etmek

d.-up: 1244/17,1257/8

d.-arsañ:1257/7

d.-dı:1244/5 ,1244/7

d.-dılar:1244/4, 1244/6

d.-urlardı: 1244/17

dükeli: hep, cümle, hepsi, bütün, herkes

d.:1240/17, 1240/20, 1243/19,

1257/2, 1258/11-12

dünyā (Ar.) : içinde yaşadığımız âlem,

yer yuvarlağı

d.:1246/26, 1248/12,

1250/3,1250/24, 1253/26

d.+da:1241/13,

1251/27,1252/3,1256/5, 1257/1

d.+nuñ:1250/25

d.+ya:1247/18

d.+yı: 1248/11

düşmān (Far.) : düşman

d.:1246/25

d.+larıdur:1250/26

d.+uñuzdur:1253/17

-E-

Ebā Zerr (Ar.) :Asıl adı Cundub bin

Cunade bin Sekan lakabı Ebu

Zerr'dir. Ebu Zer el-Gifari

İslam'ı ilk kabul eden

sahabilerden biriydi.

İslam Peygamberi Muhammed

kendisine Abdullah adını

vermiştir. Beni Gifar

kabilesindedir. Doğum tarihi

bilinmemektedir. 652 yılında,

Medine çölü yakınlarındaki El-

Rabaza kentinde ölmüştür. Ebu

Zer zahitliği ve aynı zamanda

üçüncü halife Osman bin

Affan'a karşı muhalif tutumu

ile bilinmektedir. Şiā

mezhebi onu, Ali Bin Ebu

Talib taraftarları erken Şiī

müslümanlardan olan Dört

Sadık Sahabi'den biri olarak

addetmektedir.

E.:1248/18

Ebū Bekir (Ar.) : ilk halife Hz.Ebūbekir

E.:1255/20

Ebū Cehil (Ar.) : Asıl adı Ömer olup

Hz. Muhammed' e düşmanlığıyla

meşhurdur.

E.: 1240/2

ecr (Ar.) : bir iş, hizmet karşılığında

verilen şey, sevap.

e.+ürümüz: 1245/22

ecr-i kerīm: 1241/13, 1241/22

ecr-i hāk: 1245/23

eglen-: eğlenmek

e.-di:1243/23

e.-em:1243/21

- e.-meden:**1253/19
- ehl** (Ar.) : sahip, malik, bir yerde oturan, karı kocadan her biri
- e.:**1244/14
- e.+i:**1244/19, 1252/18, 1252/20, 1252/22, 1253/1, 1253/13, 1254/3
- e.+inde:**1253/8
- e.+inden:**1240/21
- e.+ine:**1253/5
- e.+inüñ:**1252/20, 1252/23
- ekin:** tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum
- e.+ine:**1244/14
- e.+lerinden:**1250/17
- elem** (Ar.) : ağrı, sızı
- e.:**1247/11, 1253/12
- el:** el
- e.+i:**1240/6,1240/19,1240/20
- e.+üm:**1245/10
- e.+ümüzden:**1254/10
- e.+inde:**1243/27, 1258/18
- e.+indedür:**1258/12
- e.+inden:**1238/8, 1240/7 1240/18, 1257/16
- e.+ine:**1240/6
- e.+ini:**1240/14, 1241/6
- e.+leri:**1240/11, 1240/15, 1240/17, 1247/22, 1247/23, 1254/5
- e.+lerini:**1240/12
- emr** (Ar.) : iş buyurma, buyruk, buyrultu
- e.+ümüz:**1256/12
- e.+ümüzle:**1256/17
- e.+in:**1248/25
- e.+inde:**1251/4
- e.+inden:**1250/2
- e.+ini:**1239/24
- e.+iyle:**1245/5
- e.+lerinden:**1250/3
- emir it-** emretmek
- e.-di:**1244/15
- envā** (Ar.) : çeşitler, türler
- e.:** 1248/3, 1248/4
- eriş-** : erişmek
- e.-e:**1250/5,1251/14, 1251/20
- e.-eler:**1253/24, 1256/9
- e.-en:**1245/12, 1250/5
- e.-meden:**1251/19
- eşer** (Ar.) : nişan, alamet, tesir
- e.** 1239/27, 1241/8
- e.+i:**1240/1, 1248/7
- e.+leri:**1247/13
- esirge - :** esirgemek
- e.-düginden:**1239/11
- esirgeyici:** esirgeyici
- e.:**1239/10
- eşek:** eşek
- e.+lerde:**1256/4
- et:** et

- e.+in:**1256/13-19
- e.+ler:**1247/24
- e.+lerden:**1256/16
- evvel** (Ar.) : önce, ilk, birinci,
başlangıç
e.:1241/15
- evvelā** (Ar.) : her şeyden önce, ilk önce
e.:1243/8,1243/11, 1243/25,
1244/10
- eyd-**: demek, söylemek
e.: 1251/12, 1257/23, 1257/26
- e.-ür:**1249/1, 1249/4, 1249/4,
1249/10, 1249/20, 1250/4,
1251/15, 1251/16, 1252/22,
1253/15, 1254/4, 1254/20,
1255/18, 1257/20, 1257/21,
1257/27
- e.-ürdi:**1246/16
- e.-ürler:**1256/24, 1257/14,
- e.-ürlerse:**1255/13
- e.-ürüz:**1255/17
- eyle-**: eylemek, etmek, yapmak, kılmak,
tutmak, saklamak
e. 1241/24
- e.-di:**1240/8, 1243/18
- e.-dük:**1240/23,1240/26 1247/13
- e.-diler:**1254/6
- e.-meye:**1251/5
- e.-mezler:**1247/25, 1247/25
- e.-ye:**1240/3, 1248/22, 1256/6,
1258/21, 1258/24
- e.-yen:**1257/18
- F-**
- fā'ide** (Ar.) : fayda, menfaat, kazanç
f.+si:1240/1, 1241/10
- fāriğ** (Ar.) : vazgeçmiş, rahat
f.:1245/12
- fāsīd** (Ar.) : kötü, fena, bozuk
f.:1240/27, 1251/5
- fāyide:** (<Ar. fā'ide): menfaat, kār,
kazanç
f.: 1246/10
- fazīlet** (Ar.) : güzel özellik, insanın
yaratılışındaki iyilik
f.:1244/10
- f.+üñüz:**1244/5, 1244/8
- fehmid-** (Ar.) : anlama, anlayışı
f.-er: 1253/22
- f.-üp:**1255/7
- f.-me:**1255/21
- fenā** (Ar.) : yok olma, yok olma, geçip
gitme.
f.+ya:1239/18
- ferište** (Far.) : melek, krş. Ferišteh
f.:1241/26, 1258/17
- f.+ler:** 1252/3, 1253/7
- fersah** (Ar.) : muhtelif mesafelere
tekamül eden değerinde bulunan bir
uzunluk ölçüsü.

f.+dur: 1249/4	ğ.+dan: 1249/24
fıkr eyle- (Ar.T.) : düşünmek	ğayb (Ar.) : gizli olan, göze
f.-ye: 1256/6	görünmeyen kayıp
fıkr id- (Ar.T.) : düşünmek:	ğ. :1241/11
f.-üp: 1257/22	ğ.+dur: 1241/16
fıḥl (Ar.) : iş, kar, eylem	ğāyet (Ar.) : nihayet, uç, son, çok
f.+lerinden: 1245/11	ğ. :1243/22
f.+lerine: 1247/8	gece: gece
f.+lerüñüzden: 1245/16	g. :1249/13
fuḳarā (Ar.) : fakirler, yoksullar	g.+de: 1249/11
f.: 1251/1	g.+dedür: 1249/11
-G-	g.+leyin: 1249/11
ğāfil (Ar.) :gaflette bulunan, dikkatsiz,	gemi: gemi
dalgın, tembel	g.+dür: 1249/21
ğ.+lerdür: 1239/15, 1239/17	g.+lerdür: 1249/21
ğāfil ol- (Ar.T.) : gāfil olmak	g.+si: 1249/19
ğ-up: 1239/18	g.+sinde: 1249/18
ğalaḫ (Ar.) : yanlış, yanlışma	g.+ye: 1249/20
ğ.+dur: 1239/1	gerçek: gerçek doğru, dürüst,
ğālib (Ar.) : üstün gelen, yenen, galip	muhakkak, mutlaka
ğ. :1239/9, 1249/13, 1249/14	g.+dür: 1244/19
ğanī (Ar.) : zengin, varlıklı, bol,	g.+se: 1251/12
Allah'ın adlarından	gerçekle- : doğrulamak, tasdik etmek
ğ. :1250/23	g.-mediniz: 1253/26
ğanī kııl- (Ar.T.) : zengin kılmak	g.-mezler: 1239/24
ğ.-dı: 1250/23.	g.-ye: 1239/24
ğanī id- (Ar.T.) : zengin etmek	g.-yüp: 1241/24
ğ.-evüz: 1249/23.	gerçekleyici: gerçekleyici
ğarḫ (Ar.) : suya batma, boğulma	g.+dür: 1238/22
ğ. :1249/23, 1249/25	gerçeklik: gerçeklik (k-g)

- g.+ine:** 1250/8
- gerek :** mutlaka, herhalde, lazım
- g.:**1238/20, 1238/21, 1240/20,
1241/4, 1241/4, 1241/6, 1249/26,
1256/7,1257/3
- g.+dür:**1242/12, 1249/12, 1252/13
- gibi:** gibi, benzer
- g.** 1240/1, 1242/14, 1242/18,
1249/19, 1250/5, 1250/9, 1250/9,
1250/9, 1252/2, 1252/26, 1252/26,
1252/27, 1253/2, 1256/20,
1257/1,1258/6,1258/9
- g.+dür:**1240/15, 1249/14
- git-(gid-):** ayrılmak, bir yere varmak,
ulaşmak
- g.-di:** 1240/4, 1241/6, 1244/7
- g.-dükden:**1247/17
- g.-diler:**1240/10
- g.-digünüñ:**1250/12
- g.-e:**1258/22
- g.-elerdi:**1254/18
- g.-er:**1248/20
- g.-erler:**1256/15
- g.-mişdür:**1244/14
- g.-üp:**1241/8
- gider-:** gidermek
- g.-ür:**1244/3
- gir- :** içeri girmek, dahil olmak,
kavuşmak, (bir şey için) başlamak
- g.-di:**1243/6, 1243/8
- g.-dük:**1243/5
- g.-diler:**1242/26, 1243/2
- g.-dügin:**1243/6
- g.-elerdi:**1255/7
- g.-eyin:**1243/7
- gizlü:** gizli
- g.:**1257/11
- g.+ce:**1244/17
- gök:** gök
- g.** 1249/14
- g.+ler:**1249/27
- g.+lerde:**1243/3
- g.+leri:**1238/14, 1258/3
- g.+den:**1247/1, 1247/17
- gönder- :** göndermek
- g.-di:**1239/9, 1239/11, 1242/22,
1242/23, 1245/5,
- g.-dük:**1242/20, 1242/22, 1242/25,
1244/24
- g.-dilerse:**1241/25
- g.-dügin:**1242/25
- g.-medi:**1245/2, 1245/5
- g.-medük:**1247/2
- g.-mişdür:**1245/3
- g.-üp:**1253/14
- gönderil-:** gönderilmek
- g.-mişüz:**1244/26
- göñül:** gönül
- g.:**1254/19, 1256/5
- g.+i:**1243/16, 1257/4, 1258/14-15

- g.+ine:1241/6- 7, 1257/6
g.+ini:1240/27
g.+ler:1245/7
g.+leri:1254/18, 1254/20
g.+lerine:1254/18-19
gör- : görmek, gözle bir şeyin varlığını anlamak, bir şeyi uygun bulmak, kabul etmek, öyle karşılamak
g.-di:1240/4, 1243/23, 1246/20
g.-diler:1243/2
g.-düğüñüz:1252/7
g.-e:1240/18,1251/1, 1252/12, 1254/7, 1258/13
g.-eler:1251/27
g.-eyin:1244/16
g.-medi:1240/8, 1240/9
g.-mediler:1245/11
g.-meyelerdi:1254/21
g.-mez:1240/8, 1244/3, 1254/12
g.-mezler:1240/24, 1247/12, 1256/11, 1257/13
g.-seler:1254/20
g.-süñ:1248/10
g.-üp:1244/21, 1253/27
g.-ür: 1244/12, 1258/2
g.-ürler:1248/10
görün-: görünmek
g.-ür:1249/8
götür- : ortadan kaldırmak, kaldırmak
g.-dük:1249/17
g.-e:1251/4
g.-üp:1258/19
göz : göz
g.+de:1256/3
g.+i:1246/20, 1248/14
g.+leri:1244/4
g.+lerin:1254/16,1254/20
g.+i:1254/21
g.+üñ:1240/8
g.+inde:1249/7
g.+ine:1249/8, 1254/19
g.+üñüz:1252/7
gözsüz: gözsüz
g.:1254/21
g.+e:1244/4
gözet-: gözetmek
g.-di:1240/5
ğuşşa (Ar.): keder, kaygı, tasa
ğ.+ya:1257/11
gümān (Far.) : zan, sanma, sezme
g.+uñuz:1252/6
gümānsuz: (Far.T.) : kuşkusuz, şüphesiz
g.:1252/5
gün : güneş, gündüz
g.:1243/18, 1243/23, 1246/26, 1248/15-16, 1249/2, 1249/15,1251/27,1255/15
g.+de:1249/1
g.+dür:1244/14, 1252/4, 1252/11, 1254/5

g.+e:1249/5
g.+inde: 1247/15
g.+i:1252/11
g.+üñ:1249/10, 1252/16
g.+inde:1252/13, 1252/18, 1253/9,
 1257/2
günāh (Far.) : dinî suç
g.: 1242/7, 1254/12
günāh ol-(Far.T.) : günah olmak
g.-ur: 1242/4
g.-ursa:1242/4
gündüz : gündüz
g.:1248/10, 1249/12, 1249/13,
 1249/13
g.+dedür:1249/10
g.+ü:1248/9
güneş : güneş
g.:1248/14, 1248/18, 1248/19,
 1248/23, 1248/25, 1248/26,
 1249/4, 1249/4, 1249/4
g.+e:1249/11
g.+i:1248/11
g.+üñ:1248/15, 1248/24

-H-

haber (Ar.) : son ve yeni havadis, bilgi,
 ağızdan ağza dolaşan söz
h.: 1243/24 ,1252/5,
h.+dar:1252/20
h.+i:1246/14

h.+in:1245/8
h.+lerden:1240/17
h.+lere:1241/12
h.+leri:1248/5
haber vir- (Ar.T.) : haber vermek
h.:1242/14
h.-di:1245/4, 1247/9
 1250/13, 1252/15, 1252/16,
h.-dügi:1252/6
h.-icek: 1252/24
h.-ildi:1241/15
h.-mekdür:1239/3
h.-medüm:1253/14
h.-üp:1251/27
habīb (Ar.) : sevgili, seven,
 Hz.Muhammet
h. 1245/26, 1246/1,1247/1
h.+i:1246/17
h.+üñ:1245/27
Ḥabīb-i Neccar: Habib-i Neccar,
 marangozlukla uğraşan kendi
 halinde sıradan bir Antakyalı.
 (Neccar Arapçada marangoz
 demek). Hazreti İsa'nın elçileri
 Yahya ve Yunus şehre gelmeden
 önce kazancının yarısını fakir
 fukaraya veren, diğer yarısını
 çocuk çocuğuna harcayan, Allah'ın
 has kullarından biri. Yasin
 süresinin 20. ayetinde "... o sırada

- şehrin öbür ucundan bir adama koşarak geldi..." diye bahsedilen kişinin Habib-i Neccar olduğu ve Yasin'in 13-32 ayetleri arasında anlatılan sonu kanla biten olayın Habib, Yahya, Yunus ve Şem'un-ı Sefa arasında geçtiğine inanılmaktadır.
- H.+dı:**1244/21
- haccāl** (Ar.) : gösterişli, şatafatlı
- h.:**1253/2
- hācet** (Ar.) : ihtiyaç, lüzum, gereklilik, muhtaçlık
- h.:**1257/6, 1258/9
- hādīm** (Ar.) : hizmet eden, yarayan
- h.+ler:**1257/1
- hakk** (Ar.) : Allah, Tanrı, doğruluk ve insaf
- h.:**1242/27,1245/23
- h.+a:**1244/26
- h.+içün:** 1238/15,1239/21
- h.+dur:**1244/19,1245/21
- Hak Te'ālā** (Ar.) : Allah
- H.:**1247/6, 1238/7
1238/11, 1238/22, 1238/24,
1239/20, 1239/5 , 1240/10-11,
1240/18,1240/8, 1241/1, 1241/7,
1242/19, 1242/22, 1244/18,
1244/22, 1244/23, 1245/10,
1245/4, 1245/5, 1246/26,
- 1246/6, 1247/8, 1249/27,
1250/1, 1251/22, 1257/16,
1257/9, 1258/17, 1244/27,
1248/11, 1248/13, 1248/22,
1248/27, 1249/8, 1250/19,
1250/22, 1250/23, 1251/12,
1251/9, 1252/10, 1252/14,
1252/23, 1252/4, 1252/7,
1253/13, 1253/7, 1253/8,
1254/12, 1254/15, 1254/4,
1255/26, 1255/9, 1256/1,
1256/2, 1256/7, 1256/8, 1257/5,
1258/23
- H.+nuñ:**1238/16 , 1242/23,
1242/24,1245/8, 1247/16,
1248/8, 1249/16, 1251/2
- H.+ya:**1245/17, 1247/2
- hakkikat** (Ar.) : bir şeyin aslı veya esası, mahiyeti, gerçek, sadakat, doğruluk
- h.:**1249/27, 1250/21
- h.+en:** 1239/18, 1241/24 1244/11,
1246/12
- h.+deki:**1249/8
- hakkī** (Ar.) : hakikate mensup, gerçek, sahici
- h.:**1257/9
- hakkīm** (Ar.) : bir şeye hükmeden, hākīm
- h.:**1238/21
- h.+dür:**1238/16, 1238/22
- h.+e:**1238/25

- ḥaḳīr** (Ar.) : itibarsız, değersiz, bayağı
ḥ.:1240/19
- ḥaḳīr ol**-(Ar.T.) : değersiz olmak
ḥ.-dı: 1240/21
- ḥāl** (Ar.) : şimdiki zaman, durum, hāl
ḥ.:1245/3, 1253/21, 1256/26
ḥ.+inde:1252/20
ḥ.+inden:1246/24
ḥ.+ine:1239/18, 1247/9
ḥ.+leri:1255/5
ḥ.+üñ:1239/26
- ḥalāşlık** (Ar.T.): kurtulma, kurtuluş
(k-g)
ḥ.+ına:1243/10
- ḥalāyık** (Ar.) : insanlar, mahlūklar
ḥ.:1251/16, 1251/22, 1251/24
- Ḥālīk** (Ar.) : yaratan, yoktan var eden,
yaratıcı
ḥ.:1258/2
ḥ.+uñ:1258/7
- ḥalk** (Ar.) : yaratma, yaratılma, icat,
insanlar
ḥ. 1241/27, 1242/2, 1242/3
- ḥalvet** (Ar.) : yalnız, تنها kalma
ḥ.:1240/3
- ḥarām** (Ar.) : dince yasak edilmiş şey,
kutsal, mübarek
ḥ.:1238/17, 1238/18, 1255/12
ḥ.+a:1238/17
ḥ.+dur:1255/23
- ḥ.+ın:**1238/16
- ḥareket** (Ar.) : sarsıntı, kıvıldağa, iş
görme, davranma
ḥ.:1256/4
ḥ.+leri:1247/4
- ḥarīr** (Ar.) : ipek
ḥ.+den: 1253/3
ḥ.+lerle: 1253/2
- ḥāşıl ol**-(Ar.T.) : husule gelen, peyda
olan, çıkan, üreyen, biten
ḥ.-a: 1241/22, 1253/5
ḥ.-an: 1246/19-20
ḥ.-ur:1241/11, 1245/13-14
- ḥāşıl it**-(Ar.T.): peyda etmek
ḥ.-düklerinden:1247/22
- ḥāşıl kıl**-(Ar.T.) : peyda olmak
ḥ.-a:1256/7
- ḥaşret** (Ar.) : iç çekme, üzüntü, keder,
zahmed, iç sıkıntısı
ḥ.+lerümüze:1247/6
- ḥaşyet** (Ar.) : korku, korkma
ḥ.:1241/16
- ḥatāp** (Ar.) : yanlış, yanılma, günah,
kabahat, kusur
ḥ.:1242/6, 1251/7, 1251/8
- ḥātır** (Ar.) : zihin, fikir, gönül
ḥ.1257/9
ḥ.+ına:1257/22
ḥ.+larına:1252/21, 1252/22
ḥ.+uñ:1239/1

ḥātūn : kadın, hatun

ḥ.:1240/23

ḥ.+ları:1253/3

ḥavz (Ar.) : havuz, yıkanılacak yer

ḥ.+ından:1258/23

ḥayāt (Ar.) : varlık, dirilik, canlılık

ḥ.:1256/5

ḥayf (Ar.) : haksızlık

ḥ.+ı: 1258/13

ḥayr (Ar.) : iyi, faydalı iş, fayda

ḥ.:1240/11, 1240/17, 1240/18,

1242/1, 1242/7, 1242/12, 1246/23,

1252/12, 1252/13, 1252/13,

1252/15

ḥ.+a:1246/25, 1251/8

ḥ.+dan:1241/26, 1241/27

ḥ.+lardan:1240/20

ḥayvān (Ar.) : canlılık, dirilik, hayvan

ḥ.+lardan:1250/9

ḥ.+larıñuza:1248/3

ḥāzır (Ar.) : huzurda bulunan,bizzat

bulunan, göz önünde olan

ḥ.: 1254/12

ḥāzır ol-: hazır olmak

ḥ.-alar:1258/19

ḥ.-ınurlar:1252/9

ḥ.-urlar:1247/15

ḥazīne (Ar.) : devlet malının, devlet

parasının saklandığı yer

ḥ.+leri:1258/11

ḥazīnedār (Ar.) : hazinenin idare

muhafazasına memur edilen kimse

ḥ.+ına:1253/24

ḥazret (Ar.) : saygı saymak üzere

büyüklere verilen unvan

ḥ.+i:1257/15

ḥ.+inden:1238/11

ḥ.+ine:1251/25

ḥelāl (Ar.) : kullanılması şer'an cāiz

olan

ḥ.:1238/13

ḥ.+dür:1255/24

ḥ.+e:1238/14

ḥ.+i:1255/12

ḥ.+üñ: 1238/13

helāk eyle- (Ar.T.) : mahvetmek

h.-dük:1247/13

h.-ye:1240/3

helāk id- (Ar.T.) : mahvetmek

h.-üp:1247/1

helāk ol- (Ar.T.) : mahvolamk

h.-dı:1244/23

helāklik (Ar.T.) : helaklik

h.:1254/8, 1255/7

h.+e:1253/21

h.+üñüze: 1254/9

hemān (Far.) : hemen, derhal

h.:1240/1, 1242/23, 1245/7,

1247/4, 1250/13,1258/8

ḥesāb (Ar.) : sayma, hesap, aritmetik

- h.**:1258/22
h.+da:1250/12
h.+dan:1253/9
h.+uñ:1250/12
h.+uñuz:1245/8
- hicāb** (Ar.) : utanma, perde
h.:1254/19
- hidāyet** (Ar.) : hak yolunu arama, doğru yola kılavuzlanma
h.:1240/24, 1240/24, 1240/26, 1241/2, 1245/24, 1246/16
h.+e:1254/16, 1254/17
h.+i:1254/19
- hidāyet bul-** (Ar.T) : hak yolunu bulmak
h.-:mış:1245/24
- hidāyet vir-** (Ar.T) : hak yolun bulmasını sağlamak
h.:1246/16
- hikmet** (A.r) : hakîmlik, sebep
h.+ine:1251/3
- hilkāt** (Ar.) : yaratılma, yaratılıŝ
h.+ini: 1255/4
- hiṭāb** (Ar.) : bir veya birçok kelimeleri ağızdan veya yazı ile söyleme
h.:1253/13
- hiżmet** (Ar.) : iŝ, iŝ görme, memurluk krŝ. hizmet
h.:1257/1
h.+e:1257/2
- hod** (Far.) : kendi
h.: 1242/22, 1254/13, 1255/3 1256/4
- hulḳ** (Ar.) : huy, tabiat
h.+ın:1239/27
- hulḳlan-** (Ar. T.) : huy, ahlak edinmek
h.-maḳla:1239/27
- hūrī** (Ar.) : cennet yüzlü, güzel yüzlü, cennet kızı
h.+den:1253/3
h.+lerdür:1253/1
h.+lerle:1252/20, 1253/2
- hurma** (Ar) : hurma ağacının yemiŝi
h.+lar:1247/21
h.+nuñ:1249/7
- husūmet** (Ar.) : düşmanlık, kıskançlık, hasımlık
h.+in:1257/19
- husūmet id-** (Ar.T.) : düşmanlık etmek
h.-eler:1254/3
h.-erken:1251/15
h.-erler:1257/14
- hüccet** (Ar.) : ŝeriat mahkemelerinden verilen bir hak veya resmi vesika.
h.: 1257/23
- hüküm** (Ar.) : hüküm, emir, buyruk, komuta
h.:1238/19, 1238/24
h.+en:1249/12

h.+i:1239/9,1243/3,
1249/10,1249/11, 1258/7

h.+inde:1258/13

h.+ine:1251/4

hüküm ol-(Ar.T.): hükümlük

h.-inmişdur: 1238/16

hürmet (Ar.) : saygı, haramlık

h.+le:1238/8

-I-

ırak ol-: uzak olmak

1.-uñ:1254/8

1.-dukları:1242/8

1.-mağıla:1239/25

ırmak: ırmak

1.+lar:1247/21

ıztırār (Ar.) : çaresiz olmak,

mecburiyet,ihtiyaç

1.+da: 1238/14

-İ-

ı̄bādet (Ar.) : Allah'ın emirlerini yerine

getirme, tapma, tapınma

ı̄ .+i:1242/27, 1243/4

İbn-i Abbās (Ar.) : Peygamber

efendimizin amcalarından, Mekke

fethinde Müslüman olan zāt.

İ.: 1238/8, 1246/14, 1248/25,

1251/15, 1253/15

İbn-i Hanīfe (Ar) : Hanefī mezhebinin

kurucusu.

İ.:1238/10

ı̄bret (Ar.) : kötü bir hadiseden alınan
ders, acayip, tuhaf

ı̄bret al-(Ar.T.) : ibret, ders almak

ı̄.-up: 1246/24,1253/23, 1256/9

ı̄.-a:1239/18, 1257/22,

ı̄.-mağıla:1239/25

ı̄bret id- (Ar.T.) :ibret etmek

ı̄ .-üp:1257/17

ibtilā (Ar.) : bir şeye düşkün olma

i.:1250/24

i.+dur:1250/27

idrāk id- (Ar.T.) : akıl erdirmek

i.-erler: 1255/26

ihtilāf (Ar.) : aykırılık, uyuşmama,

uymama, anlaşmazlık

i.:1252/19

iki : iki (sayı adı)

i.:1238/14, 1240/8, 1240/15,

1241/18, 1241/26, 1242/26,

1243/9, 1243/24, 1243/25,

1244/24, 1248/15, 1250/9,

1251/17, 1255/4, 1258/16,

i.+nci:1251/23, 1251/24

i.+nizüñ:1243/10

i.+si:1242/19, 1244/4, 1244/6,

1244/17

i.+sin:1241/22

i.+sini:1241/18,1243/1

i.+sinüñ:1249/5

ikrār (Ar.) : saklamayıp söyleme, tasdik,
kabul

i.:1247/25, 1248/3

İkrime: Eshamı kiramdan. Neseb ve silsilesi; İkrime bin Ebī Cehil Amr bin Hişām bin Mugīre bin Abdullah bin Amr bin Mahzūm el-Kureyşī el-Mahzūmī'dir. Ebū Cehlin oğludur. Önce İslām'a büyük düşman iken Mekke'nin fethinden sonra müslüman oldu. Mekke'nin feth edildiği gün öldürülmesi emir buyurulan altı kişiden biriydi.

İ:1249/10

iktidā kııl (Ar.T.) -: tabi olmak, uymak

i.-a:1241/15

i.-up:1242/2

ilāh (Ar.) : mitolojide tanrı

i.:1243/17, 1249/27

i.+a:1243/25

i.+umuz:1244/2

i.+uñuz:1244/1, 1244/16

ilerü: ileri

i.: 1247/10, 1250/4, 1253/14,

1253/22, 1254/25

i.+dekileri:1239/17-18

ilet- : iletmek, ulaştırmak

i.-diler:1243/1

i.-eler:1253/24

illet (Ar.) : hastalık, sakatlık

İ.:1251/8

illet tüt- (Ar.T.) : hastalanmak

İ.-unup:1250/22

illet it-(Ar.T.) : hasta etmek

İ.-mege:1238/6

İ.-inüp:1251/4

illetli (Ar. T.) : hastalıklı, sakat

İ.+lerüñ:1244/2

illetlik (Ar.T.) : hastalıklık (k-g)

İ.+i:1244/6

İ.+in:1244/3

İmān (Ar.) : inanma, inanç, İslam dinini kabul etme

İ.:1239/24, 1241/24, 1246/12,
1246/22

İ.+a: 1239/20, 1241/4, 1242/27,
1245/7

İ.+la:1241/1, 1251/10

İmām Ebü'l-Leys (Ar.) : X. asrın

ikinci yarısında yaşamış Hanefî fıkıhçısı ve kelamcısıdır.

İ.:1258/14

İNād (Ar.) : ısrar, ayak direme,

dediğinden vazgeçmeme

İ.:1241/14,1247/10, 1251/11,
1252/6

İNād ed- (Ar.T.) : inat etmek

İ.-üp:1251/11

İ.-meyüp:1241/14

- inʿām** (Ar.) : nimet verme, iyilik etme
i.+dan:1256/18
i.+ı:1256/14
- inʿām kı1-**(Ar.T.) : iyilik etmek
i.-dı:1247/26
- inan-** : inanmak
i.-aydı1:1247/6
i.-madı1lar:1242/21
i.-madı1nız:1252/6
i.-up:1241/12
- indür-**: indirmek
i.-di:1239/8
i.-dük:1239/14, 1246/27, 1255/27
i.-düm:1256/2
i.-mek:1239/8, 1255/10
i.-üp:1239/9, 1239/11, 1247/17, 1255/10
- inkār** (Ar.) : yaptı1ını saklama, gizleme, reddetme, tanımama
i.+ı1nızdan:1245/6
- inkār id-** (Ar.T.) : reddetmek
i.-er:1257/20
i.-üp: 1254/1-2, 1254/4, 1257/14
- inkār kı1-**(Ar.T.) : reddetmek
i.-dı1lar:1245/3
- inşāf** (Ar.) : merhamete, insafa dayanan adalet
i.+a:1247/10, 1248/7
- intikāl id-** (Ar.T.) : : bir yerden başka bir yere göçmek
i.-üp:1246/19
- intikām** (Ar.) : intikam, ö1 alma
i.+ın:1257/12
- intikām al-**(Ar.T.) : intikam almak
i.-ma1:1248/24-25
- irādet** (Ar.) : irāde, dileme, gönül iste1i
i.+iyle:1245/5
- ı1rāz** (Ar.) : yüz çevirme, başka tarafa dönme, çekinme, sakınma
i.:1250/10
- ı1rgür-**: ulaştırmak, eriştirmek
i.-e.: 1246/9
- ı1sā** (Ar.) :İncil'in nāzil oldu1u peygamber
ı1.:1242/16, 1242/18, 1245/3, 1245/5, 1254/27
- ı1sā Peygamber:** İsa peygamber
ı1.:1242/22, 1242/23
ı1.+üñ:1242/15, 1242/18
- ı1sbāt** (Ar.) : kanıtlama, ger1ekli1ini ortaya koyma
i.:1238/27
- İslām** (Ar.) : İslam dini
i.:1239/6, 1240/24
i.+a:1244/21, 1245/25, 1246/20
i.+dür:1239/2
- iste-** : istemek, dilemek
i.-di:1240/9, 1243/4
i.-meyüp:1241/16
i.-mezler:1245/23

- i.-r:**1245/22
- i.-süñ:**1243/26
- i.-yü:**1240/4
- istiḍād** (Ar.) : kabiliyet, anlayışlılık, akıllılık
- istiḍād id-** (Ar.T.) : akıllılık etmek
- i.-üñ:**1250/3
- istifhām** (Ar.) : sorma, anlama
- i.:** 1247/25
- i+dur:** 1241/3
- istihzā** (Ar.) : birileriyle eğlenme, alay etme
- i.:**1247/7, 1250/21
- istihzā id-** (Ar.T.) : alay etmek
- i-üp:**1247/8
- istikāmet** (Ar.) : doğruluk, doğru hareket, bir şeyin bir tarafa uzanması
- i.:**1243/23
- iş:** iş, hal, durum
- i.**1242/24, 1243/7, 1243/21, 1245/20, 1245/21, 1251/11, 1253/25, 1256/3, 1256/21, 1256/23, 1257/16, 1257/21
- i.+e:**1240/10, 1240/11
- i.+i:**1243/23, 1244/22, 1246/16, 1257/8
- i.+dür:**1244/12
- i.+in:**1243/18
- i.+üñ:**1243/10
- i.+leri:**1247/8
- i.+inüñ:**1243/20
- ḥitāb** (Ar.) : azarlama, tersleme, paylama, zahmet verme
- ḥi.:**1254/8
- ḥitāb id-**(Ar.T.) : azarlamak
- ḥi.-üp:**1254/8-11
- ḥitibār** (Ar.) : saygı gösterme, ehemmiyet verme, şeref verme, haysiyet
- i.:**1250/6
- ḥitkād** (Ar.) : düğümlenip kalma, bir şeye bağlanma, gönülden inanma
- i.:**1239/26
- i.+ı:**1251/5
- i.+ını:**1241/1
- i.+lardan:**1240/27
- i.+larını:**1240/26
- i.+dur:**1251/5
- ittifāk** (Ar.) : birleşme, uyuşma
- i.+uñuz:**1244/20
- ḥivāz** (Ar.) : bedel, karşılık olarak verilen
- ḥi.+lar:**1252/12
- izāfet kııl-**(Ar.T.): iki şey arasındaki bağı, ilgiyi kurmak
- i.-up:**1242/25, 1245/11
- izhār** : (Ar.) : gösterme, açığa çıkarma
- i.:**1257/17

- Ka'b** (Ar.) :Sahabe-i kiramın büyüklerinden biri olup Rasûlüllah (s.a.s)'in vahiy kâtiplerindendir. Übey (r.a)'in babasının adı Ka'b, annesinin ismi Suheyle'dir. Medineli olup Hazrec kabilesinin Neccâr oğulları kolundandır. Ebû İshâk Kā'b b. Māti' b. Heynū' el-Himyerī el-Yemānī (ö. 32/652-53) Benī İsrāil'e dair rivayetleriyle tanınan tâbi. Kā'b el-Ahbār'ın güvenilirliği konusu tartışılmıştır. Onun verdiği bilgilere Hz. Ömer'in ilgi gösterdiği, kendisinden öğüt istediği ve tavsiyelerine uyduğu rivayet edilmiş ancak bazı şeyleri nakletmekten vazgeçmediğ takdirde kendisini Medine'den süreceğini söylediği belirtilmiştir.
- K.:**1238/10
- ķabūl** (Ar.) : alma, içeri alma, razı olma, alıp kullanma
- ķ.:**1238/10, 1239/5, 1239/7, 1241/11, 1241/15, 1246/25
- ķabz** (Ar.) : el ile tutma, avuç içine alma
- ķ.+ındadur:** 1257/4
- ķabz eyle-** (Ar.T.) : ölmek
- ķ.-ye:**1258/21
- ķabz it-** (Ar.T.) : ölmek
- ķ.-meye:**1258/20
- ķabz ol** -(Ar.T.) : ölmek
- ķ.-unca:**1258/19
- ķabūl** (Ar.) : razı olma
- ķ.:**1238/7, 1239/7
- ķabūl id-**(Ar.T.) : razı etmek
- ķ.-eler:**1241/11
- ķ.-üp:**1241/15, 1246/25
- ķabūl ol-**(Ar.T.) : razı olmak
- ķ.-ınur:** 1239/5
- ķaç-**: kaçmak
- ķ.-an:**1248/12,1250/18, 1253/24, 1255/24, 1257/5
- ķadar** (Ar.) : miktarında, ölçüsünde, derecesinde
- ķ.:**1238/8, 1238/18, 1242/2, 1242/4, 1242/4, 1242/10, 1242/11, 1246/17
- ķ.+dur:**1257/18
- ķadem** (Ar.) : ayak
- ķ.:** 1239/12, 1239/26
- ķ.+üñüz:** 1242/10
- ķādir** (Ar.) : kudret sahibi, güçlü, Allah
- ķ.** 1258/5, 1258/6, 1258/4
- ķ.+dür:**1257/24, 1258/12
- ķādirlik** (Ar. + T.) : kadirlik (k-g)
- ķ.+ine:**1250/8
- kāfir** (Ar) : hakkı tanımayan, bilmeyen
- k.:** 1256/1
- k.+ler:**1238/24, 1240/18, 1241/5, 1245/1, 1250/17, 1251/6,

- 1253/10, 1254/1, 1256/27,
1257/13
- k.+lerde:**1256/4, 1256/7
- k.+lerden:**1256/8
- k.+lere:**1250/25, 1253/13,
1255/8-9, 1257/23
- k.+leri:**1253/23,1254/24
- k.+lerine:**1249/16, 1250/15
- k.+lerüñ:**1238/23, 1239/20,
1250/13, 1257/11, 1257/18
- ķahhār** (Ar.) : kahredici, yok edici,
batırıcı
- ķ.** 1241/17
- ķā'ide koy-**(Ar.T.) : esas, temel, yol
koymak
- ķ.-ana:**1242/4
- ķ.-sa:**1242/2, 1242/3
- ķ.-ana:**1242/3-4
- ķal-** : geri kalmak, sonraya kalmak, ayrı
kalmak, olduğu yeri ve durumunu
korumak, sabit bir halde kalmak
- ķ.-dı:**1248/7
- ķ.-duķlarından:**1240/10
- ķ.-madı:**1243/20, 1244/8, 1247/4
- ķ.-mayız:**1244/11
- ķ.-ur:**1248/12
- ķ.-a:**1251/5, 1254/5
- ķ.-alardı:**1254/25
- ķ.-an:**1250/3
- ķ.-dı:**1249/6
- ķ.-madı:**1252/7
- ķ.-mayaydı:**1254/25
- ķaldur-**: kaldırmak
- ķ.-dı:**1240/16
- ķ.-up:**1251/25
- ķamu:** hep, bütün, tamamen
- ķ.:**1249/27, 1254/10
- ķan-**: doymak, mutmain olmak, razı
olmak
- ķ.maklığı:** 1258/24
- ķanđı :** hangi
- ķ.:** 1258/16
- ķ.+nuz:**1243/3
- ķ.-yup:**1241/1
- ķanmıř:** mutmain, doymuş, rāzı
- ķ.:** 1258/22, 23
- ķapla-** : kaplamak
- ķ.-duķ:**1240/24
- ķ.-r:**1248/11
- ķarart-**: karartmak
- ķ.-ibilür:** 1249/13
- ķarye** (Ar) : köy, kasaba
- ķ.-i Antakıyye:** 1242/15
- ķasāvet** (Ar.) :sertlik, katılık
- ķ:**1254/18
- ķařd** (Ar.) : bile bile yapma, niyet, kötü
işlere kalkışma
- ķ.+ına:**1255/17
- ķařd id-**(Ar.T.) : bile bile yapmak
- ķ.-üp:**1240/7

- ķ.-diler:**1245/26-27
- ķasem** (Ar.) : yemin, and
- ķ.:** 1238/11
- ķāšķi:** kešķe
- ķ.:** 1247/6
- ķatāde** (Ar.) : Katāde bin Diāme, hicri 60 (m.680) yılında āmā olarak doğdu; bedevī bir aileye mensuptur. Soyu Şeybānoğulları'ndan Sedūs kabilesine dayanır. Ailesinin çölden Benī Şeybān'ın yanına, ardından Sedūs kabilesiyle birlikte Basra'ya göç ettiği nakledilir. Katāde, özellikle tefsir sahasında uzmanlaşmış olmakla birlikte Arap dili, cahiliye dönemi şiiri, neseb yani soy ilmi ile ilgili olarak elde ettiği bilgiden dolayı tabiun döneminin önde gelen ālimleri arasında zikredilmiştir. H. 117'de (m.735) vefat etmiştir.
- ķ.:** 1238/10
- ķat:** kat
- ķ.+ina:**1240/7, 1243/1, 1243/2, 1243/9, 1257/1, 1257/15
- ķ.+ında:**1238/7, 1243/23, 1250/25, 1257/1, 1257/5, 1258/17
- ķ+ındadur:**1245/22, 1245/8
- ķ.+umuzda:**1244/13, 1247/14, 1252/9
- ķatī** : (Ar.) kesip atan, tereddüde mahal vermeyen , kesin
- ķ.:**1240/18, 1245/13, 1246/9
- ķatre** (Ar.) : damla, damlayan şey
- ķ.:**1257/13
- ķavm:** bir peygambere bağı olan insan topluluğı, millet
- ķ.:**1242/27, 1244/24, 1245/20, 1245/23, 1245/27, 1246/14, 1246/5, 1254/7, 1242/26
- ķ.+e:**1245/23, 1246/16, 1247/7
- ķ.+i:**1239/14, 1239/16, 1244/14, 1247/1, 1254/3
- ķ.+in:**1254/21, 1254/27
- ķ.+ine:**1240/9, 1242/14, 1242/15, 1242/19, 1242/20, 1245/10
- ķ.+inüñ:**1246/20, 1247/9
- ķ.+iyle:**1254/27
- ķ.+lerdür:**1245/24
- ķ.+siz:**1245/17
- ķ.+üm:**1246/21
- ķ.+üñ:**1241/24, 1246/24, 1247/12, 1256/11, 1256/23
- ķ.+üñi:**1254/26
- ķāziyye** (Ar.) : iş, husus, mesele
- ķ.:**1244/21- 23
- ķ.+sin:**1247/9
- ķelām** (Ar.) : söz, lakırdı, söyleyiş
- ķ.+dan:**1239/17
- ķ.+dı:**1255/17

- k.+m:**1243/26
- Kelbī** (Ar.) : Cebrail aleyhisselamın şekline girdiği sahābī.
- K.:** 1249/1, 1254/20
- kepenek** (Far.) : çobanların giydiği, kolsuz, dikişsiz, keçeden yapılmış giyecek.
- k.+ler:**1256/20
- kerāmet** (Ar.) : kerem, ikram, ağırlama
- k.+den:**1246/22
- k.+lere:**1241/14
- k.+leri:**1246/20
- kes-** : kesmek, kesin sonuca bağlamak
- k.-medi:**1246/23
- k.-megil:**1241/18
- kığır-**: çağırarak, davet etmek, seslenmek, haykırmak
- ķ-up:** 1240/19, 26
- kışās** (Ar.) : öldüreni öldürme, yaralayana yaralama cezası
- ķ.+larından:**1239/25
- kıyāmet** (Ar.) : dünyanın sonu
- ķ.:**1247/15, 1251/11, 1251/19, 1252/11, 1252/13, 1252/14, 1252/18, 1253/9, 1257/2
- ķ.+de:**1254/1
- kıymet** (Ar.) : kıymet, değer, bedel
- ķ.+i:**1250/25
- kimse:** kim olsa
- k.** 1239/8, 1243/20, 1247/2, 1252/24, 1254/12, 1258/15
- k.+ler:**1256/3
- k.+lere:**1240/11,1241/11, 1245/23
- k.+leri:**1250/19, 1255/27
- k.+ nüñ:** 1239/10, 1251/3, 1255/3
- k.+ye:**1240/19, 1253/15
- ķişi** : ķişi
- k.:**1240/7, 1243/25, 1244/4, 1245/20, 1245/21, 1245/23, 1245/24, 1251/17, 1251/18, 1252/23, 1252/24, 1256/5, 1257/3, 1258/15
- k.+lere:**1257/3
- k.+yem:**1243/19
- ķitāb** (Ar.) : kitap
- k.:**1253/14
- k.+lar:**1238/19
- ķoñşu:** komşu
- ķ.+ları:**1254/3
- ķonuk:** misafir
- ķ.+larına:**1254/22
- ķop-**: kopmak, kalkmak, dirilmek
- ķ.-a:**1251/11, 1251/19, 1257/14 , 1252/17, 1258/22
- ķ.-mağından:**1252/14
- ķ.-ıcaķ:**1258/22
- ķ.-aruruz:**1241/25
- ķ.-maķlıķı:** 1257/25
- ķork-** : korkmak

- ķ.-a:**1241/16
ķ.-alar:1241/12
ķ.-an:1250/6
ķ.-mağı:1250/10
ķ.-uñ:1250/3, 1250/4, 1250/2
ķ.-up:1252/16
ķorkut-: korkutmak
ķ.1241/4
ķ.-a:1241/18, 1241/18 , 1255/27, 1256/3
ķ.-an:1239/15
ķ.-asın:1239/14, 1239/16
ķ.-dı:1247/11, 1251/10
ķ.-ma:1241/4
ķ.-duđuñ:1241/10
ķ.-ursuñuz:1251/12
ķorkutul-: korkutulmak
ķ.-dı:1239/16
ķ.-madı:1239/14
ķ.-an:1251/27
ķ.-duğından:1239/17
ķorku: korku
ķ.: 1251/5
ķ.+larına:1252/1
ķ.+yı:1241/19
ķoy- : koymak
ķ.-ana:1242/3, 1242/4
ķ.-dı:1243/5
ķ.-mıřsuñ:1243/25
ķ.-sa:1242/2, 1242/3
ķ.-up:1243/15,1250/12, 1251/7
ķ.-uñ:1246/2
ķoyun: koyun
ķ.:1247/24, 1256/19
ķ.+lar:1256/12
ķ.+larından:1250/17
ķudret (Ar.) : kudret, takat, güç,
Allah'ın ezeli gücü
ķ.+dedür:1258/2
ķ.+i: 1244/18, 1246/9, 1250/20, 1257/4, 1258/11
ķ.+üm:1244/9
ķ.+ümüz:1256/11
ķ.+ümüze:1257/20
ķ.+in:1257/17
ķ.+leri:1244/13,1255/6,
ķudreti yet-(Ar.T.) : güçleri yetmek
ķ.-erken:1250/20
ķ.-meye:1246/9
ķ.-mez:1239/10,1244/9,1256/26,
ķul : kul, köle, esir, hizmetçi
ķ.:1242/6, 1257/22
ķ.+ları:1250/23,1250/24
ķ.+laruñ:1247/5
ķ.+larına:1256/9
ķur'ān (Ar.) :Hz. Muhammet'e inen kitap.
ķ.:1238/3, 1238/12, 1238/19

1239/1, 1239/12, 1239/22,
1239/9, 1241/14, 1246/24,
1255/9

Ḳ.+a:1238/11

Ḳ.+da:1238/20, 1238/20,
1238/24

Ḳ.+dur:1255/12

Ḳ.+ı: 1239/13, 1239/24,
1239/24, 1239/8, 1241/11,
1255/27, 1256/2

Ḳ.+la:1238/16

Ḳ.+uñ:1238/10, 1258/14

ḳurtar: kurtarmak

ḳ.-mağičün:1254/9

ḳ.-sardur:1238/7

ḳurtul-: kuurtulmak

ḳ.mak: 1238/4

ḳ.-lasın: 1254/15

ḳ.-lasız: 1253/23

ḳuṣ: kuş

ḳ.:1241/20

ḳ.+a:1241/20

ḳuvvet (Ar.) : güç, kuvvet, sağlamlık,
bir hükümetin askeri gücü

ḳ.:1252/23

ḳ.+ümüz:1256/11

ḳ.+in:1255/3, 1255/5

ḳ.+ince:1252/23

ḳ.+lerine:1255/2

ḳuvvetlendür- (Ar.T.) :

kuvvetlendirmek

ḳ.-dük:1244/25

küfr (Ar.) : Allah'a ve dine ait şeylere
inanmama, dinsizlik, imansızlık,
İslām dinine uymayan inanışlarda
bulunma

k.:1240/21,1241/5

k.+ler:1240/26

k.+üñüz:1253/26-27

k.+lerin:1254/17

k.+lerle:1254/18

-L-

lafz: (Ar.) : söz

l. 1241/3, 1248/1

l.+ın:1255/20

l.+ıyla:1253/15

leşker (Far.) : asker, kahraman

l.+idür:1256/27

l.+ini:1247/1

levḩ-i maḩfūz (Ar.) :Allah tarafından
tacdīr edilen şeylerin yazılı

bulunduğu mānevī levha, ilahī ilim

krş. Levḩü'l maḩfūz

l. 1242/11

lezzet (Ar.) : tat, çeşni, lezzet

l.:1252/21

l.+i:1253/5

l.+ine:1246/26

Lūt (Ar.) : Hz.İbrahim'in yeğeni olan
peygamber.

L.: 1254/21

L.+u: 1254/22

luṭf (Ar.): hoşluk, güzellik

l.+ı:1258/24, 1256/8

l.+la:1243/11

-M-

mağfiret (Ar.) : Allah'ın kullarının

günahlarını bağışlaması

m.+le:1241/22

mağrib (Ar.) : batı, batı tarafında olan

memleketler, akşam

m.+den:1248/23

m.+inde:1248/15

m.+de:1248/20

mağrūr ol- (Ar.T): gururlu olmak

m.-up: 1246/26, 1250/3

m.-urlar:1255/2

m.-maya:1239/18

maḥfūz (Ar.) : saklanmış, gözetilmiş,

korunmuş

m.+da:1242/11

maḥmaşa (Ar.): açlık, açlıktan zayıf

düşme

m.: 1238/14

maḥşer (Ar.) : haşır olunacak yer,

kıyamette dirilip ölümlerin

toplanacakları yer, çok kalabalık

m.:1253/13

m.+de:1254/13

maḥrūm (Ar.) : bahtsız, nasipsiz,

istediğini dilediğini elde edemeyen

m.:1240/27

m.+lardan:1253/21

maḥved- (Ar.T.) : yok etmek, perişan

etmek

m.-üp :1254/17, 1254/24

maḥzā (Ar.) : ancak, yalnız, halis,

katıksız

m.:1238/17

maḥşūd (Ar.) : kasdolunan, istenilen

şey, istek

m.:1238/23

m.+a:1241/21

maḥşūda ir-: isteğini elde etmek

m.-mez:1241/21

maḥşūd-ı ḥayāt: hayatın gayesi

m.:1256/5

māl (Ar.) : varlık, servet, para, nakit

m. 1251/2

m.+umuza:1251/7

m.+ına:1250/27

m.+uñuzdan:1250/18

m.+larında:1251/1

m.+laruñuzdan:1250/16

mālīk (Ar.) : sahip, bir şeye sahip olan

m.:1256/12

m.+ün:1256/10

maʿnā (Ar.) : anlam, manā, içyüz

- m.+lar:**1255/25
m.+sı:1238/10
m.+sıdur:1244/23
m.+sına:1238/21, 1248/1
m.+sınadur:1247/26
m.+sından:1257/3
- mānī** (Ar.) : engel olan, engel
m.:1243/3
- ma^ṣīyet** (Ar.) : itaatsizlik, asilik, isyan, günah
m.+den:1254/11
- mecāl** (Ar.) : güç, kuvvet, imkan, takat
m.:1251/21
- meded** (Ar.) : yardım, imdat
m.:1249/23
- melāike** (Ar.) : melekler
m.:1247/1
- melik** (Ar.) : Allah adlarından, mal sahibi, padişah, hükümdar
m.:1244/12, 1244/13
- melekü'l- mevt** (Ar.) : ölüm meleği, Azrāil
m.:1255/20, 21
- mel^ṣūn** (Ar.) : lanetlenmiş, kovulmuş
m.:1240/3
- melūl** (Ar.) : usanmış, bıkmış, bezmiş
m.:1239/1
- menfa^ṣāt** (Ar.) : fayda, kār, çıkar, yarar
m.: 1248/3, 1257/27
m.+ler:1256/18
- mensūh** (Ar.) : hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış
m.:1238/24
- menāzil** (Ar.) : menziller, konak yerleri
m.:1248/26, 1249/1
m.+lerinde: 1248/24
- menzil** (Ar.) : yollardaki konak yeri, konak, ev
m.:1249/2, 1249/2
m.+de:1248/16
m.+e:1241/19, 1249/3
m.+i:1248/16, 1248/17
m.+idür:1248/15
m.+inde:1249/6
m.+leri:1249/3
- mertebe** (Ar.) : derece, basamak, rütbe, paye, miktar
m.+ler:1252/15
m.+lere:1252/14, 1252/17
- meşel** (Ar.) : benzer, örnek, numune
m.:1247/9, 1257/20
- mescid** (Ar.) : namaz kılınacak yer, küçük cami
m.+den:1242/8
m.+e:1242/9
- Mesrūk** (Ar.) : Mesrūk bin el-Ecdā veya tam adıyla Mesrūk bin el-Ecdā bin Mālik el-Hemedānī el-Vedāī el-Kūfī, tabiun dönemi hadis ve fıkıh bilgini. Doğum tarihi

- bilinmemekle birlikte Yemenli
olduğu ve Hz.Ebubekir
zamanında Medine'ye geldiği
bilinmektedir. Daha sonra Kūfe'ye
yerleşmiştir. H.62 (m.682) veya
h.63 (m.683) yılında vefat
etmiştir. Hadis münekkitleri
tarafından güvenilir kabul edilen
Mesrūk'un rivayetleri Kütüb-i
Sitte'de yer almış ve kurrādan
olduğu için Kūfe tefsir ekolü
müfessirlerinden sayılmıştır.
- M.:**1242/6
- meşriḳ** (Ar.) : güneş doğacak cihet,
gündoğusu, doğu. Şark ciheti.
- m.+:** **mda:** 1248/15
- metā^c** (Ar.) : elde bulunan varlık,
satılacak eşya
- m.:**1251/9
- m.+'**an:1249/24
- mevā^cız** (Ar.) : öğütler, nasihatlar
- m.+ların:**1241/11
- meyyit** (Ar.) : ölmüş, krş. meyte
- m.:**1244/13
- mezmūm** (Ar.) : yerilmiş, ayıplanmış
- m.:**1255/23
- minnet** (Ar.) : iyilik yapana karşı
kendini borçlu hissetme
- m.:**1257/8
- m.+e:**1250/26
- mişāl** (Ar.) : örnek, benzer, rüya
- m.+lerinden:**1239/25
- miskīn** (Ar.) : aciz, zavallı, beceriksiz
- m.+lere:**1250/16
- m.+lerdür:**1250/13
- mişl** (Ar.) : benzer, eş
- m.+ine:**1243/12
- m.+üñüz:**1243/11
- m.+leri:**1242/14
- mizān** (Ar.) : ölümden sonra mahşerde
hesap görüldükten sonra herkesin
amellerinin tartılacağı ilahi adalet
terazisidir.
- m.:** 1251/24
- mu'azzeb** : (Ar.) : acı çeken, azap içinde
olan
- m.:**1253/27
- mubāḥ** (Ar.) : yapılmasında günah ve
sevap olamayan şey
- m.:**1238/19
- mū^ccizāt** (Ar.) : mucizeler
- m.+ı:**1242/18
- mu^ccize** (Ar.) : harikulā işler, hareketler,
haller
- m.+leri:**1242/18
- muḥālefet** (Ar.) : uygunsuzluk,
aykırılık, düşmanlık
- m.+:**1240/25, 1245/17

muḥālif (Ar.) : aykırılık gösteren,

muhalif

m.:1242/3

muḥkem (Ar.) : tahkīm edilmiş, sağlam

kılınmış, berk

m.:1241/1, 1241/16

m.+dür:1238/20, 1238/20, 1238/21

muḥkemlik (Ar.T.) : sağlamlık k-g

m.+i:1238/16

muḥliş (Ar.) : halis, katıksız

m.+ler:1253/11

m.+lerden:1253/10

muḥtāç (Ar.) : ihtiyacı olan, kendisine

bir şey lāzım olan, yoksul, fakir

m.:1251/7, 1257/5, 1258/23

Muḳātil (Ar.) : Ebü'l-Hasen Mukātil b.

Süleyman b. Beşir el-Ezdî el-Belhî

(ö. 150/767), Kur'an'ı baştan sona

kadar tefsir eden ilk müfessir

olarak bilinir. Yazmış olduğu

Tefsir-i Kebir isimli kitabı İslam

dünyasında yazılmış ilk tam tefsir

kitabı özelliği taşımaktadır.

M.:1238/12, 1240/2, 1246/17,

1249/4, 1250/4, 1252/19

muntazır (Ar.) : intizar eden, gözleyen,

bekleyen

m.:1251/13

m.+lardur: 1244/15

m.+lardur:1244/15

Müsa: Allah Teālā'nın, dört büyük

kitaptan biri olan Tevrat'ı verdiği

ve yeryüzünde dinini tebliğ edip

hâkim kılmak için gönderdiği ulu'l-

azm peygamberlerden biridir. Hz.

İbrahim'in soyundan olup, İsrâil

oğullarının akidelerini ıslah etmek

ve onları Allah Teālā'nın dilediği

nizama kavuşturmakla

görevlendirilmişti.

M.: 1240/2, 1246/17, 1249/4,

1252/19

muştula- (Ar.T.) : müjdelemek

m.:1241/13

mutaşarrıf (Ar.) : tasarruf eden, yetkiyi

elinde bulunduran

m.:1242/17

muṭī ° (Ar.) : itaat eden, boyun eğen,

bağlı

m.+ler:1253/11

m.+lerden:1253/11

muvāfaqat (Ar.) : uygunluk, uyma,

uzlaşma

m.:1250/20

muvāfıq (Ar.) : uygun, yerinde

m.: 1242/2, 1255/17

murḍār (Far.) : kirli, pis,

m.:1238/15

mübtelā (Ar.) : tutkun, tutulmuş

m.:1241/9, 1252/14

Mücāhid (Ar.) : Sahabeyi görüp

onlardan ders alan tabiinin önemli simalarındandır. İsmi Mücahid ibn Cebr'dir. Kısa künyesi Ebü'l-Haccac'tır. Mensup bulunduğu kabilesi Mahzum'un ismine izafeten "Mahzūmī" olarak da anılmaktadır. Künyesi Ebü'l-Haccac Muhammed ibn Cebr el-Mahzūmī şeklindedir. (642) yılında Mekke'de doğdu. Kays b. Sāib'in kölesiydi. Kur'an'a dair ilk bilgileri Kays'tan aldı ve sahābilerin ileri gelenleriyle görüşme imkânı buldu. Başta tefsir olmak üzere hadis ve fıkıh gibi alanlarda ilim tahsil etmiştir. İbn Abbas'ın ölümünden sonra Mekke tefsir ekolünün önemli bir öncüsü olarak onun yerine tefsir derslerini üstlenmiştir. Süfyān es-Sevrī, Mücāhid'in geniş tefsir birikimine sahip, güvenilir bir müfessir olduğunu söyler; Katāde b. Diāme, onu yaşadığı devirdeki insanlar arasında tefsiri en iyi bilen kişi diye zikreder. İmam Şāfi' ve Buhārī de Mücāhid'in tefsirine güvenmiş, kendisinden gelen görüş

ve rivayetlere kitaplarında yer vermiştir.

M.:1242/5

mühr (Far.) : mühür

m.:1241/6, 1241/7, 1254/5

mühürlen- (Far.T.) : mühürlenmek

m.-di:1241/6

mükāfāt (Ar.) : bir hizmet veya iyiliğin karşılığı olan iyilik

m.: 1258/13

m.+ın:1240/25

mükerrem (Ar.) : muhterem, aziz, saygın

m.: 1240/22

mülāzım (Ar.): bir yere veya bir kimseye sarılıp ayrılmayan, tutunup kalan

m.:1242/10

mümsik (Ar.) : imsāk eden, eli sıkı, cimri

m.+lerdür: 1250/13

münāfıķ (Ar.) : iki yüzlülük eden, iki yüzlü

m.+lar:1240/1, 1253/10

m.+ları:1253/23

münakāşa (Ar.) : atışma, çekişme

m.:1250/12

münāsebāt (Ar.) : uygunluk, ilgi, yakınlık

m.+le:1243/24

münķād (Ar.) :boyun eğen

- m.:**1256/16
- mürsel** (Ar.) : gönderilmiş, yollanmış,
peygamber
m.:1238/25, 1238/27
m.+lerdensin:1238/27, 1239/3
- müstekarr** (Ar.) : sâbit, hiç değişmeyen,
yerleşmiş, değişmez
m.:1248/15
m.+ı: 1248/27
m.+ında: 1248/15, 24
- müşrik** (Ar.) : Allah'a ortak koşan
m.+lerden:1254/4
m.+erdür:1254/4
m.+leri:1247/10
- mütâbaʿat** (Ar.) : birine tabi olan,
arkasından gitme
m.:1245/20, 1245/23, 1246/1,
1246/2
- müyesser** (Ar.) : kolayı bulunup
yapılan, kolay gelen, kolay olan
m.:1258/24
- N-
- nā-çār** (Far.) : çaresiz
n.:1257/6
- nā-gāh** (Far.) : ansızın, vakitsiz,
birdenbire
n.:1248/10, 1251/24, 1252/9
- namāz** (Far.) : namaz
n.:1240/4
n.+ın:1258/19
- naşīb** (Ar.) : pay, hisse, birinin elde
edebildiği şey, Allah'ın kısmet
ettiği şey
n.:1241/27
n.+i:1239/17, 1239/24, 1240/18,
1240/27, 1241/14, 1250/11,
1251/3, 1254/11
- naşīhat** (Ar.) : öğüt, nasihat
n.: 1241/8, 1246/24, 1246/24,
1256/9
n.+lerin:1241/15
n.+dür:1255/12
- naẓar** (Ar.) :bakış, nazar
n.:1239/18, 1240/18, 1242/12,
1249/26, 1253/22, 1254/17,
1256/2, 1256/11, 1256/21, 1257/21
- nāzır** (Ar.) : nazar eden, bakan, gözeten
n.+dur:1254/12
n.+ı:1248/6, 1255/6
- necāt** (Ar.) : kurtulma, kurtuluş
n.:1239/7, 1249/24, 1250/6
n.+larına:1249/24
- neccār** (Ar.) : marangoz, dülger
n.:1245/24
n.+dı:1244/21
n.+ın:1246/19
- nedāmet** (Ar.) : pişmanlık
n.:1247/8
- nefī** (Ar.) : çıkar ile ilgili, faydacı
n.:1239/15

nefis (Ar.) : ruh, can, hayat, kendi, şahıs

> nefis

n.: 1254/11,1255/25

n.+inde:1249/8

n.+ine:1254/11

nesāyih (Ar.) : öğütler

n.:1238/20

n.+ların: 1241/11

nesne : şey, nesne, bir şey

n.:1242/11, 1242/12, 1243/21,

1244/3, 1249/19, 1254/6

n.+de:1244/5, 1256/8

n.+dür:1256/6

n.+lerden:1241/15, 1248/2

n.+leri:1256/6

n.+nüñ:1258/11, 1258/11, 1258/14

n.+ñüz:1244/8

n.+ye:1257/5, 1258/12

n.+yi:1257

nidā (Ar.) : çağırma, bağırma, seslenme,

ses verme

n.:1253/9

niʿmet (Ar.) : iyilik, ihsan, azık, saadet,

mutluluk

n.:1257/3

n.+ler:1247/26, 1252/19, 1256/21

n.+lerden:1247/23

n.+lere:1256/21

n.+leri:1247/25, 1248/2, 1256/21,

1256/23

nisbet (Ar.) : bağlılık, kıyaslama, ölçü

n.:1252/1

n.+le:1251/21

nişān (Far.) : nişan, iz, belirti

n.+lar:1250/8

-O-

od : ateş

o.:1257/27, 1257/27, 1258/1,

1258/2

o.+dur:1243/4

oğlan : evlat (erkek olsun, kız olsun),

erkek evlat

o.:1243/12,1243/12

o.+ı:1243/14

o.+ısuñız:1245/1

o.+ları:1242/11, 1253/16

o.+larını:1249/17

oğl : oğul

o.+ı:1245/24

o.+ını:1244/21

oķu-: okumak

o.:1238/7

o.-duķu:1255/9, 1255/11, 1255/12

o.-madı:1255/19

o.-mak:1255/23

o.-makta:1255/24

o.-muşca:1258/16

o.-r:1248/26

o.-rdu:1255/19

o.-sa:1258/15, 1258/17

- o.-yan:1238/5
o.-yana:1238/6
-Ö-
- öğüt: öğüt
ö.: 1238/6
öğütlen-: öğüt almak
ö.-üp: 1238/6
öl- : ölmek
ö.-di:1246/23
ö.-dükden:1246/4, 1247/1
ö.-eli:1244/14
ö.-meden:1246/25
ö.-miş:1247/16
ö.-mişken:1245/25, 1251/24
ölü: ölü
ö.+lerden:1256/7
ö.+si:1244/16
ö.+yi:1244/12
ölüm: ölüm
ö.:1238/18
ö.+den:1258/12
öldür-: öldürmek
ö.-:1249/8
ö.-di:1243/14
ö.-diler:1244/20, 1244/21
ö.-reler:1244/10
ö.-eydi:1240/8
ö.-ür:1244/9
ö.-e:1245/27
ömr (Ar.):ömür, yaşama, yaşayış, hayat
- ö.+lerine:1255/2
ö.+üñ:1255/2, 1255/4
ö.+ünüñ:1243/12
özr (Ar.) : özür, aybaşı hali (kadınlarda)
ö . 1238/9, 1238/10
-P-
- pādişāh (Far.) : padişah, hükümdar >
pād- šāh
p.:1239/9, 1243/18, 1243/21,
1243/24, 1243/27, 1244/10, 1258/6
p.+a:1244/9
p.+dur:1248/4
p.+ı:1248/2, 1258/11
p.+larına:1243/18
pāk (Far.) : temiz, arı, pak, saf, hilesiz
p.:1240/27
peygāmbēr (Far.) : Allah tarafından
haber getiren
p.:1255/14
p.+lerdensin:1238/22
p.+üñ:1258/23
peynir: peynir
p.:1256/20
pirlik (Far.T.) : yaşlılık, ihtiyarlık k-ğ
p.+e:1255/5
put (Far.) : put> büt
p.:1243/4
p.+lar:1242/27, 1243/2
p.+ları:1243/16, 1244/10,
1246/8, 1257/1

- p.+laruñ:**1246/9 ,1256/27
p.+laruña:1244/11
puḥhāne (Far.) : puthane> büt hāne
p.+ye:1243/15, 1243/16
-R-
- rağbet:** (Ar.) : istekle karşılama, istek,
 arzu, iyi kabul edilme
r.:1251/10, 1252/17
- raḥīm** (Ar.) : merhametli, esirgeyen,
 koruyan, acıyan, ahirette mü'min
 kullarına keremiyle muamele eden
 Cenab- Hak
r.: 1238/5, 1239/10, 1253/6
r.+dür:1239/9
- raḥmān** (Ar.) : dünyada her canlıya,
 mü'min, kāfir ayırt etmeksizin
 merhamet eden, Allah
r.:1241/17, 1245/2
r.+um:1241/17
r.+dan:1241/12, 1241/16
- rahmet** (Ar.) : acıma, esirgeme, koruma
r.:1249/25, 1250/4, 1250/6,
 1258/18
r.+den:1254/8
- recm** (Ar.) : taşlama, taşa tutma
r.: 1245/13
- redd** (Ar.) : geri döndürme, ret, kabul
 etmeme
r.:1238/26
- refc** (Ar.) : kalkındırma, yüceltme,
 yukarı kaldırma
r.:1242/18
- resūl** (Ar.) : peygamber, yalvaç
r.:1239/1, 1239/9, 1239/14,
 1240/5, 1242/1, 1242/9, 1244/26 ,
 1245/2, 1247/2, 1247/7, 1248/18,
 1251/10, 1252/23, 1252/25,
 1255/21, 1257/15, 1258/14
r.+den:1252/22, 1255/17, 1255/18,
 1258/14
r.+i:1240/4, 1240/8, 1240/8,
 1242/2, 1242/26 , 1244/24,
 1246/18, 1248/18
r.+idür:1242/23
r.+ine:1241/15, 1247/9
r.+inüñ:1257/9
r.+ler: 1245/3, 1242/15, 1245/15,
 1245/25, 1252/5, 1252/6
r.+lerden:1242/19
r.+lere:1245/11,1245/20, 1245/21,
 1246/22, 1247/6
r.+leri:1242/15, 1245/26
r.+lerine:1244/21-22, 1247/10
r.+leriyüz:1245/3
r.+lerümüzden:1242/20
r.+lerüñ:1239/2, 1239/4
r.+lüginden:1239/10
r.+üme:1256/1
r.+ümüzdür:1255/11

- r.+üñ:**1242/23, 1242/8 , 1250/8
ress (Ar.) : içi taşla örülmüş kuyu,
 Hanzale bin Safvan'ı içine attıkları
 kuyu.
r.: 1246/15
- rızā** (Ar.) : hoşnutluk, memnunluk
r.+sı:1242/24, 1258/15
r.+sıyla:1242/25
- rızk** (Ar.) : azık, yiyecek, içecek şey,
 Allah'ın herkese bahşettiği nimet,
 rızk
r.:1246/13
r.+uñdur:1257/5
- rızklan-** (Ar. T.) : rızıklanmak
r.-:1250/20
- rızklandur-** (Ar.T) : rızıklandırmak
r.-urdu:1250/19
r.-madı:1250/20
r.-alum:1250/19
- rivāyet** (Ar.) : söylenti, bir haber, söz
 veya hadisenin hikayesi
r.:1238/11, 1248/17, 1252/22,
 1255/13, 1258/14
r.+de:1248/17
r.+dür:1242/6, 1251/16
- rūḥ** (Ar.) : can, his, duygu
r: 1246/19
r.+ın: 1258/21
r.+ında: 1248/10
- rūşen** (Far.) : aydın, parlak, belli
r.:1248/12
- rūşenlik** (Far.T.) : aydınlık (k-g)
r.+ine:1249/13
r.+i:1249/5, 1249/6
- rücūc** (Ar.) : dönme, geri dönme, cayma,
 sözünü geri alma
r.+ñuz:1246/4
- rüsivā** (Far.) : rezil, itibarsız, haysiyetsiz
r.:1254/14
- rüsivālık** (Far. T.) : rezillik (k-g)
r.+ı:1254/14
- rütbe** (Ar.) : sıra, derece, basamak
r.+m:1246/22
r.+müz:1244/8
- S-**
- sa'adet** (Ar.) : mutluluk
s.:1253/10, 1253/19
s.+e:1256/9
- şābit** (Ar.) : hareketsiz , kıyıdamayan,
 ispat edilmiş,
ş.+dür: 1238/21
- şābit tut-**: sabitlemek, sabit tutmak
ş.-a:1241/2
- şabr** (Ar.) : sabır, dayanma, katlanma,
 nefesine hakim olma
ş.:1241/24
- şadağa** (Ar.) : sadaka, zekat
ş.:1250/26
- şağır:** sağır
ş.+lara:1244/2

şag ol-: sağ olmak

ş.-di:1244/5, 1244/7

ş.-up:1244/6

şahābī (Ar.) : Hz. Muhammed'i görmüş

ve sohbetlerinde bulunmuş olan

ş.:1240/7

şakın- : sakınmak, muhafaza etmek

ş.-up:1256/6

şakla- : esirgemek, muhafaza etmek

ş.-mişuz:1242/11

ş.-rlar:1258/2

şaltanat (Ar.) : sultanlık, hükümdarlık

s.ı:1249/10, 1249/10, 1249/11

s.+ında:1249/12

sataş- : bir kimseyi rahatsız edecek

davranışta bulunmak, musallat

olmak, sarkıntılık etmek

s.-up :1253/8

sa'y (Ar.) : çabalama, gayret, emek,

geçinmek, iş işleme

s.:1242/12, 1243/10

s.+ını:1252/13

sayha (Ar.) : bağırma, narā atma

s.:1251/14, 1251/14

s.+dan:1251/15

şayru : hasta

ş.: 1245/25

sebkad (Ar.) : geçmek, ilerlemek

s.: 1254/18

secde (Ar.) : yere kapanmak, Allah'ın

rızasını kazanmak için yüzü yere

koyma, secde

s.:1243/17, 1243/18, 1248/20

s.+ye:1240/4, 1240/5

sed eyle- (Ar.) : tıkanma, engel olm

s.-dük:1240/23, 1240/26

selām (Ar.) : barış, rahatlık, onu iyi ve

hayırlı çıkma

s.:1253/7, 1253/8

selāmet (Ar.) : salimlik, eminlik, korku

ve endişeden uzak olma

s.:1249/25, 1254/14

selāmetlik (Ar.T.): selametlik

s.+ :1255/7

serzeniş (Far.) : başa kakma, çıkışma

s.:1253/13

s.+dür:1241/3

sevāb (Ar.) : Allah tarafından

mükafatlandırılan hareket, hayırlı,

bereket, hayır işleme

ş.:1242/2, 1242/7, 1242/7,1255/24,

1257/8, 1258/16

ş.+ı:1242/13

ş.+lar:1241/13

sevāb ol-: sevap olmak

ş.-ur:1242/11, 1242/3.

sevgi : sevgi

s.+sinden:1251/2

s.+sini:1251/2

seyr (Ar.) : yürüme, yürüyüş, yolculuk, gezme s.:1248/26, 1249/4, 1249/4	ş.:1252/21 ş.+e:1252/20 ş.+ler:1252/21
seyrān (Ar.) : gezinme, bakıp seyretme s.:1248/27	şoñra: sonra ş.:1243/5, 1243/6, 1243/9, 1246/4, 1246/18, 1247/1, 1247/17, 1248/6, 1248/11, 1249/22, 1250/13, 1251/22, 1252/25, 1252/9, 1253/13, 1253/9, 1255/26, 1256/8, 1257/18, 1258/12
şıdık (Ar.) : doğruluk, gerçeklik, yürek temizliği ş.+mı:1241/16	şor- : sormak ş.:1244/13 ş.-dı:1243/19, 1244/1, 1245/21 ş.-dum:1255/18 ş.-up:1253/24
şıfat (Ar.) : hāl, keyfiyet, sūret, şekil, varlık ş.:1240/19 ş.+ından:1239/3 ş.+la:1240/21,1240/21 ş.+lardur:1240/20	şu : su ş.:1249/23, 1250/25, 1251/18, 1251/18 ş.+dan:1257/18 ş.+lardan:1247/22
şığır : sığır ş.+ :1247/24 ş.+da:1256/4 ş.+larından:1250/17	şūr (Ar.): Kıyamet günü İsrail Aleyhisselām'ın çalacağı boru. Buna Sur-u İsrail de denir. ş.:1251/15, 1251/16, 1251/18, 1251/24 ş.+da:1251/22, 1251/23
sinle : mezar, mezarlık s.+de: 1252/1	şusuzluk: susuzluk ş.+dan:1238/15 ş.+ı:1238/15
sivrisiñek: sivrisinek s.:1250/25	
şırāt (Ar.) : doğru yol, sırat köprüsü ş.+ın:1239/1	
şıyur- : hızla sürtünerek bir şeyin yüzünden bir parça soymak, koparmak veya üzerini hafifçe yırtmak. ş.-up: 1248/10	
şoñbet (Ar.): görüşüp konuşma	

şuvar-: suvarmak, su vermek

ş.-mağa:1251/18

sūret (Ar.) : sūret, biçim, tarz, kılık, yol,

gidiş

s.:1242/14

s.+ler:1248/5

s.+lerden:1254/26

s.+lerini:1254/24

sūd: süt

s.+in:1256/13

s.+lerdür:1247/24

s.+lerinden:1256/20

Süddī (Ar.) : Süddī-i Kebīr yüksek bir

ālimdir. Tefsirde, Hadīs'de büyük

bir kudret sahibidir. İmām-ı

Müslim, hadīslerini tahrīc etmiş,

İbn-i Hayyān da kendisini sikaat

meyānında zikr eylemiştir.

S: 1249/20

sülük et-: bir yola girme, bir yol tutma,

bir tarikata girme.

s.: 1239/5

sünnet (Ar.) : iyi ahlak, iyi tabiat, Hz.

Muhamet'in sözleri ve işleri

s.:1239/26, 1240/27, 1241/1

s.+e:1242/2, 1242/3

s.+ümüz:1255/3

sūñük : kemik

s.:1257/23

s.+leri:1257/26, 1257/21

s.+i:1257/15, 1257/16

sūre (Ar.) : Kur'ān'ın ayrıldığı 114 bölümünden biri.

s.:1238/3, 1238/3, 1238/4,

1238/7, 1258/15

s.+nūñ:1238/8

s.+si:1258/17

s.+sidür:1258/15

-Ş-

şarāb(Ar.) : içilecek şey, şarap

ş.+ından:1258/21

şā'ir (Ar.) : ozan, şair

ş.1255/11

ş.+dür:1255/9

Şem'ün: İsrailoğullarına gönderilen

peygamberlerden olduğu rivayet

edilen mübarek zāt.

Ş.:1243/15, 1243/19, 1243/22,

1243/6, 1244/1, 1244/12,

1244/17, 1244/18, 1244/3,

1244/4, 1244/7, 1244/7, 1244/9

Ş.+dur:1244/25

şefā'at (Ar.) : birinin suçunun

bağışlanması veya dileğinin kabul

edilmesi için aracılık etme

ş.:1238/7, 1246/10

ş.+larından:1246/10

şefī' (Ar.) : bir suçun bağışlanması için

aracılık eden, şefaathçi

- ş.:1238/7, 1248/22
şehvet (Ar.) : aşırı istek, nefis
 ş.:1252/23
şekāvet (Ar.) : bedbahtlık, haydutluk,
 bahtı kara, eşkiyalık
 ş.:1241/6
şerik (Ar.) : ortak, arkadaş
 ş.+i: 1248/6, 1249/27
şevk (Ar.) : şiddetli arzu, keyif, neşe,
 sevinç
 ş.:1252/17
 ş.+e:1253/22
şeytān (Ar.) : şeytan
 ş.:1253/17, 1253/21
 ş.+a:1239/22, 1253/14, 1253/17
 ş.+dur:1243/1
şifā bul- (Ar.T.) : hastalıktan kurtulma
 ş.-dı:1245/26
şirk (Ar.) : ortak, müşriklik, Allah'a
 ortak koşma
 ş.:1245/18, 1254/2, 1254/6,
 1254/19
 ş.+den:1254/6-7
şol : şu, o
 ş.:1238/20, 1239/3, 1240/19,
 1241/5, 1241/10, 1242/16,
 1243/11, 1243/11, 1245/23,
 1246/3, 1249/2, 1249/7, 1249/14,
 1249/15, 1249/20, 1249/21,
 1250/16, 1250/19, 1251/14,
- 1251/16, 1252/1, 1252/24, 1253/1,
 1253/25, 1255/27
şuğl (Ar.) : iş , uğraş, dert
 ş.+de:1252/19
şūmluq (Ar.) : uğursuzluk
 ş.: 1245/12
 ş.+uñuz: 1245/15
şükr (Ar.) : görülen iyiliğe karşı
 gösterilen memnuniyet,
 minnettarlık
 ş.:1247/25, 1247/26, 1247/27,
 1256/21, 1256/22
- T-
- ta'arruż** (Ar.) : sataşma, takılma,
 düşmana saldırma
 t.+u:1251/3
taḥiyyat (Ar.) : namazın rükünlerinden,
 selamlar, hayır dualar
 t.:1253/7, 1253/8
tağıl- : dağılmak, ayrılmak, terk etmek
 t.-up:1242/17
tağyir (Ar.) : başkalaştırma,
 değiştirme,bozma
 t.: 1238/16, 1238/21, 1255/4
tākat (Ar.) : güç, kuvvet
 t.+leri:1251/21, 1254/25, 1254/27-
 1255/1
takşir (Ar.) : kısaltma, bir işi eksik
 yapma
 t.:1238/8

- tağdır** (Ar.) : beğenme, değer verme,
ezelde Allah'ın olmasını istediği
şeyler
t.:1248/25, 1249/1
t.+i:1248/24, 1251/4, 1251/8
- taleb eyle-**(Ar.T.) : talep etmek
t.-ye:1248/21
- taleb kıl-** (Ar.T.) : istemek
t.-sa:1239/7
- Talus** (Ar.) : Yasin Süresini n 14.
ayetinde putperest Antakya halkına
gönderildiği bildirilen üç elçiden
birinin ismidir.
T.: 1242/21
- ṭamu** : cehennem
t.:1252/20, 1252/21, 1253/24
- ṭanuk:** şahit
t.+laruñ:1254/13
- ṭanukluk:** şahitlik
t.:1244/19, 1246/13, 1254/13
- ṭanukluk vir-**: şahitlik etmek
t.-di:1254/7
t.-e:1254/6.
t.-eler:1254/3
t.-ürsüz: 1254/9
- ṭap-**: tapmak
t.-arsız:1243/2
t.-dukları:1256/27
t.-mağa:1243/25
t.-mış:1253/16
- ṭapın-** tapınmak
t.-mayam:1246/3
- ṭapmaqlık:** tutku ile bağlanılan
t.:1253/15
- ṭaş:** taş
t.:1240/3, 1240/4
t.+a:1254/24, 1255/15
t.+ı:1240/6, 1240/7
t.+la:1244/20, 1245/13, 1246/16
- ṭaşvır** (Ar.) : resmini yapma, tasvir
t. :1258/4
- ṭaşra:** bir ülkenin başkenti ya da en
önemli kentleri dışındaki yerlerin
tümü, dışarlık
t.: 1242/12
- Ṭay dili** : Tai dili, Tayland dili
Ṭ.+nce:1238/9
- ṭazarrūc** (Ar.) : kendini alçaltarak
yalvarma, Allah'a yalvarma
t.:1243/17
- tebdıl** (Ar.) : değiştirme, değiştirilme,
başka bir hale getirme
t.: 1238/16, 1238/20, 1255/4
- tedbır** (Ar.) : bir şeyi temin edecek
veya önleyecek yol, çare
t.+i:1243/22
t.+in:1243/20
- teğannī id-**(Ar.T.) : şarkı söylemek
t.-üp:1255/22

teḥīr (Ar.) : sonraya bırakma, geciktirme, geciktirilme t.:1244/15	t.:1253/19
tekyelen- (Ar.T.) : dayanmak, güvenmek t.-üp:1253/4	toğ- : doğmak t.:1248/23
temettu^c (Ar.) : kār etme, kazanma t.:1250/26	t.-a: 1248/12,1248/21, 1248/23 t.-ar: 1248/15, 1248/21 t.-acaḳ: 1248/16 t.-mıṣ: 1244/4
temyīz (Ar.) : ayırma, ayrılma, iyiyi kötüden ayırma t.:1256/8	toḡru: doğru t.1239/2, 1239/3, 1239/12, 1253/19
tena^cum (Ar.) : nimetlenme, bolluk içinde yaşama. t.:1253/4 t.+lar: 1252/19	toḡur- :doğurmak t.-dı:1243/12 t.-madan:1243/12 t.-ur:1248/19, 1248/20
terbiyet (Ar.) : besleyip büyütme, eğitim, alıştırma t.:1243/13	toḡdur- : doldurmak t.-am:1239/21, 1256/1
tesellī (Ar.) : teselli, avutma, avutturma t.:1257/10	toḡın- : dolunmak, batmak, dolanmak, grub etmek. t.-acaḳ: 1248/17 t.-duḡı: 1248/16 t.-ur: 1248/20
teṣbīh kıḷ -(Ar.T.) : benzetmek t.-dı: 1240/11,1249/7	tuḷū^c (Ar.) : doğma, doğuş t.: 1249/11
tevbīḥ (Ar.) : azarlama, paylama t.:1241/3	tur- : durmak, kalmak, ikamet etmek t.-alar:1258/18 t.-dılar:1243/27 t.-duḳları:1247/4 t.-mayalar:1242/17 t.-mayup:1246/16 t.-maz:1248/16
teveccüh (Ar.) : çevrilme, yönelme, doğrulma, güler yüz gösterme, hoşlanma t.:1240/25	
tevḥīd (Ar.) : bir kıḷma, birleştirme, tevhit	

- ṭ.-up:**1243/13, 1243/16
ṭut-: tutmak
ṭ.:1241/22
ṭ.-a:1240/20, 1251/18
ṭ.-ar:1257/27
ṭ.-arlardı:1247/8
ṭ.-arsam:1246/11
ṭ.-asız:1243/11
ṭ.-ayın:1246/8
ṭ.-dı:1245/10
ṭ.-dılar:1240/25
ṭ.-duklarınuñ:1255/6
ṭ.-maya:1246/25
ṭ.-maz:1258/1
ṭ.-sa:1253/16
ṭ.-ulmaz:1238/21
ṭ.-up : 1241/19, 1241/21, 1242/3,
 1243/1, 1246/15, 1246/17
 -U-
uç-: uçmak
u.-mağ:1253/3, 1258/20,1258/20
u.-up:1241/19, 1241/21
uçmak (<soğd. uşmaḥ) : cennet
u.:1252/15, 1252/18, 1252/23,
 1253/1, 1253/3, 1253/5, 1253/5,
 1253/8, 1258/20, 1258/20
u.+a:1258/23
uğur : ön, yön, cihet
u.+dan:1247/4
uḫūbet (Ar.) : ceza, aziyet, işkence
- u .+i:**1253/27
u .+ümüzle:1247/13
u.+ler:1252/12
ulu: erdemleri bakımından çok büyük,
 yüce
u.: 1249/8
unnāb ağacı (Ar.) : unnab ağacı
u:1257/27
ur-: vurmak, dövmek, yaralamak
u.-a:1241/7
u.-aruz:1254/5
u.-up:1244/1, 1256/15
u.-urlar:1256/13
urul-: vurulmak, dövülmek
u.-a:1251/16, 1251/18, 1251/24
u.-up:1241/6
uy- : uymak, bağlanmak, tabi olmak
u.-duñuz:1251/7
u.-up:1239/22
u.-uñ:1245/20
uymak : uymak (k-ğ)
u.+ı :1239/22
uyu- : uyumak
u.-yup:1252/2
 -Ü-
Übey bin Hālef (Ar.) : Mekke
 döneminde Peygamberimize en
 çok işkence yapan ve son nefesi
 Rasulullah (as) efendimizin
 elinden olan kafir.

- Ü.:** 1257/15, 20
üleşdür-: paylaştırmak
ü.-di:1243/8
- ülfet** (Ar.) : alışma, kaynaşma, dostluk, görüşme, huy tutma
ü.:1239/12
- ümīd** (Far.) : ümit, umut
ü.:1241/18, 1241/19
ü.+i:1241/19
- ümmet** (Ar.) : bir peygambere inanıp, bağlanan topluluk
ü.+lerin:1247/11
- üzüm:** üzüm
ü.+ler:1247/21
-V-
- vācīb** (Ar.) : yapılması gerekli, dinde farz derecesinde olan
v.:1239/18, 1245/7, 1257/8
v.+dür:1256/22, 1257/9
- vācīb ol-**(Ar.T.) : vacip olmak
v.-an:1245/7
v.-dı:1239/2, 1239/23
- vaḥdāniyyet** (Ar.) : birlik, Allah'ın bir olması
v.+i:1248/9
v.+ine:1247/25, 1248/6,
- vaḥīd** (Ar.) : tek, bir
v.+dür:1248/6
- vāḳīʿ ol-**(Ar.) : vuku' bulmak
v.-maz:1252/25
- v.-dı:**1245/10, 1252/7
v.-muş:1252/1
v.-an:1252/8
- vakt** (Ar.) : vakit, zaman, saat, boş zaman, belirtilen zaman
v.:1240/5, 1242/16, 1242/26, 1248/18, 1251/12, 1254/22, 1257/5
v.+dür:1238/7
v.+e:1238/19
v.+i:1243/14
v.+in:1243/11, 1245/16, 1249/5
v.+inden:1243/13
- vāşıl ol-**(Ar.T.) : erişen, ulaşan, kavuşan
v.-maz:1239/4
- vallahi** (Ar.) : Allah için anlamına gelen büyük yemin
v.:1251/16, 1254/2
- vaşiiyyet** (Ar.) : bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şey
v.:1242/17
- vaşiiyyet kıl-** (Ar.T.) : vasiyet kılmak
v.-mağa:1251/21
- vaʿz** (Ar.) : dini öğüt
v.:1238/23, 1241/7, 1245/16, 1246/24
- vech** (Ar.): yüz, surat, çehre
v.+ledür: 1242/22
v.+iyle: 1250/21
- velāyet** (Ar.) : velilik, ermişlik

v.+i:1249/10	y.-mağa:1258/3
-Y-	y.-mağda:1248/25, 1258/8
yağ: yağ	y.-up:1246/13
y.:1256/20	yaradan: yaradan
y.+lardan:1256/16	y.:1256/23
y.+lardur:1247/24	yaratmaçlık: yaratmaçlık
yağmur: yağmur	y.:1258/9
y.+ı:1245/10	y.+ı:1258/6, 1258/11
y.+lar:1247/17	yaramaz: yaramaz
yağın : yakın	y.:1240/19, 1242/3, 1245/16,
y.:1242/9, 1248/21, 1253/24	1255/22
yalan : asılsız, gerçeğe uymayan, yalan	y.+dur:1255/22
y.:1244/24	yardım : yardım
yalancı: yalan söyleyen	y.:1244/18, 1256/25
y.+larsız:1245/2	yāren (< Far. Yārān) : dostlar, sevgililer
yalanla- : yalanlamak	y.+i:1243/24
y.-dukları:1257/11	y.+ları:1243/9
y.-dılar:1242/21, 1242/26, 1254/22	yarın: yarın
y.+lar:1250/10	y.:1238/3, 1238/6, 1252/13,
yarad-:yaratmak	1254/1, 1254/13,1257/2
y.-dı:1246/4, 1248/2, 1248/11,	yarlığa-: suç bağışlamak, mağfiret
1248/5, 1257/27	etmemek
y.-duğ:1247/20, 1249/19,	y.yup: 1246/22
1256/12	yarlığan-: suç bağışlamak, mağfiret
y.-duğumuz:1256/14	etmemek
y.-ıldı:1248/13, 1248/14	y.-ur:1258/16
y.-ıldığı:1249/5	y.-mağ:1258/18
y.-ıldığına:1257/21	Yāsīn (Ar.) : Kur'ân'ın 36. suresi
y.-ivirene:1247/25	
y.-madan:1238/11	

Y.: 1238/7, 1238/8, 1238/8, 1238/9, 1238/10, 1239/17, 1258/15, 1258/17	yigitlög: yiğitlik y.+in: 1255/5
Y.+dür: 1238/4	yu-: yıkamak y.- maqda: 1258/19
yaşduq: yastık y.+lara: 1253/3	yukaru: yukarı y.: 1240/6
yelten-: yeltenmek y.-enleri: 1246/25	yumışaklıg: yumuşaklık y.+la: 1243/11
yemiş: meyve y.+ler: 1253/5 y.+lerden: 1247/22 y.+lerdür: 1247/23-24	yük: yük y.: 1256/19 y.+ler: 1256/13
yemişlen-: ağaçların meyve vermesi y.-üp: 1252/19	yük ur-: yük vurmak, yük yükletmek y-up: 1256/15
yeynile-: hafiflemek, ağırlığı azalmak, hafiflemek y.mek: 1250/12	yüket-: yükletmek y.-mek: 1256/19
yıgln-: çekinmek, kaçınmak, nefsini men etmek, içtinap etmek, imtina etmek. y.-maq: 1238/18 y-mazlar: 1256/16 y-mazsañuz: 1245/13	yün: yün y.+lerin: 1256/13 y.+ünden: 1256/19, 1256/19
yiryüzü: yeryüzü y.+nde: 1247/20	yog: yok y.: 1257/18, 1257/24 y.+iken: 1257/14, 1257/17
yıl: yıl, sene y.: 1238/11 y.+da: 1249/4	yol: yol y.: 1239/2, 1239/3, 1239/5, 1253/19 y.+a: 1239/12, 1239/4, 1240/25, 1253/19 y.+ın: 1239/4, 1240/24, 1240/25 y.+ına: 1239/26, 1239/5, 1241/1, 1255/7 y.+ından: 1240/26, 1255/7 y.+ların: 1240/16
yıldız: yıldız y.+lar: 1249/15	

y.+larında: 1251/16	islamiyeti kabul edince o da küçük
y.+udur: 1239/12, 1253/19	yaşta Müslüman olmuştur.
y.+un: 1251/18	Z.: 1252/22
yön: yön	zıkr (Ar.) : anma, anılmaz
y.+in: 1243/16	z.: 1255/15
y.+inden: 1239/8, 1250/24	z.+dür: 1255/12
y.+ini: 1241/1	zindān (Far.) : yer altı hapisanesi
y.+üyle: 1243/10	z.+a: 1243/5, 1243/5, 1243/6
-Z-	z.+dakilere: 1243/7
zāf (Ar.) : kuvvetsizlik, zayıflık	zindāncı (Far.T.) : zindanda görevli
z.: 1255/3	kimse
zāhīr: (Ar.) : görünen, görünücü, açık	z.: 1243/7-8
olan, belli, meydanda	z.+ya: 1243/7
z.: 1239/27, 1248/5, 1250/8	zīrā (Far.) : çünkü, şundan dolayı ki.
zamān (Ar.) : zaman, vakit, süre, çağ,	z.: 1238/8, 1239/10, 1239/4,
mevsim	1241/5, 1242/24, 1245/7,
z.: 1243/23	1248/15, 1248/4, 1249/21,
z.+dur: 1243/24	1250/23, 1253/15, 1256/5,
zann (Ar.) : sanma, kuşku, işkil	1257/3
z.: 1243/17	ziyāde (Ar.) : artma, çoğalma, artan
zannet- (Ar.T.) : zannetmek	z.: 1238/23, 1242/13, 1249/6
z.-dükleri: 1256/26	ziyān ol- (Far.T.) : zarar olmak,
zemm (Ar.) : yerme, kınama	kaybolmak
z.: 1240/19	z.-acağ: 1256/6
zevrāk (Ar.) :kayık, sandal	ziyānkār (Far.) : ziyankar
z.+lar: 1249/21	z.+lardandur: 1239/7
Zeyd Bin Erkam (Ar.) : Hz. Zeyd,	ziyānlu (Ar.T.) : zararlı
küçük yaşta babasını kaybetmiş,	z.: 1256/6
yetim kalmıştır. Abdullah bin	zuhūr (Ar.) : ortaya çıkma, görünme,
Revaha'nın yanında kalmış, revaha	belirme, baş gösterme, meydana

çıkma.

ż.+a:1249/12

żulm (Ar.) : zulüm, haksızlık, eziyet

ż:1258/13

żulmet (Ar.) : karanlık

ż.+ini:1240/2

żuřm (Ar.) : bātıl zan, sanı, boş inanç

ż.: 1250/16

ż.+ı 1250/23

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Hatlarıyla Dil Bilim*, TDK , Ankara, 1995.
- Aksu, Rabia, “Ahmed-i Dā’î’nin “*Tercüme-i Tefsîr-i Ebü’l-Leys- Semerkandî*” adlı *Eseri Üzerine*”, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1) Yıl: 2009.
- Aslan, Nursan, *Ahmedî, İskender-nâme, (1-1102 Beyit), (Dil İncelemesi- Metin-Gramatikal Dizin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 2004.
- Baskakov, Nikolay Aleksandroviç, “Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Karaimcenin Halicz-Luck Lehçesinde ö > e, u > i Değişmeleri”, *TDAY (Belleten)*, 1964.
- Caferoğlu, Ahmed, *Türk Dili Tarihi II*, Enderun Kitabevi, İstanbul,1994.
-, “Türkçemizdeki -gıl ve -gil Emir Eki” TDK, Belleten, Ankara, 1971.
- Çatıkkaş, M. Ata., *Türk Dili ve Kompozisyon Kılavuzu*, İstanbul, 1996.
- Çelebi, Kâtip , *Keşfü’z - Zünun*, Cilt 1, İstanbul, 1310.
- Çetin, Abdülbaki, “Ebü’l- Leys es Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22-Güz, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007.
- Çiçek, Ali, *Ebü’leys es- Semerkandî Tefsiri Tercümesi İlk Üç Sürenin Dil Özellikleri (İnceleme-Metin-Dizin)* , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Erzurum, 2003.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 12. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1983.
- Efendioğlu, Süleyman , *Muhammed Bin Hacı İvaz- Cinānū’l-Cenān (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- Eker, Süer , *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yay., Ankara 2006.
- Eraslan, Kemal, *Eski Türkçede İsim Fiiller*, İÜEF Yay., İstanbul, 1980.

- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım-Yayım-Dağıtım, İstanbul 2002.
-, *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, TDK Yay., Ankara 1991.
- Ertaylan, Hikmet, İsmail, *Ahmedî Dāī Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. Türk Dili ve Edebiyatı Zümresi Nr. 518, Türk Edebiyatı Örnekleri: 7, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.
- Gözütok, Avni, *Garibnâme'nin Dili Üzerine Sistemik Bir Dil Çalışması*, EAÜEF, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1991.
- Gülensoy, Tuncer, *"Bursa Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe El Yazma Kitaplar Üzerine Notlar -I-"* Türk Kültürü, Yıl IX, S. 102, Ankara, Nisan 1971.
- Gülsevin, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yay., Ankara 2007.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1974.
- Hatiboğlu, Vecihe, *Türkçenin Ekleri*, TDK Yay., Ankara.
- Hengirmen, Mehmet, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara 2006.
- İslam Ansiklopedisi*, 4. Cilt, MEB Yay., İstanbul, 1993.
- Kahraman, Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, TDK, Ankara, 1996.
- Karadoğan, Ahmet "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler", *TDAY (Belleten)*, [2003] 2001, C. I-II.
- Karahan, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçay Yay., Ankara, 1993.
- Korkmaz, Zeynep, *Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vokal) Uzunlukları*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay., Ankara 1995, Cilt I.
-, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1992.
-, *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri Ek Kalıplaşması Olaylar*, TDK, Ankara 1994.
- Köktekin, Kāzım, *Yusuf-ı Meddah "Varka ve Gülşah" (Giriş- Gramer İncelemesi-Metin-Dizin)*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2001.
- Özkan, Abdurrahman, *Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl: 6, Sayı: 11, 2004.

- Özkan, Musatafa, Ahmed-i Dâi'nin Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî Mukaddimesi, *İÜEF T. Dili ve Ed. Dergisi*, Cilt XXIX, İstanbul, 2000.
-, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Sev, Gülsel , *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- Tariktaroğlu, Abdurrahman, *1928 Türk Dilbilgisi Kitaplarında Terim Sorunu ve Çözüm Yolları*, EAÜEF, Erzurum, 1994.
- Taş, İsmail, *Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebü'l-Leys Es-Semerkandî Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercümeye Verilen İsim*.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi, (XV. Yüzyıl), Gramer-Metin-Sözlük*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Toparlı, Recep , *Türk Dili*, Seyran Yay., Tokat, 1994.
- Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, 12 Cilt, Ankara 1993.
-, *Tarama Sözlüğü*, 8 Cilt, Ankara, 1995.
-, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005. (10. Baskı)
-, *Yazım Kılavuzu*, Ankara 2005. (24. Baskı)
- Yazıcı, İshak , “Tefsiri Ebü'l-Leys Tercemeleri Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Samsun 1992.
- Yüksel, Hasan- Delice, H. İbrahim, İ. Hakkı Aksoyak, *İslâmî'nin Mesnevisi*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1996.
- Zülfikâr, Hamza, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK Yay., Ankara 1995.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Cemile YAKUT
Doğum Yeri ve Tarihi	Nevşehir 15.09.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Cumhuriyet Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Mili Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	02.11.2015